

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK VE AZERBAYCAN HUKUKUNDA DOĞRUDAN
YABANCI YATIRIMLAR

Raisa ALASGAROVA

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Alper Çağrı YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
DEVLETLER ÖZEL HUKUK BİLİM DALI

EYLÜL- 2019

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRK VE AZERBAJCAN HUKUKUNDA DOĞRUDAN
YABANCI YATIRIMLAR**

Raisa ALASGAROVA

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Alper Çağrı YILMAZ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
DEVLETLER ÖZEL HUKUK BİLİM DALI**

EYLÜL - 2019

**TÜRK VE AZERBAYCAN HUKUKUNDA DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLAR**

Raisa ALASGAROVA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
DEVLETLER ÖZEL HUKUK BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2019

Raisa ALASGAROVA tarafından hazırlanan “Türk ve Azerbaycan Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Özel Hukuk Anabilim Dalı / Devletler Özel Hukuk Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Alper Çağrı YILMAZ

Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan : Prof. Dr. Vahit DOĞAN

Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul Aydın Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Doç. Dr. Abdülkerim YILDIRIM

Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 20/09/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Raisa ALASGAROVA

20/09/2019

TÜRK VE AZERBAYCAN HUKUKUNDA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR
(Yüksek Lisans Tezi)

Raisa ALASGAROVA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Eylül 2019

ÖZET

Bu çalışma Türk ve Azerbaycan hukuk mevzuatında yabancı yatırımların yasal çerçevesinin belirlenmesi, yabancı yatırımlara dair mevzuat hükümlerinin karşılaştırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma konusu 3 ana başlık çerçevesinde ele alınmış, öncelikle yabancı yatırım ve doğrudan yabancı yatırım kavramlarına dair doktrinde ve yasal belgelerde mevcut olan tanımlara değinilmiştir. Ardından doğrudan yabancı yatırımların korunması için mevcut olan mekanizmalar incelenmiş ve son olarak yatırımcılar için öngörülen kolaylıklara değinilmiştir. Türkiye ve Azerbaycan'ın süreklilik arz eden ve gittikçe güçlenen ticari ve ekonomik işbirliği içinde olmasına rağmen doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili yasal mevzuat hükümlerinin karşılaştırılmasını konu edinen akademik çalışma sayısı azlık teşkil etmektedir. Bu nedenle çalışmanın, iki devlet arasındaki doğrudan yabancı yatırım ilişkilerinin hukuki boyutta ele alınması bakımından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Bilim Kodu : 51301
Anahtar Kelimeler : Doğrudan yabancı yatırımlar, Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, yatırım teşvikleri
Sayfa Adedi : 101
Danışman : Doç. Dr. Alper Çağrı YILMAZ

FOREIGN INVESTMENTS IN TURKISH AND AZERBAIJAN LAW

(M. Sc. Thesis)

Raisa ALASAGROVA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

September 2019

ABSTRACT

This study has been carried out in order to determine the legal framework of foreign investments in Turkey and Azerbaijan' s legislation and to compare legal arrangements on foreign investments. The aim of the study has been handled within 3 main headings. First, the framework mentions the definitions about foreign investment and foreign direct investment concepts that exist in the doctrine and legal documents. Followed by, examining protecting mechanisms of foreign direct investments and finally mentioned eases for foreign investors. Despite of continuous and increasingly strong economic cooperation between Turkey and Azerbaijan, there is not much literature available that mentions the comparison of provision about foreign investments. Therefore, this study is expected to contribute to the literature in terms of handling legal aspects of foreign direct investment relations between the two states.

Science Code : 51301
Key Words : Foreign direct investments, Agreement between the Government of The Republic of Turkey and The Government of Azerbaijan Concerning the Reciprocal Promotion and Protection of Investments”, investment incentives
Page Number : 101
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Alper Çağrı YILMAZ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM.....	5
2.1. Yabancı Yatırım ve Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramları	5
2.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Dolaylı Yatırım Ayrımı	8
2.1.2. Yabancı Yatırımcı Kavramı	11
2.2. Türk Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı	12
2.3. Azerbaycan Hukukunda Yabancı Yatırım Kavramı	15
2.4. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasında Doğrudan Yabancı Yatırım ve Yabancı Yatırımcı Kavramı.....	17
2.5. Yabancı Yatırımların Hukuki Kaynakları.....	18
2.5.1. Yatırımların Uluslararası Kaynakları	18
2.5.1.1. Çok taraflı yatırım anlaşmaları.....	19
2.5.1.1.1. ICSID.....	19
2.5.1.1.2. Enerji şartı anlaşması.....	21
2.5.1.1.3. GATT	23
2.5.1.1.4. MIGA	25
2.5.1.2. İki taraflı yatırım anlaşmaları	27
2.5.1.2.1. Türkiye ve Azerbaycan arasında yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması	28

	Sayfa
2.5.1.2.2. Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması	30
2.5.2. Yatırımların Milli Kaynakları	31
2.5.2.1. Türkiye hukukunda yabancı yatırıma ilişkin düzenlemeler	31
2.5.2.2. Azerbaycan hukukunda yabancı yatırıma ilişkin düzenlemeler.	36
3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KORUNMASI	43
3.1. Genel Olarak Yabancı Yatırımların Korunması	43
3.2. Yatırım Riskleri.....	44
3.3. Yabancı Yatırımları Korunmaya Yönelik Muamele Standartları	46
3.3.1. Milli Muamele.....	47
3.3.2. En Çok Gözetilen Ulus Kaydı.....	48
3.3.3. Adil ve Eşit ve Muamele Yükümlülüğü	51
3.3.4. Ayrımcılık Yapmama.....	52
3.3.5. Şeffaflık.....	53
3.3.6. Tam Koruma ve Güvenlik İlkesi.....	54
3.3.7. Kamulaştırmaya Karşı Koruma	55
3.3.7.1. Kamulaştırma ve benzeri tasarruf şekilleri.....	55
3.3.7.2. Kamulaştırmanın hukuka uygunluk şartları	57
3.3.7.3. Türk ve Azerbaycan hukukunda kamulaştırma.....	59
3.4. Uyuşmazlıkların Çözümü	61
4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA SAĞLANAN KOLAYLIKLAR	67
4.1. Teşvikler.....	67
4.1.1. Teşviklerin Amacı.....	68
4.1.2. Teşvik Çeşitleri	69
4.2. Serbest Bölgeler	72
4.2.1. Genel Olarak Serbest Bölgeler ve Türleri.....	72
4.2.2. Türk ve Azerbaycan Hukukunda Serbest Bölgeler.....	75

	Sayfa
4.3. Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasında Yatırımcıya Sağlanan Kolaylıklar	77
4.3.1. Adil ve Eşit Muamele	77
4.3.2. En Çok Gözetilen Ulus Kaydı.....	77
4.3.3. Transferler	78
4.3.4. Tahkime Başvurmak	78
4.3.5. Kamulaştırma ve Tazminat	79
4.4. Azerbaycan'da Yatırım İklimi	80
4.5. Azerbaycan Ekonomisi ve Azerbaycan'da Yabancı Yatırımların Mevcut Durumu	87
5. SONUÇ.....	93
KAYNAKLAR	95
ÖZGEÇMİŞ	101

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.1. Azerbaycan ekonomisinin temel özelliklerini	88
Çizelge 4.2. 2018 yılı boyunca Azerbyacan'ın yatırım yaptığı ve Azerbaycan'a yatırım yapmış ülkeler (ilk beş ülke - milyon dolar)	90

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil

Sayfa

Şekil 4.1. Azerbaycan' da doğrudan yabancı yatırımlar (2009-2019) milyar dolar 89

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AC	Azerbaycan Cumhuriyeti
ADR	Alternatif Uyuşmazlık Çözümü (Alternative Dispute Resolution)
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (Association of Southeast Asian Nations)
Bkz	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYYK	Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement On Tariffs And Trade)
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ICC	Uluslararası Ticaret Odası (International Chamber of Commerce)
ICSID	Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (International Centre for Settlement of Investment Dispute)
İMF	Uluslararası Para Fonu
İTO	İstanbul Ticaret Odası
m.	Madde
MIGA	Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (Multilateral Investment Guarantee Agency)
MÖHUK	Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun
MPM	Mülki Prosessual Mecelle
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (North American Free Trade Agreement)
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organization for Economic Cooperation and Development)
s.	Sayfa

Kısaltmalar	Açıklamalar
S.	Sayı
SCC	Stockholm Chamber of Commerce
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TTK	Türk Ticaret Kanunu
UNCITRAL	Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (United Nations Commission on International Trade Law)
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development)
Y.	Yıl

1. GİRİŞ

Günümüzde devletler arasındaki sınırların kolay bir şekilde aşılması imkânı yabancı yatırımların özellikle de doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesi olanağını artırmıştır. Devletlerin ekonomik hedeflerine ulaşmasında, sahip oldukları kaynakları etkin bir şekilde kullanmasında ve bunu ekonomik getiriye dönüştürmesinde, ekonomik olarak güç kazanarak aynı zamanda yerleştiği bölgede stratejik güç elde etmesinde yabancı yatırımların rolü büyüktür. Bu sebeple devletler, yabancı yatırımları kendi ekonomilerine kazandırmak için birçok farklı uygulamalara başvurmakta, teşvikler belirlemekte, kendi hukuk mevzuatlarında yabancı yatırımlar için uygun koşulların oluşturulması yönünde düzenlemeler yapmaktadır.

Devletler arasında yabancı yatırım ilişkilerinin devamlı ve süreklilik arz eden bir niteliğe sahip olması için yabancı yatırımları koruma mekanizmalarının ve onlara tanınan imkânların öyle bir seviyede belirlenmesi gerekmektedir ki hem ev sahibi devletin hem de kaynak devletin ihtiyaçları karşılansın ve menfaatleri belli bir denge gözetilerek temin edilsin. Bu nedenle devletler, çok taraflı ve iki taraflı yatırım anlaşmaları yaparak yabancı yatırımlardan kaynaklanan ilişkilerin düzenlenmesi için yasal altyapı oluşturmaktadır.

Bağımsızlık kazandıktan bu yana Azerbaycan ekonomik kalkınma sağlanması, istihdam gücünün ve bütçe gelirlerinin artırılması ve böylece geçiş sürecinin sosyal ve ekonomik anlamda daha kolay bir şekilde tamamlanması, güçlü bir ekonomiye sahip olmakla bölgede belli stratejik güce sahip olan devlet konumuna gelmesi için yabancı yatırımların ülke ekonomisine kazandırılması yönünde adımlar atmaktadır. Süregelen zaman içinde farklı devletlerle yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları imzalayan Azerbaycan aynı zamanda çok taraflı yatırım anlaşmalarının da birçoğuna taraftır.

Geçiş sürecinde Azerbaycan ekonomisine en çok yatırım yapan ve Azerbaycanın ekonomik kalkınmasının hızlı bir şekilde gerçekleşmesine destek veren devletlerden biri Türkiye Cumhuriyetidir. İki devlet arasında sosyal - siyasi, ekonomik - ticari ilişkiler Azerbaycan bağımsızlık kazandığı günden bu zamana kadar her daim yüksek düzeyde ilerlemeye devam etmiştir. İki ülke arasında yabancı yatırımlar doğrultusunda mevcut olan ilişkiler için de aynı nitelemeyi yapmak mümkündür. Günümüzde Türkiye'nin Azerbaycan'daki yatırımları 11 milyar dolar değerindedir. Hem de Türkiye Azerbaycan'da sadece petrol - gaz sektörüne değil petrol dışı sektöre de yatırım yapan sayılı

devletlerdendir. Azerbaycan'ın Türkiye'deki yatırımlarının miktarı ise 10 milyar doları aşmıştır. 2020 yılına kadar bu rakamın Tanap ve Star rafinesi projelerinin gerçekleşmesiyle 20 milyar doların üzerine çıkması beklenmektedir

Bu çalışmamızın konusunu, "Türk ve Azerbaycan Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar" oluşturmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasında birçok farklı alanda olduğu gibi ticari - ekonomik alanda da gelişmiş ilişkilerin mevcutluğuna rağmen akademik çalışmalar bazında iki ülkenin yabancı yatırımlara dair mevzuat hükümlerinin karşılıklı bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi konusu üzerinde çok durulmamıştır. Bu bağlamda çalışmamızda doğrudan yabancı yatırımlar, doğrudan yabancı yatırımların korunması ve doğrudan yabancı yatırımlara sağlanan kolaylıklar Türk ve Azerbaycan hukuk mevzuatında belirlenmiş hükümler ışığında incelenecektir.

Çalışmamızın Birinci Bölümünde; çalışma konusunun merkezinde doğrudan yabancı yatırımlar durduğu için yabancı yatırım ve yabancı yatırımın bir türü olan doğrudan yabancı yatırım kavramı ve yabancı yatırımcı kavramları genel hatlarıyla ele alınacak, doktrinde doğrudan yabancı yatırımın tanımına dair benimsenen yaklaşımlar ortaya konulacak, doğrudan ve dolaylı yabancı yatırım kavramları karşılaştırılacaktır. Daha sonra Türk ve Azerbaycan hukuk mevzuat hükümleri ve Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması hükümleri bazında doğrudan yabancı yatırım kavramının kapsamı belirlenecektir. Bölümün son kısmında ise yabancı yatırımların hukuki kaynakları yatırımların ulusal ve uluslararası kaynakları olmak üzere iki başlıkta incelenecektir. Yatırımların uluslararası kaynakları incelenirken çok taraflı yatırım anlaşmaları ve iki taraflı yatırım anlaşmalarına yer verilecektir. Ulusal kaynaklar incelendiğinde ise hem Türk hukukunda hem de Azerbaycan hukukunda doğrudan yabancı yatırımlara dair hükümler içeren düzenlemeler ele alınacaktır.

Çalışmanın İkinci Bölümünde; doğrudan yabancı yatırımların korunması konusu ele alınacaktır. Bölüm kapsamında genel olarak yabancı yatırımların korunması konusuna değinilecek, yatırım risklerinden bahsedilecektir. Ardından yabancı yatırımların korunmasına yönelik muamele standartları - milli muamele, en çok gözetilen ulus kaydı, adil ve eşit ve muamele yükümlülüğü, ayrımcılık yapmama, şeffaflık, tam koruma ve güvenlik ilkesi, kamulaştırmaya karşı koruma standartları incelenecektir. Yatırımların korunması ile ilgili en önemli kaidelerden olan kamulaştırmaya karşı koruma ilkesi hem Türk hem de Azerbaycan hukuku bağlamında ele alınacaktır. Son olarak yatırım

uyuşmazlıklarının mevcudluğu durumunda yatırımları ve yatırımcıları koruma mekanizmalarından biri olan ihtilafların çözümlerinden bahsedilecektir.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde; doğrudan yabancı yatırımlara sağlanan kolaylıklara değinilecektir. Bu bölüm kapsamında yabancı yatırımları ÷lke ekonomisine kazandırmak amacıyla uygulanan bir mekanizma olan teşvik kavramı üzerinde durulacak, teşviklerin çeşitleri özetlenecektir. Sonrasında yabancı yatırımlar için belli muafiyet ve ayrıcalıkların sağlandığı bölge olan serbest bölge uygulamasından bahsedilecektir. Serbest bölgenin tanımı ve türleri, Türk ve Azerbaycan hukuk mevzuatında serbest bölge uygulamasının yasal altyapısı bu alt başlıkta incelenecektir. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşmasında yatırımcılar için öngör÷len imkânlarla yer verildikten sonra Azerbaycan hukukunda yabancı yatırımlar için belirlenen teşvik düzenlemeleri ve yatırımcılara sağlanan diğer kolaylıklar bazında Azerbaycan'da yatırım iklimi değeriendirilecek ve yabancı yatırımların mevcud durumuna değinilecektir.

Çalışmanın sonuç kısmında incelenen konu bağlamında elde edilen neticeler değeriendirilecektir.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM

2.1. Yabancı Yatırım ve Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramları

Genel anlamıyla yatırım kavramı, bir ekonomide belli bir zaman aralığında üretim araçlarını arttırmak üzere gerçekleştirilen harcamalar şeklinde ifade edilebilir. Bir harcamanın yatırım niteliğinde olmasının en temel kriteri kar elde etmeye yönelik olmasıdır. Başka bir ifadeyle yatırım, gelir elde etmek amacıyla ticari faaliyette kullanılan birikim ve tasarruflardır¹.

Yatırımlar farklı kriterler göz önünde bulundurularak çeşitli gruplara ayrılmaktadır: Kamu yatırımları ve özel yatırımlar; sanayi yatırımları ve ticari yatırımlar; finansal yatırımlar ve teknik yatırımlar; yerel ve yabancı yatırımlar². Çalışma konumuzun yabancı yatırımlarla ilgili olması sebebiyle yabancı yatırımın tanımı üzerinde durmakta fayda görülmektedir.

Yirminci yüzyılda vuku bulan olaylar ve ekonomik, politik ve kültürel alanlar da ortaya çıkan değişimler sonucu kurulan yeni dünya düzeninde teknolojik alanda meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle ülke ekonomileri birbirine yaklaşmış ve kapalı ekonomi modelleri ortadan kalkmıştır. Bu dönemde yabancı yatırım kavramının ortaya çıkmasının en önemli sebebi gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş ülkelerdeki hammaddenin, yer altı kaynakları, petrol ve diğer kaynakları etkin bir biçimde kullanmak ve bundan kar elde etmek isteğiydi. 1980 yılına kadar sadece gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen yabancı yatırımlar sonradan gelişmekte olan ülke ekonomilerine de dâhil olmaya başlamıştır³. Gelişmekte olan ülkelerin sermaye birikimi elde etmesine ve rekabet güçlerinin artmasına olanak veren yabancı yatırımlar, yatırım sahibi devletlerin de üretim ve ihracat kapasitesinin artmasına katkıda bulundu. Ülkelerin belli bir refah seviyesine ulaşma, güçlü bir ekonomiye sahip olma, mevcut kaynak potansiyelini kullanma hedefleri zamanla yabancı yatırımlara karşı olumlu bir tutum benimsemesine sebep oldu⁴.

¹ BAYKAL, Mehmet (2014). Hukuksal ve Kuramsal Bağlamda Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar. 1.Baskı. İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, s. 12; ARIKAN, Deniz (2006). Türkiye’de Doğrudan Sermaye Yatırımlar, Arıkan Basım Yayım, İstanbul, s. 6.

² TİRYAKİOĞLU, Bilgin. (2003). Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması. Ankara, Sözkese Matbaası, s. 9.

³ KARLUK, Sadık Rıdvan (1983). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO yayınları, İstanbul, s. 14

⁴ BAYRAKTAR, Fulya (2003). Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 2, 6-9; ŞENER, Sefer (2013). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Yabancı Yatırımlar, Ekin Yayınevi, BURSA, s. 7.

Yabancı yatırım kavramının uluslararası hukuk kapsamında ittifakla kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun sebebi modern zamanın değişen ekonomik olgularına ayak uydurma çabasıdır. Çünkü son zamanlarda geleneksel olmayan farklı yatırım türleri de yatırım anlaşmalarına konu olmaktadır. Bu durumda yabancı yatırıma genel bir tanım verilmesinin yatırım sözleşmelerinin kapsamını sınırlayabileceği göz önüne alınarak uluslararası hukukta yabancı yatırım kavramının tanımının yapılmaması tercih edilmiştir⁵.

İki taraflı ve çok taraflı yatırım anlaşmalarında ise yatırıma ayrıntılı bir tanım verilmekte veya nelerin söz konusu anlaşma dâhilinde yatırım olarak kabul edildiği tahdidi olarak sayılmaktadır. Doktrinde verilen tanımlara göre bir yatırım şeklinin yabancı yatırım olarak değerlendirilebilmesi için öncelikli olarak bazı unsurların varlığı aranmaktadır. Bu unsurlardan ilki yatırımcının tâbiyetidir. Yatırımcı gelir etmek amacıyla yatırım faaliyetinde bulunan gerçek veya tüzel kişidir. Bir yatırım türünün yabancı yatırım olarak değerlendirilmesi için yatırımcının yatırımın yapıldığı devletin tâbiyetinde bulunan gerçek kişi veya tüzel kişi olmaması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle bir gerçek veya tüzel kişinin tâbiyetinde bulunduğu devletten farklı başka bir devlette yaptığı yatırım yabancı yatırım olarak nitelendirilmektedir. Diğer unsur ise ev sahibi devlet ve kaynak devlettir. Ev sahibi devlet sınırları içinde yatırım yapılan devlettir. Kaynak devlet ise yatırımcının tâbiyetinde bulunduğu devlettir. Sonucu unsur ise yatırımcı ile yabancı bir ülkede yerleşen işletme veya yatırımın yapılacağı faaliyeti gerçekleştiren müessese arasındaki hukuki ilişkinin sermaye akışına dayanması ve devamlılık arz etmesidir⁶.

Doktrinde sermayenin yabancı yatırım olarak nitelendirilmesi için fiziksel olarak bir ülke içerisinde mevcut olmasının gerekip gerekmediği konusu tartışmalıdır. Bizim de katıldığımız görüşe göre yatırımın yabancı bir ülkede fiziksel olarak mutlaka bulunmasının gerekli olmadığı, yabancı ülke ekonomisine katkıda bulunmasının, onun ekonomisinin kalkınmasına yardım etmesinin bu anlamda yeterli olmasıdır. Son zamanlarda mevcut malvarlığının yatırım olarak nitelendirilmesi için “*Salini Testi*” uygulanmaktadır. Buna göre ICSID tahkimi aşağıdaki kriterlerin mevcudluğu halinde bir malvarlığının yatırım olması kanısına varmaktadır:

- 1) Belirli bir süre,
- 2) Düzenli bir kar ve getiri sağlama,

⁵ ERTEN, Rıfât (2005). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türk Yabancılar Hukuku Sistemi İçindeki Yeri ve Rolü*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, s. 21.

⁶ TİRYAKİOĞLU, 2003, s. 9-10; TURANLI Hüsnü, (2008). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Doktora Tezi, s. 5.

- 3) Genellikle her iki tarafın da risk üstlenmesi,
- 4) Taahhüde bulunma,
- 5) Ev sahibi ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunma⁷.

Yukarda bahsettiğimiz bütün unsurlardan yola çıkarak farklı kaynaklarda yabancı yatırıma verilen tanımlara değinelim:

C. Şvarsenberqer yatırımın bir türü olan yabancı yatırımlara, uzun ve orta süreli kredi ve borçlar, ithal edilmesi amaçlanan ekipman ve hizmet, malvarlığı ayrıca şahsın yabancı bir devlette doğrudan ve dolaylı şekilde sahip olduğu her türlü hak ve menfaatlerin toplusu şeklinde bir tanım vermektedir. A.Q. Bogatıryev'e göre ise yabancı bir devletin arazisinden alınarak başka bir devletin arazisindeki şirketlere yatırılan çeşitli şekil ve türlerdeki mülkiyettir. Fakat yabancı ülkeden gelen bütün para ve para değeri olan malvarlığı yabancı yatırım olarak değerlendirilmez. Kısa süreli ticari krediler, devlet borçları, sponsor bağışları ve benzeri tasarruf şekilleri ve değerler ticari ve girişimcilik amacından yoksun olmaları sebebiyle uluslararası hukukta yatırım olarak kabul edilememektedir⁸.

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı - OECD- yaptığı tanıma göre yabancı yatırım:

- Yabancı şirketin dağıtılmayan ve yatırıma tekrar aktarılan kazançlarındaki payı,
- Yabancı yatırımcının şirketin nakit ve aynı sermaye yoluyla ana şirketten hisse ve borç senetleri alımı,
- Yabancı yatırımcının şirkete sağladığı krediler,
- Yabancı yatırımcının şirketten nakit dışı makine ve üretim hakları alımları,
- Yabancı yatırımcının sağladığı ticari ve diğer kredileri kapsamaktadır⁹.

Günümüzde de uluslararası düzeyde gerçekleştirilen yatırımlar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin globalleşmesinin en önemli göstergesidir. Bununla beraber yabancı yatırımın ülke ekonomisine dâhil olması o ülkede sermaye birikiminin artmasına ve üretim kapasitesinin genişlemesine katkıda bulunmakta, gelişmekte olan devletlerde milli gelirden artış yaratmak, ihracatın artması, finansal piyasaların genişlemesi, istihdam üzerinde olumlu etkiye sahip olmak yönüyle ekonomik kalkınmaya yardım eden en önemli etken olmaya devam etmektedir.

⁷ YILMAZ, Alper Çağrı (2013). Uluslararası Enerji Yatırımlarının Korunması, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, s. 10; Çal, Sedat (2009). Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi, Seçkin Yayınları, Ankara, s. 228-229.

⁸ SADIQOV, Əfsər (2008). Beynəlxalq İktisadi Hüquq. Bakı Üniversitesi Nəşriyyatı, Bakı, s. 171- 174.

⁹ BAYRAKTAR, 2003, s. 4.

Bütün bu avantajlı yanlarıyla beraber yabancı yatırımların dezavantajlı tarafları da mevcuttur. Ülke sermayesinin büyük oranda yabancı sermayeden oluşması durumunda bu sermaye üzerinde geniş imkânlarla sahip olan yatırımcının stratejik kararların alınması sürecinde önemli unsur olacağı anlamına gelmektedir. Doktrinde bu şekilde devam eden bir sistemin zamanla ülkenin güvenlik politikaları üzerinde olumsuz etkilere sebep olabileceği vurgulanmaktadır. Diğer taraftan yabancı yatırımın bir türü olan portföy yatırımlarının ülke ekonomisine ani giriş ve çıkışları finansal krizlere yol açan unsurlar sırasındadır. Ülke ekonomisine girerken kendi gelişmiş teknolojilerini kullanması ev sahibi ülkenin diğer ülkelerden modern teknoloji sağlanması açısından bağımlılığına neden olabileceği, yerli ekonomik pazar unsurlarının zaman içinde yabancı şirketlerle rekabette dayanıklılığının yitilmesi ihtimali, doktrinde yabancı yatırımların dezavantajları sırasında sayılan diğer hususlardır¹⁰.

Yatırım kavramına ilişkin uygulamada en çok başvurulan ayırım doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımlardır.

2.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Dolaylı Yatırım Ayrımı

Doğrudan yabancı yatırım, “gerçek veya tüzel kişinin kar elde etmek amacıyla sahip olduğu mal varlığını yabancı bir ülkeye nakletmesidir”¹¹. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) belgelerinde doğrudan yatırım “bir yatırımcı tarafından, kendi ekonomisinden farklı bir ekonomide yerleşik bir teşebbüse, sürekli bir menfaat temini amacıyla yapılan uluslararası yatırım kategorisi” olarak tanımlanmıştır¹².

Yatırım anlaşmalarında ise genel olarak doğrudan yabancı yatırım kavramının tanımlanması yerine hangi işlemlerin doğrudan yabancı yatırım kavramı dâhilinde değerlendirildiği liste halinde belirtilmektedir. Bu şekilde bir belirlemeye örneklendirici liste yaklaşımı denilmektedir. Uygulamada örnekleyici liste yaklaşımının tercih edilmesinin sebebi gelişen ekonomiyle beraber ortaya çıkabilecek yeni yatırım türlerin anlaşmanın kapsam dışında bırakılmaması düşüncesidir. Ayrıca bu yolla devletler kendi yatırımcılarının başka devletlerdeki her türlü yatırım faaliyeti için hukuki koruma yolu

¹⁰ AÇIKALIN, Sezgin/ ÜNAL, Seyfettin (2008). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerinde Göreceli Etkisi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, s. 1-3; ŞENER, s. 24-29.

¹¹ YILMAZ, 2013, s. 12.

¹² TURANLI, 2006, s. 8.

oluşturmaktır¹³. Örneğin Türkiye ve Azerbaycan arasında 15 Ekim 2011 tarihinde imzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nın 1. maddesinde de yatırım olarak nitelendirilen değerler tadadi bir şekilde sıralanmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlar milli gelirin artmasına, döviz ve vergi gelirleri, iş gücü ve istihdam üzerinde etki ederek ev sahibi ve kaynak devletlerin ekonomik gelişimi açısından mühim bir rol oynamakla beraber, bu devletler arasında ilişkilerin iyileştirilmesi bakımından da önem arz etmektedir¹⁴.

Ayrıca küreselleşme sürecinde mevcut siyasi yapıların çoğunlukla liberal yapıda olması, ticari ilişkilerde ve uygulamalarda serbestlik, teknolojik gelişmeler aracılığıyla farklı ülke pazarları arasındaki etkileşimin yüksek düzeyde olması, ülkelerin kalkınmasında ve hedeflenen refah düzeyine ulaşmasında doğrudan yabancı yatırımların rolünü daha artırmıştır¹⁵.

Doğrudan yatırımlar ülke sınırlarını aşan yatırım niteliğindedir ve uzun bir dönemi kapsamaktadır. Bu yatırım şekli yabancı bir ülkede girişimcilik faaliyetine başlama, şirket açma, fabrika satın alma veya hem müessesenin sermaye fonuna katkıda bulunma hem de kar elde etmek amacıyla mevcut bir ticari faaliyete yatırım yapma şeklinde gerçekleştirilmektedir. Doğrudan yatırımlar şirket birleşmesi veya devri, özelleştirme uygulamaları veya ortak girişim şeklinde de ülke ekonomisine dâhil olabilmektedir¹⁶.

Dolaylı yatırımlarda ise yabancı bir ülkedeki şirketin paylarını satın almak yoluyla yatırım yapılmaktadır. Dolaylı yabancı yatırımda yatırımcı, kendi ülkesi dışında başka bir ülkede faaliyet gösteren bir şirketin ihraç ettiği finansal araçları - bunlara örnek olarak hisse senedi, tahvil, yatırım fonları gösterilebilir - satın alarak bu menkul kıymetlerin piyasadaki değerinin artmasıyla kar elde etmeyi amaçlamaktadır¹⁷. Dolaylı yatırım, gerçek veya tüzel kişilerin daha fazla gelir elde etme çabası sonucu oluşan, ekonomisine dâhil olduğu ülke açısından risk oluşturma ihtimalinin daha fazla olduğu ama aynı zamanda da

¹³ YILMAZ, 2013, s. 62.

¹⁴ ŞİRİN, Ertunç (2006). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergilendirme Rejimi, Vedat Kitapçılık, İstanbul, s. 46; ALPAR, Cem (1978). Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, (2. Baskı). Ankara İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, s. 67; KARLUK, 1983, s. 214.

¹⁵ ÇETENAK, Emin Hüseyin (2006). Yabancı Portföy Yatırımlarının Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkisi: İMKB Üzerine Bir Uygulama, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 10; BAYRAKTAR, 2003, s. 15.

¹⁶ ERTEN, 2005, s. 25.

¹⁷ BAYKAL, 2014, s. 16; YILMAZ, 2013, s. 17;

her hangi bir borçlanma olmadan ülkeye nakit akışı sağlaması ve piyasadaki etkinliğin artmasına yardımcı bulunan bir yatırım türüdür¹⁸.

Son dönemlerde uluslararası sermaye hareketliliğinin serbesti kazanması, piyasanın etkin işleyişi üzerinde bürokratik sınırların ve kontrollerin kaldırılması, menkul kıymet borsalarının çoğalması, finansal araçların birçok türünün ortaya çıkmasıyla birlikte dolaylı yabancı yatırımlar kayda değer ölçüde gelişim göstermiştir¹⁹.

Yabancı bir ülkeye ya fiziki olarak bir sermaye sağlanması ya da bu devlette bir şirket sahibi olunması veya mevcut bir şirketle ortaklık gerçekleştirilmesi yoluyla sermaye akışının sağlanmasından ibaret olan doğrudan yabancı yatırımlar, üretim kapasitesinin artmasında hiçbir etkisi olmayan fakat ülkeye sermaye girişi sağladığından ekonomik açıdan büyük fayda sağlayan, aynı zamanda büyük hızla hareket ederek ülke ekonomisine ani giriş ve çıkışlar yapma özelliğine sahip olan dolaylı yatırımlardan nitelik itibari ile ayrılmaktadır²⁰.

Doğrudan ve dolaylı yatırım türleri birbirinden aşağıda belirtilen birkaç önemli kriterle ayrılmaktadır:

- Bu ayrımcı kriterlerden ilki riskle ilgilidir. Dolaylı yatırımcı risk faktörünün kendi yatırımı için tehlike oluşturacak bir seviyeye ulaştığını fark ettiğinde yatırımı derhâl geri çekme imkânına sahiptir. Finansal krizler ve olası zarar riski durumunda dolaylı yatırımlara ülkeyi terk etme imkânı verilmesi, bu yatırımların doğrudan yabancı yatırımlardan farklı olarak kısa vadede kazanç elde etmeye yönelik bir amacının olmasının doğal sonucudur. Doğrudan yatırımcı bakımından ise bu imkân mevcut değildir.
- Dolaylı yatırımlar değişken özelliğe sahip çoğu zaman kısa vadeli yatırım türüdür ve ülke ekonomisi için sadece nakit akışı sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ise yabancı sermayeden başka marka, Ar-Ge teknoloji ve diğer yatırım faaliyetine yönelik değerleri de sağlamaktadır²¹.
- Doğrudan ve dolaylı yatırımları birbirinden ayıran bir diğer kriter yatırımcının yatırım üzerinde denetim - kontrol yetkisinin olup olmamasıdır. Doğrudan

¹⁸ ŞENER, 2013, s. 9-11.

¹⁹ ÇETENAK, 2006, s. 23-25; TERZİ, Harun/GÜNAYDIN, İhsan (1997). Ekonomik Kalkınmada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, İşletme ve Finans Dergisi, s. 52-61.

²⁰DEMİRCAN, Hayrettin (2003). Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara; ŞİRİN, 2006, s. 50.

²¹ BAYRAKTAR, 2003, s. 13.

yatırımda yatırımcı, şirketin idaresi üzerinde denetim hakkına sahiptir. Dolaylı yatırım da ise yatırımcı, şirket üzerinde herhangi bir etkisi olmaksızın sadece o şirketin paylarına sahiptir²². Esasında bu farklılığın ilk kriterden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Şöyle ki dolaylı yatırımda yatırımcı istediği zaman yatırımı geri çekme olanağına sahip olduğu için şirketin yönetim ve denetimi ile ilgili konularda söz sahibi olmasına da gerek kalmamaktadır. Doğrudan yatırımcılar bakımından ise şirketin işleyişi, yönetimle ilgili alınan kararlar yatırımın geleceği için hayati öneme sahiptir.

- Oluşan herhangi bir risk durumunda dolaylı yatırımlarla ev sahibi devletin sorumluluğu arasında bağlantı kurulmaması da dolaylı yatırımları doğrudan yatırımlardan ayıran bir diğer farklılıktır²³.

2.1.2. Yabancı Yatırımcı Kavramı

Yukarıda bir yatırımı doğrudan yabancı yatırımı olarak nitelendirebilmemiz için gereken kriterlerden birinin yatırımın ev sahibi ülke açısından yabancı yatırımcı statüsü haiz gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılması olduğunu belirtmiştik. Yabancı yatırımcı bir ülkeden tâbiyetinde bulunmadığı diğer bir ülkeye sermaye ihraç eden gerçek ve tüzel kişidir²⁴. Çalışmamızın bu kısmında ise hem Türkiye hem de Azerbaycan hukuku kapsamında kimlerin yabancı yatırımcı olarak kabul edildiğine değineceğiz:

Türk hukukunda 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun 2. maddesinde Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapan ve yabancı yatırımcı statüsünü haiz olanlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır;

- Yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler,
- Yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşları,
- Yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişiler,
- Uluslararası kuruluşlar.

²² TİRYAKİOĞLU, 2003, s. 10; BAYRAKTAR, 2003, s. 5.

²³ ARIKAN, 2006, s. 7. SORNARAJAH, M. (2010). The International Law on Foreign Investment, (Third edition). Cambridge University Press, s. 9.

²⁴ ALLAHVERİYEV, Sabir (2007). Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Xüsusi (Mülki) Hüquq Kursu, Diggesta Nəşriyyat, Bakı, s. 153.

Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununun 2. maddesine göre ise bir yatırımcının yabancı yatırımcı olarak nitelendirilebilmesi için aşağıdaki kategorilerden birine dâhil olması gerekmektedir.

- Yabancı tüzel kişiler,
- Başka ülke vatandaşları, vatandaşlığı olmayan kişiler, başka devlette daimi ikamet hakları olan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları - bu kategoride sayılan kişiler vatandaşı olduğu veya daimi ikamet ettikleri ülkede ekonomik faaliyeti gerçekleştirmek için tescil almaları gerekmektedir.
- Yabancı devletler,
- Uluslararası kuruluşlar.

İkili ve çok taraflı yatırım anlaşmalarına göre yatırımcı, gerçek kişi veya tüzel kişi olabilir. Bir yatırımcının “yabancı olarak” nitelendirilmesi için belirlenen kriterler o yatırımcının gerçek veya tüzel kişiliğe sahip olması bakımından farklılık arz etmektedir. Gerçek kişi yabancı bir tâbiyetinde bulunursa veya daimi ikamet yeri yabancı bir devlette ise bu zaman “yabancı yatırımcı” olarak değerlendirilir²⁵.

İki taraflı yatırım anlaşmalarında yatırımcı olarak tüzel kişilerin tanımı genel olarak aşağıdaki şekilde verilmektedir: “Kar amacı taşıyan, özel veya kamu kuruluşu şeklinde faaliyet gösteren, mevzuat hükümlerine göre sınırlı veya sınırsız sorumluluğu haiz tüzel kişi olarak kurulmuş veya başka bir şekilde teşekkül edilmiş yabancı şirketler, iş ortakları veya diğer teşekküller tüzel kişi kapsamındadır”²⁶. Tüzel kişilerin yabancı yatırımcı olarak değerlendirilebilmesi için ise tüzel kişinin kurulduğu yer, resmi sicile kayıtlı olduğu yer, ortaklarının tâbiyet bağıyla bağlı bulunduğu yer, işletme merkezi veya fiili idare merkezi gibi kriterler belirlenmektedir²⁷.

2.2. Türk Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı

Doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili Türk hukukunda mevcut olan düzenlemeler iki kıstasta toplanmaktadır. Bunların ilki iç hukuka ait düzenlemeler, diğeri ise TBMM tarafından onaylanarak kabul edilen uluslararası anlaşmalardır.

²⁵ DOĞAN, VAHİT (2017). Milletlerarası Özel Hukuk,(4. Baskı). Savaş Yayınevi, Ankara, s. 171-176; İlgili dava örnekleri için bkz: YILMAZ, 2013. s. 177-179.

²⁶ GİRAY, Faruk Kerem (1997-1998). Türkiye'nin Taraf Olduğu İki Taraflı Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarında Öngörülen İhtilaf Çözüm Yolları, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'a Armağan, C.17, S. 1-2, ss. 217-228, s. 219.

²⁷ DOĞAN, 2017, s. 261-263.

İç hukukta mevcut olan hükümler bağlamında doğrudan yabancı yatırım kavramı ele alınacak olursa ilk incelenmesi gereken düzenleme 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunudur. Kanun yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit muamele görmesini sağlamak ve diğer temel ilkeler belirlemekle yabancı yatırımcıların Türkiye’de yatırım yapmaya teşvik etmek ve yabancı yatırımcıları Türkiye’deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, satış, tasfiye, tazminat ve lisans bedellerini yurt dışına serbestçe transfer edebilmelerini teminat altına almak amacıyla 17.06.2003 tarihinde kabul edilmiştir²⁸.

Kanun bir yatırımın doğrudan yabancı yatırım olarak nitelendirilebilmesi için üç farklı kriter belirlemiştir. Bunlar: yatırımcı açısından belirlenen kriterler, yatırım yöntemi ve yatırıma konu olan değerler açısından belirlenen kriterlerdir.

Yatırım yapan kişi açısından belirlenen kriterlere yabancı yatırımcı kavramının incelendiği alt başlıkta değinilmiştir.

Yatırım yöntemi açısından belirlenen kriterler:

- Yeni şirket kurulması - Türk mevzuatın göre kurulup, tescil edilen ve idare merkezi Türkiye’de olan şirketler Türk şirketleridir. Yabancı yatırımcı Türkiye’de TTK’ da sayılan şirket türlerinden herhangi birini seçerek veya BK çerçevesinde bir âdi şirket kurarak yatırım faaliyetini gerçekleştirebilir. Bu kaniya varmamıza neden ne TTK’ da ne de yabancı yatırımlara ilişkin mevzuat hükümlerinde yabancıların şirket kurmasını engelleyen veya yasaklayan bir ibarenin mevcut olmamasıdır.

Büyük sermaye gerektiren yatırımlarda ise genellikle birden fazla şirket bir araya gelerek *joint venture* veya *konsorsiyum* tipli ortaklıklar kurmaktadır. Bu tip ortaklıklar da yeni şirket kurma şeklinde olan yatırım yöntemlerinden biridir²⁹.

- Şube açılması - 5174 sayılı TOBB Kanun’unun 9. maddesine göre, şube, bir merkeze bağlı olduğu halde, ister merkezin bulunduğu odanın, ister başka odanın çalışma alanı içinde olan müstakil sermayesi ve müstakil muhasebesi bulunan ve/veya muhasebesi merkezde tutulduğu ve müstakil sermayesi bulunmadığı halde kendi başına sınıai faaliyet ve ticari muamele yapan yerler ve mağazalar olarak tanımlanmıştır. DYYK ile birlikte yurt dışındaki ortaklıkların Türkiye’de şube

²⁸YILMAZ, Lerzan (2006) *4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun Getirdiği Yenilikler*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Y. 5 Sayı:10, s.173-190, s. 174; ÇAL, s. 145.

²⁹ERTEN, 2005, s. 85-87.

açmak için ön izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Sadece Sanayi ve Ticaret Bakanlığından alınacak izin ile şube açılmasına yol verilmiştir.

- Yatırımcıların menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olması. Bu şekilde bir askeri sınır getirilmesinin sebebi hisse senedi alınan şirkette kontrol yetkisinin elde edilmesidir. Belirtelim ki son hüküm eski düzenlemelerde yer almayan, onlara kıyasla yenilik arz eden hüküm niteliğindedir. Ayrıca önceki düzenlemede Türk şirketinin sermayesinde Türk ve yabancı yatırımcının pay oranı değişirse yabancı ortağın izin alması gerekmekteydi. Yeni düzenlemeyle böyle bir yükümlülük ortadan kalkmıştır³⁰.

Yatırıma konu olan değerler açısından belirlenen kriterler:

Para yabancı yatırım olarak en çok kullanılan değer olmakla beraber yabancı yatırım kapsamında değerlendirilen tek maddi varlık değildir. Paradan başka değerlerde de DYYK çerçevesinde yabancı yatırım olarak nitelendirilmektedir. Kanunda bu değerler, yurtdışından getirilen ve yurtiçinden sağlanan değerler olarak iki kısma ayırmaktadır. Yurtdışından getirilen değerler:

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,
- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),
- Makine ve teçhizat,
- Sınai ve fikri mülkiyet hakları şeklinde belirlenmektedir.

Kanunun 2. maddesinin II kısmında ise yurtiçinde sağlanan hangi değerlerin doğrudan yabancı yatırım olarak değerlendirileceği aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

- Yabancı yatırımcı kimliğini haiz kimseler, kâr, hasılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,
- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin hakları,
- Elde ettikleri kıymetleri yeni şirket kurmak veya şube açmak maksadıyla kullanması.

³⁰ ERTEN, 2005, s. 90; MUSHTAHA, Hasan (2017). Türk Hukukuna Göre Yabancı Yatırımların Tabi Olduğu Mevzuatın İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Uluslararası Ticaret Hukuku ve AB Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Hukuku Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 27.

Görüldüğü üzere Kanun koyucu doğrudan yabancı yatırım kavramına tanım vermekten kaçınmış, bunun yerine yabancı sermaye olarak değerlendirilen yatırımları kanunda belirtmiştir. Belirlenen bu değerler önceki Kanun'a göre daha kısıtlı olsa da Kanun'da "gibi" ifadesinin kullanılması yabancı yatırımının belirtilen bu değerlerle sınırlı olmaması, bu değerlerin örnek niteliği taşıdığı anlamına gelmektedir³¹.

Uluslararası hukuk kaynaklarında yabancı yatırıma kavramına verilen tanımlara ise çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde çok taraflı yatırım anlaşmalarının incelendiği kısımda yer verilecektir.

2.3. Azerbaycan Hukukunda Yabancı Yatırım Kavramı

Azerbaycan hukukunda yatırım kavramı "investisiya" kelimesi ile ifade edilmektedir. Yatırım kavramının yasal tanımı İnceleme (Yatırım) Faaliyeti Hakkında Kanunla tespit edilmektedir. Kanun'un 1. maddesinde yatırım kavramının tanımı aşağıdaki şekilde belirlenmektedir: Yatırım gelir elde etmek ve sosyal fayda sağlamak amacıyla girişimcilik ve diğer faaliyet türleri şirketlerine yapılan sermaye aynı zamanda, maddi ve fikri mülkiyet kazanımlarından ibarettir. Bu kazanımlara aşağıdakiler dâhildir:

- Para, banka mevduatı, krediler, paylar, hisseler ve değerli kağıtlar,
- Menkul ve gayrimenkul değerler (binalar, yapılar, araçlar ve diğer maddi varlıklar),
- Belirlenmiş şekilde kayıt altına alınan akademik ve diğer fikri mülkiyet eserleri, know how' dan ileri gelen bilgiler,
- Toprak, su ve diğer doğal kaynakları, binaları, yapıları ve araçları kullanma hakkı ve diğer eşya hakları, diğer bütün maddi servetler.

"Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında" 15 Ocak 1992 tarihli Kanunun 3. maddesinde yabancı yatırımın tanımı aşağıdaki şekilde belirlenmektedir:

Kanunun lafzından anlaşıldığı üzere yabancı yatırımcılar kanunla yasaklanmayan her alanda yatırım faaliyeti gerçekleştirebilirler. Bazı faaliyet türlerinde yatırımlar ise özel izin belgesi alınarak yapılabilir (m.6). Yabancı yatırım mevcut olan şirketlerin faaliyeti sadece savunma, ulusal güvenlik, çevrenin ve halkın korunması amacıyla bazı bölgelerde kısıtlana veya tamamen yasaklanabilir (m.7).

³¹ ERTEN, 2005, s. 100.

Kanun yabancı tüzel kişilerin, başka ülke vatandaşları, vatandaşlığı olmayan kişiler, başka devlette daimi ikamet hakları olan Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, yabancı devletler, uluslararası kuruluşlar yabancı yatırımcı kavramı dâhilinde değerlendirildiğini 2. maddede belirlenmektedir.

Bir yatırımın yabancı yatırım olarak nitelendirilmesi için yatırım faaliyetinin yabancı yatırımcı olarak kabul elden kişiler tarafından hangi yöntemlerle gerçekleştirilmesi gerektiği 3. maddenin devam eden kısmında aşağıdaki şekilde belirlenmektedir:

- Azerbaycan tüzel ve gerçek kişileri tarafından kurulmuş mevcut şirketlere ortak olma yoluyla,
- Tamamen yabancı yatırımcılara ait olan şirketlerin kurulması yoluyla,
- Toprakları ve doğal kaynakları kullanma ve onlar üzerinde mülkiyet hakkının elde edilmesi yoluyla,
- Azerbaycan Cumhuriyeti yasal düzenlemelerine göre yabancı yatırımcıların mülkiyetinde olmasına izin verilen diğer tür malvarlığının elde edilmesi yoluyla,
- Azerbaycan vatandaşları ve tüzel kişileri ile yabancı yatırıma dair yapılan sözleşmelerde belirlenen diğer yöntemlerle faaliyet gösterebilirler.

Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına göre yabancı yatırımlı şirketler “Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı ve Devlet Sicili Hakkında” kanuna belirlenmiş şekilde ve belirlenmiş devlet kurumlarınca kayıt altına alınmalı, kanunla belirlenmiş sağlık, hijyen ve ekoloji taleplerin yerine getirildiğine dair bilirkişi raporu elde etmelidir.

Yabancı yatırımlı şirketlerin devlet kurumları tarafından kayıt altına alınması için gerekli belgeler aşağıdakilerdir.

- Yabancı yatırımlı şirketin devlet kaydına alınması hakkında dilekçe,
- Kurucu üyeler hakkında bilgi-gerçek kişiler ise yabancı ve vatandaşlığı olmayan kişilerin pasaportlarının noter tasdikli sureti. Kurucu üyeler tüzel kişiler ise onların yasal olarak kayıt altına alındığına dair belge. Bu belge Noter tasdikli veya ilgili ülkede Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliği'nde tasdikli olmalıdır,
- Yabancı yatırımlı Şirketin kurucu üyeler tarafından onaylanmış tüzüğü,
- Şirketin kurulması ve tüzüğünün onaylanması hakkında kurucu üyeler veya onlar tarafından vekalet verilen kişiler tarafından kabul edilen karar,
- Tüzükle belirtilen sermayenin ve devlet harcının ödenmesini tasdik eden belge,

- Yukarda sayılan belgeler kurucu üyeleri tarafından değil onların yasal temsilcileri tarafından teslim edilmiş ise vekaletname³².

2.4. Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasında Doğrudan Yabancı Yatırım ve Yabancı Yatırımcı Kavramı

On beş Ekim 2011 tarihinde Türkiye'nin İzmir şehrinde imzalanan ve 30 Ekim 2011 Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından 16 Ocak 2013 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti tarafından onaylanan "Türkiye ve Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması" iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğini arttırmak, yatırımlar için farklı teşvik uygulamalarının ve koruma mekanizmalarının belirlenmek, ticari ilişkilerin daha da sıkılaştırılması amacıyla imzalanmıştır. Bu Anlaşmanın "Tanımlar" başlıklı 1. maddesinde hem yatırım hem de yatırımcı kavramlarının hukuki niteliği belirlenmektedir. "Yatırım uzun süreli ekonomik ilişkiler kurma amaçlı faaliyetlerle bağlantılı olarak bir Akit tarafın yatırımcısına diğer Akit tarafın ülkesinde bu Akit tarafın ulusal mevzuatına uygun olarak doğrudan kurulan veya edinilen her türlü mal varlığını" ifade etmektedir. Ayrıca maddenin devam eden kısmında bu mal varlığına dâhil olanlar tadadi şekilde sayılmıştır ve yatırım kavramının bunlarla kısıtlı olmadığı, Anlaşmada belirtilenlerden başka diğer değer veya hakların da yatırım olarak nitelendirilebileceği vurgulanmıştır. Anlaşmada yatırım olarak sayılan hak ve değerler aşağıdakilerdir:

- taşınır ve taşınmaz malların yanı sıra ipotek, rehin, kiralama, intifa hakkı, kefalet gibi diğer haklar ve malvarlığının bulunduğu Akit Tarafın kanun ve düzenlemelerine uygun olarak tanımlanan diğer benzer ayni haklar;
- yeniden yatırılan gelirler, para alacakları veya bir yatırımla ilgili mali değeri olan diğer haklar;
- hisseler, hisse senetleri ya da şirketlere iştirakin diğer her türlü şekli,
- telif hakları, patentler, sınai tasarımlar, teknik bilgi, ticari itibar gibi fikri mülkiyet haklarının yanı sıra Akit Tarafların ulusal mevzuatına uygun diğer benzer haklar,
- doğal kaynakların aranması, geliştirilmesi, çıkarılması veya işletilmesine yönelik imtiyazlar da dâhil olmak üzere, yetkili bir makam tarafından kanun veya bir sözleşme ile verilmiş iş imtiyazları.

³² <https://asan.gov.az> (erişim tarihi: 27.06.2019).

Bir şirketin yüzde onundan daha az hissesine veya oy hakkına tekabül eden ve borsa yoluyla edinilmiş yatırımlar bu Anlaşma kapsamında değerlendirilmemektedir.

Malvarlıklarının yatırım olarak kullanma veya tekrar yatırılma şeklindeki herhangi bir değişiklik bunun yatırım olarak nitelendirilmesini etkilemeyeceği de Anlaşma ile hükme bağlanmaktadır.

Anlaşma kapsamında yatırımcı kavramı ise Akit tarafın ülkesinde bu Akit tarafın mevzuatına uygun olarak yatırım yapmış gerçek ve tüzel kişileri ifade etmektedir. Gerçek kişiler bir Akit tarafın kanunlarına göre vatandaşlığı haiz olan kişilerdir. Anlaşma kapsamında tüzel kişiler ise Akit Taraflardan birinin yürürlükteki hukuku çerçevesinde kurulmuş ve Akit tarafın ülkesinde kayıtlı yönetim merkezleri ile birlikte yeterli seviyedeki faaliyeti bulunan ve diğer Akit Tarafın ülkesinde, o ülkenin mevzuatı ile uyumlu olarak yatırım yapan şirketleri, firmaları veya iş ortaklıklarını ifade etmektedir. Eğer yatırımcı yatırımın yapıldığı ülke ile diplomatik ilişkisi bulunmayan üçüncü bir ülkenin vatandaşlığı haiz kişilerine ait ise veya bu kişilerce kontrol edilmekte ise bu yatırımcının Anlaşmanın hükümlerinden faydalanamayacağı da vurgulanmaktadır (m.1/2).

2.5. Yabancı Yatırımların Hukuki Kaynakları

Tezimizde yabancı yatırımların kaynaklarını ulusal ve uluslararası boyutuyla inceleyeceğiz. Ulusal boyutta mevcut olan kaynaklara değinirken hem Türkiye hem de Azerbaycan hukukunda mevcut düzenlemelerle beraber iki devlet arasında olan yatırım anlaşmaları da kısmi olarak incelenecektir.

2.5.1. Yatırımların Uluslararası Kaynakları

Aşağıda da değineceğimiz üzere doğrudan yabancı yatırımlara dair hükümler içeren uluslararası belgeler mevcut olsa da doğrudan yabancı yatırımları kapsamlı olarak düzenleyen bir belge yoktur. Uluslararası Adalet Divanının Statüsününün 38. maddesine dayanarak doğrudan yabancı yatırıma dair uluslararası hukuk kaynaklarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- ICSID, GATT, MIGA gibi çok taraflı anlaşmalar³³,

³³ KÖŞGEROĞLU, Banu Şit (2012). Enerji Yatırım Sözleşmeleri ve Bunların Uluslar arası Yatırım Anlaşmaları ile Korunması, Vedat Kitapçılık, s. 160.

- NAFTA, ASEAN gibi bölgesel anlaşmalar,
- Uluslararası hukuk kuralı belirlemede önemli yere sahip olan iki taraflı anlaşmalar - bu anlaşmalar genel olarak yatırımcının hakları için bir güvence niteliğindedir, son zamanlarda çevre ve çalışma standartları gibi konuları da kapsamaktadır³⁴,
- Uluslararası sahada kabul görülüp, genel uygulama özelliği olan örf ve adetler,
- Sözleşmenin bir tarafı iradesine dayanarak değiştirilemeyeceği, sözleşme tarafları arasında eşitlik, kamulaştırma durumunda tam tazminat ödenmesi, ev sahibi devletin ekonomisine zarar vurmamak, yatırımlardan elde edilen gelirin serbest bir şekilde transferi ve benzeri kuralların oluşmasına kaynak teşkil eden hukukun temel ilkeleri. Bu ilkelerin temelinde yatırım alanında imzalanmış çok taraflı ve iki taraflı sözleşmeler durmaktadır.
- Mahkeme, tahkim kararları - sadece onlara başvurulmuş davalarda değil, benzer nitelikteki uyuşmazlıkların çözümünde ve ilgili hukuk kurallarının netleştirilmesinde de önemli yere sahiptir.
- Alanında uzaman kişilerin görüşlerinden ibaret ve olan uluslararası hukukun mahkemeler tarafından uygulanmasına yön veren doktrin³⁵.

Yabancı yatırımlara dair hükümler içeren çok taraflı ve iki taraflı yatırım anlaşmalarından birkaçına değinelim:

2.5.1.1. Çok taraflı yatırım anlaşmaları

2.5.1.1.1. ICSID

Yabancı yatırım kavramını ele alan çok taraflı yatırım anlaşmalarından uygulamada en sık başvurulana “Devletler ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Hakkında Sözleşme” – ICSID sözleşmesidir³⁶. İCSİD

³⁴ PAZARCI, Hüseyin (2011). Uluslararası Hukuk Dersleri, 11. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, s.118; BAYKAL, 2014, s. 34.

³⁵ DOĞAN, 2017, s. 11-15.

³⁶ 18.09.1992 tarihin de Azerbaycan tarafından imzalanmış,18.10.1992 tarihinde yürürlüğe girmiştir Türkiye Cumhuriyetinde ise Devletler ile Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasında Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Hakkında Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunmasına dair 27.5.1998 tarihli Kanunla onaylanmıştır: RG. 2.6.1988-19830

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103460.pdf (erişim tarihi: 25.03.2019).

ICSID 18 sekiz Mart 1965 tarihinde hazırlanarak üye devletlerin onayına sunulmuş ve 14 Ekim 1966 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmede yabancı yatırım kavramına ilişkin açık bir hüküm mevcut değildir. Bununla birlikte Sözleşmenin Merkezin yargılama yetkisine sahip olduğu uyuşmazlıktan bahsedilen hükmünde taraf devletlerden biri ile bir diğer taraf devletin tâbiyeti altında bulunan kişi arasındaki doğrudan bir yatırımdan doğan uyuşmazlıklara vurgu yapılmaktadır (m. 25/1). Sözleşmenin hükümlerinin analizi sonucu taraf devletlere yatırım kavramının unsurlarının ve hangi tasarrufların yatırım olarak değerlendirileceğini belirlenmesi yetkisinin tanıdığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda uyuşmazlığı çözüme kavuşturmak üzere tayin edilen hakem heyeti taraf devletler arasında yapılan anlaşmadaki tanıma bağlı kalmamaktadır. Mevcut tanımın ICSID sözleşmesinde belirtilen şartlara uygun olup olmadığını araştırmaktadır³⁷.

Sözleşme, yatırımlar nedeniyle meydana çıkan uyuşmazlıkların çözümlenmesi için belli madde ve düzenlemeler içermemekte, sadece yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için bir Merkez yaratmak ve bu şekilde bir uzlaştırma ve tahkim sistemi kurmayı amaç edinmektedir. Dolayısıyla Sözleşmenin asıl amacı uyuşmazlık mevcut olduğu halde onun çözüme kavuşturulması için bir mekanizmanın geliştirilmesidir.

Sözleşmede gösterilen şartları sağlayan uyuşmazlıkları çözüme kavuşturmak üzere Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Merkezi adlanan tahkim kurumu faaliyet göstermektedir. Uyuşmazlığın çözüm için bu Merkezin önüne getirilebilmesi için gereken şartlar aşağıdakilerdir:

- Uyuşmazlık bir yatırıma ilişkin olmalıdır. Sözleşmede yatırıma belli bir tanım verilmemesi kavramın geniş bir şekilde algılanmasına, sadece geleneksel yatırım türlerinin değil yeni yatırım türleri ile ilgili ortaya çıkan uyuşmazlıkların da çözüme kavuşturulmak üzere Merkez önüne getirilebilmesine olanak sağlamaktadır.
- Çözüme kavuşturulması istenen uyuşmazlığın tarafı olan ev sahibi devlet ve yatırımcının mensup olduğu devlet ICSID sözleşmesinin tarafı olmalıdır.

Uyuşmazlığın her iki tarafının ICSID' in yetkisini kabul etmesi gerekmektedir. Sözleşmede buna dair herhangi bir hükmün belirtilmesi ICSID' e başvurmak için her iki tarafın irade ifadesi olarak kabul edilmektedir. Uyuşmazlık tarafları uyuşmazlığı uzlaştırma

Anlaşmanın tam metni için bkz: ÇAKMAK, Mesut/ERGÜN, Çağdaş Evrim (2011). Türkiye'nin Taraf Olduğu Yatırımların Karşılıklı Korunması Ve Teşviki Anlaşmaları, Çakmak Yayınevi, Ankara, s. 133-167.

³⁷ GİRAY, 1997-98, s. 225-226; KÖŞGEROĞLU, 2012, s. 54.

komisyonuna götürebilir. Bu zaman komisyonda anlaşma sağlanırsa veya sağlanmazsa Komisyon tarafından ilgili bilgilerin kaydedildiği bir rapor hazırlanır. Taraflar uyuşmazlığın bir hakem heyeti tarafından çözümlenmesi için Merkeze başvurabilir. Bu zaman taraflar hakemlerin uygulayacağı hukuku belirleme imkânına sahiptirler. Taraflar seçim yapmamışsa hakem heyeti yatırımın yapıldığı sözleşme tarafı devletin hukukunu uygular³⁸.

- ICSID tahkimi seçildiği takdirde bu uyuşmazlıklara başka bir yargı organı tarafından bakılamaz. Sadece sözleşmede ilgili bir hüküm varsa ulusal mahkemeler tarafından geçici tedbire dair karar alınabilir. Ayrıca ulusal devlet mahkemeleri ICSID kararlarını iptal edemez. Bu yetki sadece ICSID tarafından oluşturulan *ad hoc* komite tarafından hayata geçirilebilir³⁹.

2.5.1.1.2. Enerji şartı anlaşması

Enerji Şartı Sözleşmesinin kabulü sürecinde müzakerelere 1992 yılı itibariyle başlanmış, hazırlanan metin 17 Kasım 1994 yılında Lizbon şehrinde imzalanmış, 1998 yılında ise yürürlüğe girmiştir. Doktrinde Sözleşmenin önem arz eden nitelikleri aşağıdaki şekilde belirtilmiştir: yatırımların korunması, enerjinin, enerji ürünlerinin ticaretinin DTÖ kurallarına uygun surette yapılmasının tespiti, enerjinin transit serbestisi, uyuşmazlıkların çözümünün uluslararası hukuk kurallarına göre belirlenmesi⁴⁰.

Enerji Şartı Sözleşmesinin⁴¹ diğer yatırım sözleşmelerinden farkı enerji yatırımı kavramına tanım vermesidir. Sözleşmedeki tanıma göre enerji yatırımı; “bir yatırımcının doğrudan veya dolaylı biçimde sahip olduğu veya kontrol ettiği her türlü mülkiyeti, şirketler üzerindeki hakları, şirket tahvilleri ve bonolarını, bütün alacak haklarını, fikri mülkiyet haklarını- her türlü mal varlığı değerini ifade etmektedir” (m. 1/6). Tanımın analizi sonucunda yatırımcının yatırım üzerindeki kontrol düzeyinin esas alındığı, yatırımın ev sahibi devletin hukukuyla uyumlu olması gerektiği, yatırım öncesi

³⁸ ÇAL, 2009, s. 63; ÇAKMAK /ERGÜN, 2011, s. 52-53.

³⁹ TİRYAKİOLU, 2003, s. 148-154; ERTEN, Rifat (1998). ICSID Tahkimi, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C.19, S.4, s. 215-219.

⁴⁰ ÇAL, 2009, s. 99, 104.

⁴¹ Avrupa Enerji Şartı Konferansı Nihai Senedi, Enerji Şartı Anlaşması Ve Ekini Teşkil Eden Kararlar İle Enerji Verimliliğine Ve İlgili Çevresel Hususlara İlişkin Enerji Şartı Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında 1.2.2000 tarihli Kanun. RG. 6.2.2000-23956

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc084/kanuntbmmc084/kanuntbmmc08404519.pdf (erişim tarihi: 25.05.2019).

Anlaşmanın tam metni için bkz: ÇAKMAK/ERGÜN, 2011, s. 167-251.

faaliyetlerin Anlaşmanın kapsamı dışında olması gibi temel özelliklerin kavramın tanımı bakımından önem arz ettiği söylenebilir⁴². Tanım oldukça geniş kapsama sahip olması sebebiyle birkaç önemli kısıtlamaya tabi tutulmaktadır. Coğrafi bakımdan ve zaman bakımından, sınırlandırmalar bunlardan en önemlilerdir⁴³.

Anlaşma çerçevesinde ayrıca enerji yatırım türleri de bir liste şeklinde belirlenmektedir. Anlaşmanın 1/6. maddesi uyarınca başlıca enerji yatırım türleri enerji sektöründeki ekonomik faaliyetler, enerji yatırım sözleşmeleri, hisse senedi ve tahviller, fikri mülkiyet hakları ve kazançlardır.

Sözleşme çerçevesinde “yatırımcı” kavramı daimi ikamet hakkına sahip olan gerçek kişiler, taraf devletin hukukuna uygun olarak o devlette kurulan şirket veya diğer ticari faaliyet şekillerini ifade etmektedir. Belirtelim ki Anlaşmanın sağladığı hukuki korumadan istifade edebilmek için taraf devletlerden birinin ülkesinde gerçekleştirilen yatırım faaliyetlerinin, diğer taraf devletin yatırımcısı tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir⁴⁴.

Anlaşmanın III bölümünde yatırımların teşviki ve korunmasına dair hükümler belirlenmektedir. Bahsi geçen hükümlere göre taraf devletlerin diğer taraf devletin yatırımcıları için istikrarlı, hakkaniyete uygun, elverişli ve şeffaf şartlar oluşturmak yükümlülüğü vardır. Yatırımların korunması bakımından önemli olan “koruma ve güvenlik”, “âdil ve hakkaniyete uygun muamelede bulunma” ve “ayrımcılık yasağı” gibi temel ilkeler ve haksız kamulaştırma veya devletleştirme uygulamalarının önlenmesi, elde edilen kazançların menşe devlete transfer edilebilmesi, tazminat yükümlülüğü gibi koruma standartları bölümün devam eden hükümlerinde tespit edilmektedir. Ayrıca yabancı yatırımlara hem uluslararası hukukla hem de sözleşmede tespit edilen yükümlülüklerle öngörülen muameleden daha az teminatlar içeren muamele gösterilemez. Yatırımlara ya milli muamele ya da en çok gözetilen ulus kaydı çerçevesinde muamele uygulanmalı olduğu da Anlaşma ile belirlenen önemli hükümlerdendir (m.10) . Sözleşmede belirlenen üçüncü devletlere ve üçüncü devlet yurttaşlarına uyguladıkları veya uygulayacakları en iyi muameleyi birbirlerine de uygulamayı öngören bu hükümlülük “*soft law*” niteliğindedir, devletler bu yükümlülükleri yerine getirmeye çalışacaklarını beyan etmektedirler.

⁴² KÖŞGEROĞLU, 2012, s. 57.

⁴³ Sınırlandırmaların hukuki çerçevesi hakkında detaylı bilgi için bkz: YILMAZ, 2013, s. 129-133.

⁴⁴ YILMAZ, 2013, s. 189.

Anlaşmanın uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması ile ilgili maddelerinde hem Anlaşmanın yorumu ve uygulanması ile ilgili hem de taraflar arasında enerji yatırım ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile ilgili hükümler belirlenmektedir. Daha verimli bir sonuç elde etmek amacıyla uyuşmazlıkların uluslararası tahkime başvurularak çözümlenmesi öngörülmektedir. Anlaşmanın 26. maddesine göre bölgesel anlaşmalardan kaynaklanan uyuşmazlıkların uzlaşma yoluyla çözümü için bir tarafa müracaat edildikten 3 ay süre içinde hala çözüm yolu bulunmamış olursa taraflar,

- Önceden başvurulması öngörülen yargı merciine,
- Uyuşmazlık tarafının yargı veya idare mahkemelerine,
- Yatırım uyuşmazlıklarının çözüm merkezi olan Uluslararası Tahkim Kuruluşuna veya UNCITRAL' *ad hoc* mahkemesine,
- Stockholm Uluslararası Ticaret Odası tahkim mahkemesine başvuru da bulunabilirler⁴⁵.

2.5.1.1.3. GATT

XX asrın 30. yıllarında gerçekleşen ekonomik krizle birlikte uluslararası ekonomik güvenliğin sağlanması yönünde ekonomik siyasetin çok yönlü ve uluslararası boyutta yönetimi önem arz etmeye başladı. Ekonomi alanında mevcut olan problemlerin çözümlenmesi için bir kaç kez uluslararası boyutta toplantılar gerçekleştirilse de bu adımlar istenen sonucu vermemiştir. Bu yıllarda uluslararası ticaret ve maliye alanında uluslararası düzenlemeyi sağlayan bir kuruluşa ihtiyaç duyulmaktaydı. Sonuç itibari ile temel görevleri - sosyal ekonomik problemlerin çözümlenmesi, ekonomik siyasetin geliştirilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanması, yatırım ve uluslararası ticaret sözleşmelerinin düzenlenmesi olan bir kurumunun - Dünya Ticaret Örgütünün kurulmasına karar verildi. Uluslararası Ticaret Örgütünün tüzüğü 1947 Cenevre Konferansında hazırlansa da bu tüzük, bir çok devlet tarafından onaylanmadı. Örgüt kurulana kadar geçici nitelik taşıması öngörülen "GATT⁴⁶- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması" kabul edildi fakat sonradan bu anlaşma uluslararası ticari ilişkileri düzenleyen temel anlaşma konuma geldi ve 1948-1994 yılları arasında uluslararası ticaretin temel hukuki

⁴⁵ ÇAL, 2009, s.105; SADIQOV, 2008, s. 188, 378.

⁴⁶ Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının (GATT) VII Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında 12.5.1988 tarihli Kanun. RG.26.5.1988-19823 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103447.pdf (erişim tarihi: 25.03.2019).

düzenleme aracı görevini gördü. GATT' a üye devletlerle beraber üye olmayan devletler de kendi iç hukukunda uluslararası ticaretle ilgili hükümlerini bu Anlaşmaya uygun bir şekilde yeniden düzenlemişlerdir ve bu GATT' ın uluslararası ticaret kodu görevini üstlendiğini göstermektedir. Anlaşmanın giriş bölümünde GATT' ın genel amaçlarının ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerin artırılması, üye ülkelerin hayat seviyelerinin yükseltilmesi, tam istihdamın gerçekleştirilmesi, gelir ve talebin yüksek ve daima artan bir seviyeye ulaştırılması, dünya üretim kaynaklarının en iyi şekilde kullanılması olduğu belirtilmektedir. Sıralanan bu genel amaçlara ulaşmak için, elverişli tarifelerin uygulanması ve dış ticarete engel teşkil eden durumların mümkün olduğu kadar aradan kaldırılması ve uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcı nitelikli uygulamalara son verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. GATT' da belirlenen genel hedeflere ulaşılması için birtakım özel amaçların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunlara: devletler arasında uygun koşullu tarifeler ve diğer avantajlı durumlarla ilgili eşit muamelenin uygulanması, pazar fiyatlarına sabitlik sağlanması yoluyla gelişmekte olan ülkelerin üretim mallarının gelişmiş ülkelerin pazarına daha kolay girmesini olanağının artırılması gibi amaçlar örnek gösterilebilir⁴⁷.

Anlaşma 4 bölüm 38 maddeden oluşmaktadır.

I bölümde en çok gözetilen ulus kaydı ve onun hangi alanlarda nasıl uygulanacağı belirlenmektedir.

II bölüm devletlerin birbirleriyle ticari ilişkilerinde uymaları gereken norm ve ilkeler tespit edilmekte, vergi ve rüsumlara, gümrük düzenlemelerine, ithalat ve ihracatın yasaklanması zamanı ayrımcılık yapamama kuralına ve bu kuralın istisnasına, devletlerin ekonomilerinin gelişmesine yardıma, kamu yararı ve milli güvenliğin korunması gerektiği durumlarda uygulanacak istisnalara dair hükümleri kapsamaktadır.

III bölüm prosedür, idari ve diğer kurumsal kuralları, serbest ticari bölgelere dair hükümleri, yeni üye olan devletler için öngörülen istisnaları içermektedir.

Sonuncu bölüm olan IV bölümde ise gelişmekte olan devletlerin GATT' a katılmalarının özel kuralları tespit edilmektedir⁴⁸.

⁴⁷ SADIQOV, 2008, s. 108.

⁴⁸ SADIQOV, 2008, s. 109-110.

2.5.1.1.4. MIGA

Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu - MIGA⁴⁹ ⁵⁰ yatırımcıların ticari olmayan riskler yüzünden yatırım yapmaktan çekinmesi gibi olumsuz durumların karşısını almak amacıyla kurulmuştur. Bu zamana kadar ticari sigorta şirketleri ticari riskleri belli bir ödeme karşılığında koruma altına almaktaydı fakat ticari olmayan riskleri üstelenen herhangi bir sistem mevcut değildi. Ticari olmayan riskleri koruma altına alan kuruluş, Dünya Bankası tarafından 1981 yılında ireli sürülen fikir sonucunda 11 Ekim 1985 yılında kabul edilen ve 1988 yılından itibaren yürürlüğe giren Sözleşme ile birlikte kurulmuştur⁵¹. Kuruluşun merkezi Washington'dadır⁵². MIGA sözleşmesi kapsamında yatırımlar aşağıdaki risk faktörlerine karşı korunmaktadır:

- Döviz transferi – bu risk faktörü kapsamına ev sahibi devlet tarafından onun para biriminin başka bir para birimine dönüştürülmesine ve ev sahibi devletten başka bir devlete transferine engel teşkil eden eylemleri garanti altına alınmak dâhildir. Ev sahibi devletin bu türde olan kısıtlamaları yatırım yapıldıktan önce ve sonra uygulamaya koyması fark etmeksizin korunmaktadır fakat bu kısıtlamalar garanti sözleşmesi yürürlüğe girdikten önce uygulanmaya başlanmışsa garanti kapsamına dâhil olmamaktadır.
- Kamulaştırma - Konvansiyon'un 11/a maddesinde ev sahibi devletin garanti sahibini yatırımın mülkiyetinden, kontrol edilmesinden veya yatırımdan elde edebileceği gelirden mahrum bırakabilecek hukuki ve idari fiilleri garanti kapsamına alınmaktadır. Bu çerçevede, garanti sahibine ait varlıkların millileştirmesi, müsadere edilmesi, veya bu varlıklara el konulması gibi tüm işlem ve eylemler garanti altına alınmıştır. Kamulaştırma kamu yararı amacıyla gerçekleştirildikte veya ayrımcılık gözetilmeden yapıldıkta ve haklı tazminat

⁴⁹ Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair 27.5.1998 tarihli Kanun: RG. 2.6.1998-19830

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103453.pdf (erişim tarihi: 25.03.2019).

Sözleşme metni için bkz: KIRLI AYDEMİR, Deniz (2005). Yabancı Yatırımların Korunması, Legal Yayıncılık, İstanbul, s. 188.

⁵⁰MIGA'nın garanti faaliyetleri, Kuruluş Sözleşmesi ve Uygulama Kuralları çerçevesinde yürütülmektedir. Kuruluşun garanti faaliyetlerini düzenleyen kurallar, esnek bir anlayışın ürünü olarak, zaman içindeki yeni düzenleme ve direktörler kurulu kararlarına açık bırakılmıştır. KIRLI AYDEMİR, 2005, s. 114.

⁵¹SADIQOV, 2009, s. 196.

⁵²GİRAY, 1997-98, s. 221.

miktarı ödendikte yatırım MİGA kapsamında garanti işlemine tabi tutulmayacaktır⁵³.

- Sözleşmenin ihlali - Sözleşme ihlaline karşı koruma uyuşmazlığın çözümü için bir adli yargı organına veya tahkime başvurulduğu zaman söz konusu olmaktadır. Böyle ki uyuşmazlığa dair mahkeme kararının verilmesi süresi uzadıkta veya kararın icrası mümkün olmadıkta koruma devreye girmektedir. Ayrıca başvuru adli yargı organının veya tahkim kurumunun devletin yürütme organından bağımsız olması, kesin ve bağlayıcı nitelikte karar verme yetkisine sahip olması gerektiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla ev sahibi devletin bu şekilde bir yargı sistemine sahip olmaması Anlaşma kapsamında garanti altına alınan bir risk unsuru olarak kabul edilmektedir.
- Savaş ve toplumsal kargaşa – Bu risk türüne politik ve ideolojik alanda tartışmalar, işçi eylemleri, doğrudan yatırımcıyı hedef alan terör eylemleri ve benzeri eylemler dâhildir. Yatırım faaliyetini etkileyen, ev sahibi devletle ilgili olan, mal varlıklarına zarar veren savaş ve toplumsal kargaşa eylemleri ev sahibi devlet dışında gerçekleşmiş olsa bile garanti sözleşmesi çerçevesinde koruma sağlanmaktadır⁵⁴.

Yatırımların garantilenmesi için gerek yatırımcı ve ev sahibi ülkenin, gerekse de yatırımların belirli kriter şartlarına uygun olması gerekmektedir. Kuruluş bu şartların mevcut olup olmadığını değerlendirdikten sonra yatırımın garantilenmesine dair karar almaktadır.

MİGA yatırımcıyı değerlendirirken yatırımcının tâbiyeti, statüsü, yatırımlar üzerinde sahip olduğu haklar ve yatırım faaliyetlerinin şekli gibi özellikleri göz önüne almaktadır. Ev sahibi ülkenin ise gelişmekte olan bir ülke olması ve Sözleşmeye üye olması gerekmektedir. Yatırımı değerlendirirken ise tür, biçim ve yapıldığı zaman gibi kriterler dikkate alınmaktadır. Söz konusu ev sahibi devletin ekonomisine olumlu etki göstererek katkıda bulunacak nitelikte olmalı ve ev sahibi devlet tarafından yeterli hukuki koruma ile teminat altına alınmış olmalıdır. MİGA ile yatırım anlaşmasının tümü değil sadece bir kısmı garanti altına alınmaktadır Yatırım anlaşması MİGA ile garanti altına alındıkta

⁵³YILMAZ, Alper Çağrı (2018). *MİGA Konvansiyonunun Uygulama Alanı ve Konvansiyon Kapsamındaki Uyuşmazlıklara İlişkin Çözüm Yöntemleri* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Cilt: 24, Sayı:1, s. 380; GİRAY, 1997-98, s. 222.

⁵⁴ TİRYAKIOĞLU, 2003, s. 157, YILMAZ, 2018, *MİGA Konvansiyonunun*, s. 383.

sadece ev sahibi ülkedeki tüm çareler tükendikten sonra koruma kapsamına dâhil olan kısımda ödeme yapılacağı belirtilmektedir⁵⁵.

Uyuşmazlıkların çözüm usulü ise Sözleşmenin IX bölümünde yer alan hükümlerle düzenlenmektedir. Sözleşmenin yorumu ve uygulaması ile ilgili uyuşmazlıklara dair kararı yönetim kurulu vermektedir, temyiz aşamasında ise yetki Konseye aittir⁵⁶.

2.5.1.2. İki taraflı yatırım anlaşmaları

İki taraflı yatırım anlaşmaları yabancı yatırıma dair hükümler belirleyen hukuki vasitalardan en yaygın olanı ve önemlisidir. Ülkeler ticari menfaatlerini korumak için eskiden beri iki taraflı anlaşmalara başvurmuş, bu şekilde kendi vatandaşlarını korumaya yönelik düzenlemeler belirlemişlerdir. Bu anlaşmalar “Dostluk, Ticaret ve Denizcilik Anlaşması” adı altında bağlanmaktaydı. İki taraflı yatırım anlaşmaları aynı zamanda yatırımcıların karşılaşılabileceği riskleri azaltarak istikrarlı ve güvenilir bir yatırım ikliminin oluşturulması imkânı da sağlamaktaydı⁵⁷. Temeli bu anlaşmalara dayanan yabancı yatırımların korunması ve teşvikine dair anlaşmalar ise 20. yüzyılda imzalanmaya başlamıştır. Bu anlaşmalardan ilki 25 Kasım 1959 tarihinde Almanya ile Pakistan arasında imzalanmıştır. Türkiye ilk defa 1963 yılında Almanya ile böyle bir anlaşma yapmıştır⁵⁸. Azerbaycan ise bağımsızlık kazandıktan sonra Türkiye, Almanya, Fransa, İngiltere gibi devletlerle iki taraflı yatırım anlaşmaları imzalamıştır. 1999-2013 yılları arasında Azerbaycan’ın aralarında Avrupa ülkeleri ve Katar, İsrail, Mısırın da bulunduğu birçok ülkeyle yaptığı bu tür anlaşmaların sayısı 45’e ulaştı⁵⁹.

Yatırım anlaşmaları genellikle standart iki taraflı yatırım anlaşmaları modeline uygun şekilde hazırlanmaktadır. Yatırım anlaşmalarında ilk olarak devletlerin bu anlaşmayı imzalamadaki amaçları belirtilir. Genellikle anlaşmanın başında yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması, her iki tarafın ekonomik ilişkilerini arttırma ve geliştirme isteği, bazı durumlarda anlaşma taraflarının birbirleri için daha elverişli bir yatırım ortamı oluşturma

⁵⁵ KIRLI AYDEMİR, 2005, s. 115-129; ÇAL, 2009, s. 72-73.

⁵⁶ Uyuşmazlıkların çözüm metodu hakkında detaylı bilgi için bkz: YILMAZ, 2018, *MIGA Konvesiyonun*, s. 388- 395.

⁵⁷ AKINTÜRK, Esen/ BAKLACI, Pınar, (2009). İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları Hakkında Genel Bir İnceleme, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi: Prof. Dr. Reha Poroy’ un Anısına Armağan, C. 25, S.4, s. 485.

⁵⁸ ERTEN, 2005, s. 160-162; EKŞİ, Nuray (2004). Türkiye’de Yapılan Yabancı Yatırımlara İlişkin Mevzuat Hakkında Genel Değerlendirme, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 182.

⁵⁹ Azerbaijan Investment Climate Statement (2018). U.S. Department of State <https://www.state.gov/reports/2018-investment-climate-statements/azerbaijan> (erişim tarihi 27.07.2019).

HAKAN, Şahin (2014). Azerbaycan ve Türkiye’deki Siyasal Yapı ve Yabancı Yatırım Hukuku, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.1, s. 90.

amacı vurgulanmakta, ulusal muamele, en çok gözetilen ulus kaydı, ayrımcılık yapmama, istikrar kaydı gibi koruma standartları belirlenmektedir. İki taraflı yatırım anlaşmalarının sonraki hükümleri ise genel olarak, tanımlar, kamulaştırma ve tazminat, transfer serbestisi, yabancı yatırımcıya yapılacak muamele standardı, taahhütlerin korunması, tarafların mahkeme ve yargı organlarına başvurma hakkı, yatırım uyuşmazlıklarının çözümü başlıkları altında belirlenmektedir. Bazı iki taraflı anlaşmalarında kur ve sigortalılarla ilgili düzenlemelere de yer verilmektedir. İki taraflı anlaşmaların önem arz eden hükümlerinden olan uyuşmazlıkların çözümü ile ilgili hükümlerde genel olarak ya iki ya da üç alternatif çözüm yöntemi belirlenmektedir. Öncelikle başvurulması öngörülen yöntem uyuşmazlığın iyiniyet ilkesine uyarak istişare ve müzakereler yoluyla çözümlenmesidir. Bu şekilde bir anlaşma sağlanmadığı halde ise ilgili ihtilaf Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözüm Merkezi- ICSID' e, Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticari Hukuk Komisyonu - UNCITRAL' a- veya Paris Ticaret Odası hakem mahkemesine götürülecektir⁶⁰.

Hem Türkiye Cumhuriyetinin hem de Azerbaycan Cumhuriyetinin farklı devletlerle imzalamış olduğu Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması anlaşmaları genel olarak incelendiğinde, bu anlaşmalarda yatırımların korunması, karşılıklı teminat verilmesi ve güvenliğin sağlanması, uyuşmazlıkların çözümü, yatırımcıların milli kimliğinin tespit edilmesi kriterleri, gelirin engelsiz bir şekilde transferi, kamulaştırma şartları, kamulaştırma karşılığında ödenecek tazminat ve benzer uygulamalara dair hükümlerin tespit edildiği görülmektedir. Ayrıca uyuşmazlıkların çözümü zamanı anlaşmazlık yaranmasını diye yabancı yatırım, şirket, yabancı yatırımcı, gelir, menfaat gibi kavramların da tanımı verilmektedir⁶¹.

2.5.1.2.1. Türkiye ve Azerbaycan arasında yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması

Türkiye ve Azerbaycan arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması 15 Ekim 2011 tarihinde İzmir şehrinde imzalanmış, 30 Ekim 2011 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan Kanunla Anayasanın 95.1. maddesi uyarınca onaylanmıştır. Anlaşma yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 9 Şubat 1994 tarihli Yatırımların Korunması ve Karşılıklı Teşviki Anlaşması yürürlükten kalkmıştır.

⁶⁰ SORNARAJAH, 2010, s. 175-176; s. 219, 222; ÇAKMAK/ERGÜN, 2011, s. 50.

⁶¹ EYVAZOVA, 2018, s. 203; AKINTÜRK/BAKLACI, 2009, s. 489.

Giriş kısmında akit taraflarının birbiriyle olan ekonomik işbirliğini arttırmak amacıyla, anlaşmanın sermaye ve teknoloji akımı ile tarafların ekonomik kalkınmasına teşvikini kabul ederek yatırımlara adil ve eşit muamele edilmesinin yatırımlar için istikrarlı bir ortamın oluşturulmasına katkıda bulunulacağına, sağlık, çevre, güvenliğe ilişkin önlemlerin uluslararası kabul görmüş işçi haklarını zayıflatmadan ulaşılabileceğine ikna olarak bu anlaşmayı imzalamaya karar verdikleri belirtilmektedir. Anlaşmanın genel yapısı: 1. madde “yatırım”, “yatırımcı”, “gelirler” ve “ülke” kavramlarının açıklandığı tanımlar, 2. madde yatırımların teşviki ve korunması, 3. madde yatırımlara uygulanacak muamele, 6. maddesi kamulaştırma, 7. maddesi zarar için tazminat, 8. maddesi serbest transfer, 11 ve 12. maddeler ise uyuşmazlıkların çözümüne dair hükümler içermektedir.

Anlaşmanın 4. maddesi taraf devletin diğer akit tarafının yatırımcısına ilişkin iş bilgilerine ulaşma hakkı tanınmış, bu bilgileri edindikten sonra gizliliğin korunması için gerekli önlemlerin alınması yükümlülüğü tespit edilmiştir.

Genel istisnaların belirlendiği 5. madde kapsamında ise Anlaşmanın belirlenmiş esaslara dayanarak yanlış bir şekilde yorumlanmaması öngörülmektedir. Bu maddeye göre Anlaşma:

- İnsan, hayvan, bitki hayatının korunması- genel olarak çevrenin korunması ve tüketilebilir doğal kaynakların korunması ile ilgili tespit edilmiş yasal düzenlemelerin uygulanmasına engel olacak bir şekilde yorumlanamaz”.
- Bir Akit tarafı temel güvenlik çıkarlarına aykırı olarak değerlendirdiği herhangi bilgiyi açıklamaya veya bu bilgiye ulaşılmasına izin vermesi gerektiği şeklinde yorumlanamaz.
- Güvenlik kuruluşlarına tedarik amacıyla herhangi bir değer- mal, teçhizat, hizmetin- sağlanmasına ilişkin işlemlerde, savaş ve uluslararası ilişkilere dayalı acil durumlarda, nükleer silahlara dair anlaşmaların uygulanmasıyla ilgili işlemlerde - kendi güvenlik çıkarlarının korunması için gerekli tedbirlerin alınmasına engel olacak şekilde yorumlanamaz.
- Ve nihayet maddenin son hükmün göre herhangi Akit Devletini BM’ in barış ve güvenliğin sağlanması için gerekli yükümlülüklerin icra edilmesinden alıkoyacak şekilde yorumlanamaz.

Halefiyet ile ilgili düzenleme içeren 9. madde çerçevesinde ise “Anlaşmaya taraf olan her bir devlet kendi yatırımcısını ticari olmayan risklerden korumak adına madde ile

belirlenen sigortaya sahipse sigortalayanın yatırımcı ile sigortalayan arasındaki sigorta sözleşmesinin şartlarından ireli gelen her türlü halefiyetinin diğer devlete tanınacağı” tespit edilmektedir.

Danışmalar başlıklı 10. madde kapsamında, Anlaşma tarafları arasında herhangi bir uyuşmazlığı, Anlaşmadan kaynaklanan herhangi bir konuyu veya Anlaşmanın uygulanması sırasında meydana çıkacak herhangi sorunu incelemek amacıyla taraflardan birinin isteği ile yetkili makamlar arasında danışmada bulunulacağı hükme bağlanmaktadır.

Uygulama kapsamı adlı 13. madde de bu Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden önceki ve sonraki yatırımlara uygulanacağı fakat Anlaşmadan önceki uyuşmazlıklara ve çözüme kavuşturulmamış taleplere uygulanmayacağı belirtilmektedir.

Anlaşma çerçevesinde diğer bir önemli düzenleme Anlaşmaya ek ve değişikliklerin yapılması ile ilgili olan 14. ve yürürlüğe girme, süreler ve yürürlükte kalma ile ilgili olan 15. maddelerdir. On dördüncü madde uyarınca ek ve değişiklikler tarafların karşılıklı onayı ile ayrı protokoller şeklinde yapılmaktadır.

Anlaşmanın Tarafların Akdın yürürlüğe girmesine dair iç yasal prosedürleri tamamladıklarına dair yazılı ve diplomatik bildirimlerden en son verilenin tarihine göre yürürlüğe gireceği, 10 yıllık bir süreyle yürürlükte kalacağı 15. madde ile hükme bağlanmıştır. Ayrıca on yıl geçtikten sonra Anlaşma taraflarından herhangi biri anlaşmanın sona erdirmeyeceği sürece yürürlükte kalmaya devam edeceği bu madde çerçevesinde vurgulanmaktadır.

2.5.1.2.2. Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması

“Türkiye Cumhuriyeti İle Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”⁶² Şubat 1994 tarihinde imzalanmış, 1 Eylül 1997 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşma 29 maddeden ibarettir. Anlaşma iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğini teşvik etmek amacıyla Anlaşma taraflarından birinin veya her ikisinin mevzuatı gereğince ev, ikametgah, iş merkezi, kanuni merkez veya benzer yapıda diğer herhangi bir kriter nedeniyle vergi mükellefiyeti altına giren kişilere uygulanmaktadır.

⁶² RG. 27.6.1997-23032. Anlaşma metni için bkz:

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararasi_mevzuat/AZERBAYCAN.htm (erişim tarihi: 25.03.2019).

Anlaşma kapsamına giren kişiler, anlaşmanın uygulama alanına giren vergiler, genel tanımlar, mukim kavramının tanımı, işyeri, gayrimenkul değerlerden elde edilen gelir, ticari kazançlar, gemicilik, hava ve kara taşımacılığı, bağımlı teşebbüsler, gayri maddi hak bedelleri, sermaye değer artış kazançları, serbest meslek faaliyetleri, bağımlı faaliyetlerden, hizmetlerden elde edilen gelir, müdürlere yapılan ödemeler, sanatçılar ve sporcular, emekli maaşları, kamu görevlileri, öğretmen ve öğrenciler, diğer gelirler, çifte vergilendirmenin önlenmesi, ayırım yapılmaması, karşılıklı anlaşma usulü, bilgi değişimi, diplomat hüviyetindeki memurlar ve konsolosluk memurları, idari yardımlaşma, yürürlüğe girme ve yürürlükten kalkma ile ilgili konular madde başlıkları şeklinde düzenleme alanı bulmaktadır.

Anlaşma kapsamında her bir Anlaşma tarafının çifte vergilendirmeyi hangi şekilde önleyeceği tespit edilmektedir. Bu meselenin hükme bağlandığı 22. madde uyarınca Türkiye mukimleri yani Akit Devletin mevzuatı gereğince ev, ikametgah, iş merkezi, kanuni merkez veya benzer yapıda diğer herhangi bir kriter nedeniyle vergi mükellefiyeti altına giren kişiler için çifte vergilendirme aşağıdaki şekilde önlenecektir:

Anlaşma ile belirtilen gelirler dışında mukim, Azerbaycan'da vergilendirilebilen bir gelir elde ettiğinde, Türkiye, bu geliri vergiden istisna edecektir.

Azerbaycan ise mukimler için çifte vergilendirme aşağıdaki şekilde önlenecektir: Bir Azerbaycan mukimi, bu Anlaşma hükümlerine göre Türkiye'de bir gelir elde ettiğinde, bu gelir Türkiye'de vergilendirilebilir. Türkiye'de bu gelir üzerinden ödenen vergiler, Azerbaycan'da gelir üzerinden alınan vergilerden düşülecektir. Söz konusu tutar Azerbaycan'da vergi mevzuatı uyarınca hesaplanan vergi tutarını aşamayacaktır.

2.5.2. Yatırımların Milli Kaynakları

2.5.2.1. Türkiye hukukunda yabancı yatırıma ilişkin düzenlemeler

Türkiye'de yabancı yatırımların tarihçesi Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Yıkılma döneminde mali durumunun zayıflaması, ekonomik anlamda olumsuz durumların gerçekleşmesinin aynı zaman aralığına denk gelmesi Batı'nın dikkatini çekmiştir. Batı ülkeleri ekonomik problemleri dış borçlanmayla çözümlene teklifi ireli sürülmüştür. Osmanlı ilk olarak problem iç borçlanma ve dâhili reformlar yoluyla çözüme

kavuşturmaya çalışsa da kaynak yetersizliği nedeniyle Osmanlı ekonomisi dış ülkelerin mali kaynaklarına yönelmiştir.

İlk yabancı sermaye 1840'lı yıllarda kısa vadeli tahvillerin Fransız bankalarına satılması yoluyla gerçekleşti⁶³. O dönemde ülkede genel olarak doğal kaynakların işletilmesi ve kamu hizmetleri alanında faaliyet gerçekleştiren imtiyazlı yabancı yatırım şirketler mevcut idi. Sözleşmelerin sağladığı birçok ayrıcalıklı imkânlarla sahip olan ve bu yolla ekonomide daha geniş hareket alanı olan bu şirketler İmparatorluğun ekonomik durumunun kötüleşmesindeki en büyük etkenlerden biri oldu⁶⁴.

Cumhuriyet kurulduktan sonraki devir ise yatırıma ilişkin yapılan ekonomik reformların niteliğine göre doktrinde 3 farklı döneme ayrılmaktadır. İlk dönem 1923-1950 yılları kapsamaktadır. Yeni Türk Devletinin ekonomik politikasının belirlenmesi amacıyla 17.2.1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi gerçekleştirildi, yatırımları doğrudan veya dolaylı yolla ilgilendiren hukuki düzenlemeler yapıldı. Bunlardan 20.02.1930 tarihli 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun" ve 1947 yılında bu Kanuna ilişkin çıkarılan 13 sayılı "Bakanlar Kurulu Kararnamesi" örnek olarak gösterilebilir⁶⁵.

İkinci dönem 1950-1980. yılları ihtiva etmektedir. 1950 yılında, iktidarın değişmesi ile birlikte Devletin ekonomi politikasında da önemli değişimler gerçekleşmiş, yabancı sermayenin ülke ekonomisinin desteklenmesi ve kalkınmasında olumlu etkisi kabul edilmiş ve buna yönelik düzenlemelere gidilmiştir. Yerli yatırım teşebbüslerine imkân sağlayan ve ülkeye yatırım yapılması sonucu elde edilen kazancın serbest transferine dair hükümler içeren 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesi ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun"u, 5821 ve ardından 6224 sayılı yabancı yatırımcıların, yerli yatırımcılara tanınan haklardan yararlanması, yabancı ortakların karlarının transferi konusunda herhangi bir sınırlama olmaması, şirketlerin tasfiyesi halinde elde edilen gelirin yurt dışına nakli ve benzeri kolaylıklar belirleyen "Yabancı

⁶³ Osmanlı döneminde yabancı sermayenin ülke ekonomisine girişi ve bu sürecin gelişimine dair detaylı bilgi için bkz: ŞENER, 2013, s. 127-136.

⁶⁴ TÜRKYILMAZ, Murat (2004). Türkiye' de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler, s. 2-3 (Erişim tarihi: 21.05.2019). http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_142.htm

⁶⁵ RG 25.2.1930-1433; SELİK, Mehmet (1961). Türkiye'de Özel Yabancı Sermaye (1923-1960), Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No.5, s.17.

Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunları”⁶⁶, 6326 sayılı "Petrol Kanunu" kabul edilmiştir⁶⁷
68.

Üçüncü dönem 1980 ve sonraki yılları kapsamaktadır. Diğer dönemlerden farklı olarak artık ihracat yönlü ekonomik politika izlenmiş, 6224 sayılı Kanuna yabancı yatırımlar için birçok teşvikler öngören değişiklikler yapılmış, birçok ikili yatırım anlaşmaları imzalanmış, Türkiye’de özel sektöre dâhil olan bütün alanlara yatırım yapma imkânı tanıyan “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnameleri”, “Türk Parasının Korunmasına İlişkin 32 sayılı Karar” kabul edilmiş, ve birçok benzeri düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Hizmet ve Turizm sektörü yabancı yatırımların gerçekleştirildiği temel alanlar olmuştur. Sonuç olarak Türkiye ekonomisinde yabancı yatırım oranı artış göstermiş ve farklı alanları kapsamaya başlamıştır⁶⁹.

Günümüzde Türk hukukunda yabancı yatırımlarla ilgili düzenlemelerin başında 23 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanun”u gelmektedir. Kanun Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımları teşvik etmek amacı ile mevzuat sistemine dâhil edilmiştir. Kanun, doğrudan yabancı yatırımlara uygulanacak muameleyi kapsamakta, yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasına, teşvik politikaları yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenlemektedir. Bu Kanundan önce mevcut olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanun’unda Doğrudan Yabancı Yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sistemi uygulandığından bürokratik işlemler uzun bir süreyi kapsamaktaydı. Ancak 4875 sayılı yeni Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile beraber izin ve onay sistemi ortadan kaldırılarak yerine bilgilendirme sistemi getirilmiştir. Bu sayede yabancı yatırımların oranının artırılması hedeflenmektedir⁷⁰.

Kanununla yabancı yatırımcılara Türkiye’de elde ettikleri kazanç ve geliri istedikleri şekilde değerlendirebilme ve istedikleri takdirde kazançlarını yurtdışına transfer etme imkânı sağlanmış, tahkim prosedürünün yanı sıra hakem, bilirkişilik, arabuluculuk

⁶⁶ Bahsi geçen teşvik Kanunları ve bu Kanunlar sonucu hakkında detaylı bilgi için bkz: SELİK, s. 22-32.

⁶⁷ TÜRKYILMAZ, 2004, s. 4-5.

⁶⁸ Türkiye’de yabancı yatırımların tarihçesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz: s. 46-50. ŞİRİN, 2006, s. 25-43; ALPAR, 1978, s. 133.

⁶⁹ KARLUK, 1983, s.65; ALPAR, 1978, s. 121-131.

⁷⁰ ERTEN, 2005, s. 84.

gibi diğer uyuşmazlık çözüm yollarına da başvurulabileceğini belirtilmiştir⁷¹. Kanun'da yatırıma ilişkin esaslar 7 başlık altında aşağıdaki şekilde düzenlenmektedir.

- 1) Yatırım serbestisi ve milli muamele prensibi: Uluslararası anlaşmalar ve özel hukuk hükümlerinde aksi öngörülmedikçe yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir ve yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleyle tabidirler(m.3/a)
- 2) Kamulaştırma ve devletleştirme yasağı: Doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince, kamu yararı gerektirmedikçe kamulaştırılmaz ve devletleştirilemez (m.3/b).
- 3) Kar transferi serbestisi: Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir(m.3/c).
- 4) Uyuşmazlıkların çözümü: taraflar yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilir(m.3/e).
- 5) Nakit dışı sermayenin değer tespitine ilişkin esasları: Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır(m.3/f).
- 6) Yabancı personel istihdam hakkı: Bu Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verilir(m.3/g).
- 7) İrtibat bürosu açma hakkı: Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye'de ticari faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye yetkilidir(m.3/h).

⁷¹ MUSTAHA, 2017, s. 33.

Belirtelim ki DYYK yabancı yatırımlar hakkında genel düzenlemeleri kapsamaktadır. Bundan başka yabancı yatırımın ait olduğu farklı alanlar için farklı hükümler içeren düzenlemeler de mevcuttur. Bu alanlarda DYYK hükümlerinin uygulanmayacağı belirlenebilir veya bu düzenlemeler yabancı yatırımlara ilişkin mevzuatla birlikte uygulama alanı bulabilir⁷².

Diğer bir yasal düzenleme olan DYYK çerçevesinde mevcut olan konularla ilgili usul ve esasların belirlendiği Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliğidir. Yönetmelik, yurt dışında ikamet ettiğini çalışma veya ikamet izni ile belgeleyen Türk vatandaşlarının, Kanun'un uygulanması bakımından yabancı yatırımcı sayıldığını, yabancı yatırımcıların kurabilecekleri veya iştirak edebilecekleri şirketlerin, Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen şirketler ile Borçlar Kanunu'nda düzenlenen adi şirketler olabileceğini hükme bağlanmakla beraber Ekonomi Bakanlığının kurum ve kuruluşlardan doğrudan yabancı yatırımlara dair istatistiki bilgi ve verileri elde etmesi, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere irtibat büroları kurma hakkı verilmesi, bu büroların işleyişi, yetkilendirme başvurusu ve onayı, yetkilendirme süresinin uzatılması, yetkinin iptali ve askıya alınması ile ilgili çeşitli hükümleri içermektedir.

2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar”⁷³ yabancı yatırımlar da dâhil olmakla yatırımlar için bir takım kolaylıkların sağlanmasını, yatırımların desteklenmesini öngören düzenlemelerden bir diğeridir. Kararın amacı 1. maddede şu şekilde ifade edilmektedir: “Bu Kararın amacı; kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesine, üretim ve istihdamın artırılmasına, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma - geliştirme içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesine, uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları belirlemektir”.

Görüldüğü üzere uluslararası doğrudan yatırımların artırılması da Kararın amacı kapsamındadır. Bu Karar çerçevesinde sayılan bu amaçlara ulaşmak için genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki uygulamaları belirlenmiş, bu uygulamalar

⁷² ERTEN, 2005, s. 85.

⁷³ Kararın tam metni için bkz:

http://istanbulymmo.org.tr/dosyalar/platformNotlar/20170215/De%C4%9Fi%C5%9Fikliklerin%20Deredild%C4%9Fi%20Karar%20ve%20Tebli%C4%9F_12%2001%2017.pdf (erişim tarihi: 06.04.2019).

kapsamında gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, vergi indirimi, sigorta primi işveren hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, faiz desteği, KDV iadesi, gelir vergisi stopajı desteği, sigorta primi desteği gibi teşviklerin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Kararın devam eden hükümlerinde bu teşviklerin her biri ile ilgili açıklayıcı nitelikte maddeler, öncelikli yatırım konularını, bütçeden yapılan ödemeleri, yetki, denetim ve benzeri konuları belirleyen maddeler yer almaktadır.

Yabancı yatırımlarla dolaylı şekilde ilgili yasal düzenlemelerden biri de 2644 sayılı Tapu Kanunu'dur. Bu Kanunda yer alan 35. madde uyarınca Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen ülkelerin vatandaşı olan yabancı uyruklu gerçek kişiler Türkiye'de taşınmaz ve sınırlı ayni hak edinebilmektedirler. Yabancı uyruklu gerçek kişilerin edindikleri taşınmazlar ile sınırlı ayni hakların toplam alanı, özel mülkiyetin yerleştiği ilçenin yüzde onunu ve otuz hektarı geçemez. Cumhurbaşkanı bu miktarı iki katı oranında artırma yetkisine sahiptir.

Kanun uyarınca Tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketleri ancak özel kanun hükümleri çerçevesinde taşınmaz ve sınırlı ayni hak edinebilmektedirler. Cumhurbaşkanı, ülke menfaatlerinin gerektiği hallerde yabancı gerçek ve tüzel kişilerin yabancı uyruklu gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde taşınmaz ve sınırlı ayni hak sahipliğini farklı kriterlere göre sınırlandırabilir veya tamamen yasaklayabilir. Kanunun devam eden hükümlerinde yabancılara miras yoluyla geçen taşınmazlara dair düzenlemeler yer almaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımı ve yatırımcıları ilgilendiren hukuk mevzuatında mevcut olan diğer düzenlemelerden Vatandaşlık Kanununu, Serbest Bölgeler Kanununu, Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanununu vergi sistemine dair düzenlemeleri, yatırım teşvikleri sistemine dair düzenlemeleri belirtebiliriz.

2.5.2.2. Azerbaycan hukukunda yabancı yatırıma ilişkin düzenlemeler

SSCB ne dâhil olduğu yıllarda Birlik çerçevesinde mevcut olan sosyalist-komünist sistem ekonominin gelişiminin, özel mülkiyetin, serbest girişimciliğin önünü kesmekteydi. Birlik dâhilinde deyim yerindeyse ülkeler arasında sahip olduğu kaynak potansiyeline göre iş bölümü gerçekleştirilmişti. Buna uygun olarak da Azerbaycan'da kurulan sanayi türü petrol sanayisiydi. Bu dönemde ülkeye hiç yabancı yatırım yapılmadığı söylenebilir.

Bağımsızlık sonrası dönemi ekonominin gelişim oranı, yabancı yatırım ilişkileri ve yapılan reformların niteliğine göre 3 döneme ayırabiliriz. İlk dönem 18 Ekim 1991

"Azerbaycan'ın Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasa Aktı" kabulünden itibaren 1994 yılında kadar sürdü. Serbest piyasa ekonomisine geçişin ilk seviyesi olan bu dönem ekonomik krizin ve enflasyonun en yüksek sahvada olduğu, vergi, finans, bankacılık sektöründe gerekli istikrarın sağlanamadığı bir süreç olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde ekonomik kalkınmanın sağlanması için 1991 yılında "Özel Mülkiyet Hakkında Kanunu" kabul edilmiş, 1992 yılında katma değer vergisi uygulaması gerçekleştirilmiş, sonrasında Yabancı Sermaye Kanunu, Merkez Bankası Kanunu, İflas Kanunu - bu kanunla bankaların konsolidasyonu işlemine başlanmıştır- kabul edilmiş, 1992 ağustos ayından itibaren Azerbaycan'ın milli para birimi olan manat piyasada işlem görmeye başlamış, 11 Aralık 1993 tarihli düzenlemeye göre ise manat tek yasal para birimi olarak işlem görmeye başlamıştır. Bu dönemde en temel amaç sosyal ve siyasi alanlarda oluşu gibi ekonomik alanda da belli bir istikrarın sağlanması ve uluslararası standartlara uygun bir yapının oluşturulmasıydı. Zengin enerji kaynağı ve doğal kaynak potansiyeline sahip olması ve bu kaynakların etkin bir biçimde kullanılması bağımsızlık sonrası ekonomik kalkınmanın sağlanmasında en önemli unsur oldu⁷⁴.

Ticaretin liberalleştirilmesi, dış ticarete dair düzenlemelerin kabul edilmesi, döviz kuru, serbest piyasanın oluşturulması, vergi, maliye, gümrük sisteminde, tarım alanında reformlar yapılması, küçük müesseselerin özelleştirilmesinin tamamlanması gibi dikkate değer adımların atılması bağımsızlık sonrası ikinci döneme tesadüf emektedir. 2 Haziran 1994 tarihinde Haksız Rekabet Hakkında Kanun, 1996 Toprak Reformu Hakkında Kanun, 1997 Gümrük Kanunu, 1998 Menkul Kıymetler Kanunu, vergi ve özelleştirme alanlarında yeni kanunlar yürürlüğe konuldu. On iki Kasım 1995'de yeni Anayasa kabul edildi. Devlet yapısının liberalleştirilmesi, ekonominin kalkındırılması alanında yapılan çalışmalar sonucu bağımsızlık sonrası ekonomide belli bir istikrar düzeyi elde edilmiş, rezerv kaynaklarının işlenmesi sağlanmış, yabancı yatırımların ülkeye kazandırılması, bölgesel ve uluslararası ekonomik entegrasyon için önemli hukuki, sosyal ve siyasi altyapı oluşturulmuştur. Bu çalışmalar sonucunda Azerbaycan ekonomisine ilk sermaye yatırımları gerçekleştirildi. Yabancı yatırımların oranı doğal kaynak rezervlerinde özellikle de petrol alanında önemli bir şekilde arttı⁷⁵.

⁷⁴ ARAS, Osman Nuri (2003). Azerbaycan Ekonomisi - Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz Kafkasya Araştırmalar Merkezi Yayınları No: 2, s.15-17.
https://www.academia.edu/34105010/AZERBAYCAN_EKONOMI_C4%B0S%C4%B0_MAKRO_EKONOMI_C4%B0K_VE_SEKT_C3%96REL_ANAL_C4%B0Z (erişim tarihi: 20.05. 2019);

⁷⁵ ARAS, s.21-24; RZA, Anar/TATLI, Ali (2009). Azerbaycan İqtisadiyyatında Xarici İnvestisiyalar Journal of Azerbaijani Studies, s.132. <http://jhss-khazar.org/2009-12>

Üçüncü dönem 2000 yılında II Devlet Özelleştirme Programının⁷⁶ kabul edilmesi ile başlandı. Özelleştirme Programı ekonomik yapının daha da geliştirilmesi, rekabet ortamının oluşturulması, ekonominin yatırımların özellikle de yabancı yatırımların cezp edilmesi yoluyla kalkındırılması amacıyla kabul edilmiştir. 2001’de “Yoksulluğun Azaltılması ve Ekonomik Kalkınma Hakkında Devlet Programı” onaylandı. Bu ve benzeri düzenlemeler, ekonomiye devlet desteği, serbest piyasa ekonomisine geçiş, uluslararası alana entegrasyon sürecinin son aşamasının tamamlanması ve elverişli yatırım ikliminin oluşturulmasında önemli etken oldu.

Son 17 yılda Azerbaycan ekonomisine yapılan yatırımların genel değeri 82 milyondan fazladır ve bununda % 60 yabancı sermayeden oluşmaktadır⁷⁷.

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığının ilk yıllarında yabancı yatırımların korunmasına yönelik düzenlemeleri hukuk mevzuatına dâhil etmiştir. 15 Şubat 1992 tarihinde Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Kanun, 1995 yılında ise Yatırım faaliyeti hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir.

Yabancı yatırım ilişkilerinin düzenlenmesinde esas alınan hükümlerin başında Azerbaycan Anayasasında⁷⁸ belirlenmiş düzenlemeler gelmektedir. Aşağıdaki hükümleri örnek niteliğinde belirtebiliriz.

Anayasanın 10. maddesi - Azerbaycan Cumhuriyeti diğer devletlerle olan ilişkilerini uluslararası hukukun herkes tarafından kabul edilen ilkelerini göz önüne alarak kurar.

13.1.madde - Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mülkiyet dokunulmazdır ve devlet tarafından korunur.

15. madde - I. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ekonomik gelişme değişik mülkiyet türlerine dayanarak halkın refahının artmasını amaçlar, II. Azerbaycan Devleti pazar ekonomisi esasına dayanarak ekonominin gelişmesi için gerekli koşulları hazırlar, özel teşebbüse güvence verir ve ekonomik ilişkilerde tekelliliği ve haksız rekabeti önler.

25. madde - I. Herkes kanun ve mahkeme önünde eşittir, II. Erkek ve kadın eşit haklara ve özgürlüklere sahiptir, III. Devlet herkesin ırkına, milliyetine, dinine, diline,

1/AZEBAYCAN%20IQTISADIYYATINDA%20XARICI%20INVESTISIYALAR.pdf (erişim tarihi: 01.05.2019).

⁷⁶<http://www.stateproperty.gov.az/index.php/az/f%C9%99rmanlar/361-investisiya-qoyulu%C5%9Flar%C4%B1-%C3%BCz%C9%99rind%C9%99-n%C9%99zar%C9%99tin-h%C9%99yate-ke%C3%A7iril%C9%99si-qaydalar%C4%B1> (erişim tarihi: 17.04.2019)

⁷⁷ EYVAZOVA, 2018, s. 202.

⁷⁸ <http://www.e-qanun.az/framework/897> (erişim tarihi: 20.05.2019).

cinsiyetine, kökenine, ekonomik ve sosyal durumuna, mesleğine, siyasi inancına; siyasal partilere, sendikalara ve diğer sosyal birliklere üyeliğine bakmaksızın haklarının ve özgürlüklerinin eşitliğini temin eder.

26. madde - I. Herkesin hukuk tarafından yasaklanmamış vasıtalar ve yöntemlerle kendi haklarını ve özgürlüklerini savunma hakkı vardır. II.Devlet herkesin haklarının ve özgürlüklerinin korunmasını temin eder.

29. madde - Herkesin mülkiyet hakkı vardır, II.Mülkiyetin hiçbir türüne üstünlük verilmez. Mülkiyet hakkı, özel mülkiyeti de kapsar şekilde kanunla korunur, III. Herkes menkul ve gayrimenkul mal mülkiyeti edinebilir. Mülkiyet hakkı, tek başına veya başkaları ile birlikte bir mala sahip olmak, mülkiyet hakkını kullanmak ve sona erdirmek haklarını içerir.

68. madde - Suçtan ve yetkinin kötüye kullanılmasından zarar gören kişilerin hakları kanunla korunur. Zarar gören şahsın yargılamaya katılma ve zararının tazminini talep etme hakkı vardır, II.Herkesin devlet organlarının ve görevlilerinin kanuna aykırı eylemlerinden ya da eylemde bulunmamasından doğan zararının tazminini isteme hakkı vardır.

151. madde - Azerbaycan Cumhuriyeti yasama sistemi içinde yer alan düzenleyici işlemler ile (Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve referandumla kabul edilmiş işlemler ayrı tutulmak üzere) Azerbaycan Cumhuriyet' inin taraf olduğu devletlerarası anlaşmalar arasında uyumsuzluk çıkarsa, uluslararası anlaşmalar uygulanır.

Yatırımlara dair düzenlemelerden biri de 1 Eylül 2000 tarihinde kabul edilen Azerbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanunudur⁷⁹ (Mülki Mecelle). Kanun mülkiyet haklarının korunması, yatırım faaliyetinin, serbest piyasa ekonomisinin desteklenmesine yönelik düzenlemeler içermekte, hukuki ilişki taraflarının eşitliği, irade özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü, mülkiyet dokunulmazlığı, sözleşme serbestisi, hakların mahkeme teminatı ilkelerini belirlemektedir. Gerçek ve tüzel kişiler, sözleşmeye dair genel hükümler ve sözleşme türlerine dair maddeler yatırımlarla ilgili önemli hükümlerdendir.

Azerbaycan hukukunda yabancı yatırımlarla ilgili düzenlemelere değindiğimizde Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Kanun⁸⁰ incelememiz gereken düzenlemedir.

⁷⁹ <http://www.e-qanun.az/code/8> (erişim tarihi: 17.04.2019)

⁸⁰ Kanunun tam metni için bkz:

<http://iqtisadiislahat.org/store//media/documents/qanun/Xarici%20investisiyan%C4%B1n%20qorunmas%C4%B1%20haqq%C4%B1nda%20Az%C9%99rbaycan%20Respublikas%C4%B1n%C4%B1n%20Qanunu.pdf> (erişim tarihi: 05.03.2019).

Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Kanunun, yabancı yatırımcıların kategorileri, yabancı yatırım ve onun ülke ekonomisine dâhil olma şekli, yabancı yatırımların yasal rejimi, faaliyet türleri ve bazı bölgelerde yatırım faaliyetinin kısıtlanmasına dair hükümler içeren “Genel Hükümler”, “Yabancı Yatırımlar İçin Devlet Güvencesi”, “Yabancı Yatırım Yapılmış Şirketlerin Kurulması ve Faaliyeti”, “Yabancı Yatırımcıların Kıymetli Kağıtlar Elde Etmesi”, “Yabancı Yatırımcıların Toprağı Kullanma Hakkı ve Diğer Eşya Hakları Elde Etmesi”, “Serbest Ticari Bölgelerde Yabancı Yatırım”, “Son Hükümler” adlı 7 başlıktan ve 43 maddeden ibarettir.

Kanunun 5. maddesinde ulusal muamele ilkesi düzenlenmektedir. Hükme göre kanunlarla belirtilen istisnalar dışında yabancı yatırımların ve yabancı yatırımcıların yatırım faaliyeti kapsamındaki hakları Azerbaycan Cumhuriyet vatandaşları ve tüzel kişilerine tanınan mülkiyet haklarından ve yatırım yapmakla ilgili haklarının kapsamından daha az olmaz. Aynı maddeye göre, yasal düzenlemeler çerçevesinde seçilmiş bazı sektörler üzere ve belirli arazi sınırları dâhilinde gerçekleştirilen yatırım faaliyetleri için ise muafiyetler belirlenebilmektedir.

Bu hükümler dışında yabancı yatırımların korunması ile ilgili Kanunun II bölümünde yer alan düzenlemeler önem arz etmektedir. Bu bölüm kapsamında Azerbaycan Cumhuriyeti arazi sınırları dâhilinde yabancı yatırımların hiç bir şarta bağlanmadan ve tam şekilde hukuki açıdan korunduğu belirtilmektedir.

Bölümde yer alan hükümler çerçevesinde yabancı yatırımların korunması aşağıdaki başlıklar şeklinde göre gruplandırılmaktadır:

- Mevzuatın değiştirilmesi ile ilgili koruma tedbirleri,
- Kamulaştırma ve istimlak ile ilgili koruma tedbirleri,
- Yabancı yatırımcıların uğradıkları zararının ödenilmesi ve tazmini,
- Yatırım faaliyetinin sonlandırılması zamanı koruma tedbirleri,
- Elde edilen gelirin yeniden yatırım olarak değerlendirilmesi ile ilgili ve yabancı para birimi şeklinde olan gelirin ve diğer ödemelerin transferi ile ilgili koruma tedbirleri.

Kanun’un uyuşmazlıkların çözümü başlıklı 42. maddesinde Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları dâhilinde faaliyet gösteren yabancı yatırımcılar ve yabancı sermayeye sahip şirketlerle Azerbaycan Cumhuriyeti kamu kuruluşları, idareleri ve başka tüzel kişileri arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkları ve yabancı sermayeye sahip şirketlerin ortakları

arasında veya şirketin ortakları ile söz bu şirket arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması amacıyla mahkemelere veya tarafların bu hakta anlaşması varsa tahkim kuruluşlarına başvurulabileceği hükme bağlanmaktadır.

Yatırımlara dair diğer bir önem arz eden düzenleme ise Yatırım Faaliyeti Hakkında Kanundur. Kanun, 21 maddeden ve “Genel Hükümler”, “Yatırım Faaliyetinin Gerçekleştirilmesi”, “Yatırım Faaliyetinde Devlet Düzenlemesi”, “Yatırım Faaliyeti Subjelerinin Haklarının ve Yatırımların Korunması” başlıklı 4 bölümden oluşmaktadır.

Kanun’un sonraki maddeleri yatırımcıların hak ve yükümlülüklerine ve sorumluluklarına, yatırımcıların haklarının ve yatırımların korunmasına, yatırımcılar arasındaki ilişkiye, yatırım faaliyeti üzerinde devlet düzenlemesinin şekillerine, yatırımlara dair resmi karar kabul etme yetkisine, yatırım faaliyetine son verilmesi şartlarına dair hükümler içermektedir.

Azerbaycan hukukunda yatırımlarla ilgili önem arz eden bir diğer düzenleme 18 Ocak 2016 yılında Cumhurbaşkanının Yatırımların Teşviki İle İlgili Ek Uygulamalar Hakkında Kararnamesidir (Fermanıdır). Bu Belgenin amacı yatırımların teşviki ile ilgili mekanizmaların iyileştirilmesidir. Belge, Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından yatırımın gerçekleştirildiği sektör, yatırım projesinin değeri ve yatırımın gerçekleştirileceği bölge olmak üzere üç kriter göz önüne alınarak belli gerçek ve tüzel kişilere verilmektedir. Belgeni alan kişiler Azerbaycan Cumhuriyeti Vergi Kodu ve Gümrük Tarifeleri hakkında Kanunuyla belirlenmiş muafiyetlerden yararlanabilmektedir. Bu muafiyetlere aşağıdakiler dâhildir:

- Bu belgeyi alan tüzel ve gerçek kişiler belgenin alındığı tarihten itibaren 7 yıl boyunca teknolojik ürünlerin, malzemelerin ithali için gümrük rüsumlarından muaftırlar.
- Bu belgeyi alan gerçek ve tüzel kişiler 7 yıl boyunca elde ettikleri gelirin yüzde ellisinin vergi yükümlülüğünden muaftırlar.
- Bu belgeyi alan tüzel ve gerçek kişiler belgenin alındığı tarihten itibaren 7 yıl boyunca katma değer vergisinden, emlak vergisinden, mülkiyetinde veya kullanımında olan topraklar için olan vergi yükümlülüğünden muaftırlar.

Azerbaycan hukukunda yabancı yatırımlarla ilgili yasal düzenlemelerin sabit bir şekil almasında ve modern zamanın gelişimine ayak uydurmaya başlamasında Azerbaycan Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği arasında 22 Nisan 1996 yılında imzalanmış

ve 22 Haziran 1999 yılında yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının önemi büyüktür. Anlaşmayla taraf devletler arasında ticaretin ve yatırımların serbest ve engelsiz bir şekilde yapılması, yatırımların teşvikinin hukuki çerçevesi belirlenmiş, sınır ötesi ilişkiler, fikri mülkiyet hakları ve diğer alanlarda işbirliğinin temelleri atılmıştır. Anlaşmanın yabancı yatırımlarla ilgili 43. maddesinde Avrupa Birliği ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında ekonomik ilişkilerin sağlanması amacıyla AC' in mevcut ve gelecek düzenlemelerinin AB düzenlemelerine uyumlaştırılması yönünde adımlar atılacağı belirlenmektedir.

Yatırımları teşviki amacıyla oluşturulan özel hükümlere tabi olan serbest ekonomik bölgelerle ilgili olarak ise en yeni ve yatırımlar açısından önem arz eden düzenlemelerden bir de Elet Serbest Ekonomik Bölgesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunudur. Kanun, 18 Mayıs 2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir, ilgili yasal düzenleme belirlemek amacıyla kabul edilmiştir ve 31 maddeden oluşmaktadır. Kanun, Elet serbest ekonomik bölgesi ile ilgili genel hükümler, serbest bölgenin idaresi ve gelişimi, bu bölgede tüzel kişilerin faaliyeti - izin, vergi, gümrük ile ilgili meselelerin düzenlenmesi, uyuşmazlıkların çözüm yolları ve usulü, son olarak da sınırlı sorumluluk, kanunun yürürlüğe girmesi ile ilgili düzenlemelerden ibaret son hükümler başlıklarından ibarettir⁸¹.

⁸¹ <http://www.e-qanun.az/framework/39078> (erişim tarihi: 05.03.2019).

3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KORUNMASI

3.1. Genel Olarak Yabancı Yatırımların Korunması

Bir devletin yabancı yatırımları çekebilme kapasitesini belirleyen hususlardan en önemlisi bu ülkede yatırımların korunması ile ilgili izlenen politikadır. Bellidir ki yatırımcılar malvarlığına el konma tehlikesinin olduğu, elde ettiği karı, kazancı ülkeden çıkarmada sorun yaşama ihtimallerinin olduğu, hukuk ve politik yapısı istikrarlı olmayan bir ülkeye yatırım yapaya tereddüt etmektedirler. Ülkenin yatırım ikliminin yabancı yatırımlar için uygun olması demek büyük ölçüde bu ülkenin yatırımların ekonomik, politik ve hukuki açıdan korunması ile ilgilidir⁸².

Yabancı yatırımların korunması ile ilgili devletlerarası ilişkilerinin oluşması 12. yüzyıl şehir devletlerine tesadüf etmektedir. Bu zaman ticari ilişkiler sadece bankalar aracılığıyla gerçekleşen para hareketliliğinden ibaretti. Bir süre sonra yabancı yatırım ilişkileri farklı alanlara sirayet etmeye başladı. Bu zaman müstemleke devletler, kendi müstemlekelerinde bu devletlerin hukuk sistemine müdahale ederek yabancı yatırımlar için elverişli hukuki zemin yaratarak yatırım faaliyetli gerçekleştirmektedir. Bu sebeple yatırımların korunması ile ilgili özel düzenlemelere bir süre ihtiyaç duyulmadı. Fakat zamanla sadece müstemleke devletleriyle değil diğer devletlerle de yatırım ilişkilerinin oluşması yatırımların korunması mekanizmasının mevcudluğunu zaruri kıldı. Bu anlamda ilk adım devletler arasında iki taraflı anlaşmaların yapılması oldu, bu anlaşmalar genellikle dağ - maden, doğal kaynakların kullanılmasına ilişkin hükümler içermektedir. Yabancı yatırımların korunmasına dair ilkeler, ilk kez 1815 yılından itibaren Avrupa ülkeleri ve ABD tarafından belirlenmeye başladı. Yabancı yatırımlara dair minimal uluslararası standartların - yasaya saygı, kamulaştırmanın uluslararası hukuka uygun olması, yerli yasal koruma mekanizmalarını kullanılabilir olması ve s. belirlenmesi bu evreye tesadüf etmektedir. Sonrasında Calvo doktrinine göre uluslararası minimal standart rejiminin yerine milli rejim mekanizması geçti ve bu yeni mekanizma çerçevesinde iç savaşlar, askeri devrimlerle ilgili yabancı yatırımcının uğradığı zarardan ev sahibi devletin sorumlu tutulması kuralı benimsendi. XX yüzyılın 30'lu yıllarında Milletler Cemiyetinde belirlenen prensiplerle yabancı yatırımların uluslararası boyutta korunması yeni bir evreye geçti.

⁸² KIRLI AYDEMİR, 2005, s. 35; RZA/TATLI, 2009, s. 130.

Sonrasında bahsettiğimiz anlaşmaların imzalanmasıyla yabancı yatırımların korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeler bugünkü şeklini aldı⁸³.

Yabancı yatırımların korunmasına dair düzenlemeler uluslararası yatırım hukukunun ilke ve normları ile belirlenmektedir. Yabancı yatırımların kaynaklarından olan çok taraflı ve iki taraflı yatırım anlaşmalarının temelinde de bu ilkeler dayanmaktadır. Bu ilke ve temel normları aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

- ev sahibi devlet tarafından yabancı yatırımların korunmasına dair düzenlemelerin belirlenmesi,
- ev sahibi devletin ekonomisine zarar vurmamak,
- ev sahibi devletin iç meselelerine karışmamak,
- belirlenmiş şekilde ve miktarda teminat vermeden kamulaştırma yapılmaması,
- yatırımlardan elde edilen gelirlerin serbest şekilde transferi ve diğerleri⁸⁴.

Yatırımların korunması ile ilgili hükümler Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına ilişkin iki taraflı yatırım anlaşmalarında da önem arz eden hususlardandır. Sözleşmelerde bu konuyla ilgili düzenlemeler çerçevesinde genellikle, kamu yararı, kanunun işleyişini temin etmek ve ev sahibi devletin iç ihtiyaçlarının zaruri kıldığı hallerde birtakım şartları gözeterek- ayrımcılık yapmama ve hakkaniyete uygun şekilde zararın karşılığı ödenerek - kamulaştırma ve devletleştirmenin yapılabileceği belirtilmektedir. İki taraflı yatırım anlaşmalarında bu şekilde genel hükümlerle beraber belli durumların düzenlenmesini öngören özel hükümlere de yer verilmektedir⁸⁵.

3.2. Yatırım Riskleri

Risk kelime anlamı itibari ile “geleceğe dair belirsizlik”, “belirlenmiş amacın dışına çıkma” veya “zarar etme tehlikesi” gibi olguları ifade etmektedir. Yatırım alanında risk ise yatırım projesinin gerçekleşme aşamasında oluşabilecek gelir kayıplarını ifade etmektedir. Ev sahibi ve kaynak devlette veya uluslararası alanda gelişen bir takım durumların yatırımlar üzerinde istenmeyen etkileri olabilir, bu olumsuz etkiler yatırımcıların yatırım faaliyetini kısıtlayabilir ve kar ve kazanç kaybına neden olabilir. Her bir yatırımcı risk-gelir oranı analizinden sonra yatırım projesini gerçekleştirip gerçekleştirilmemek hakkında

⁸³ALTINTAŞ, M. Ayhan (1998). Uluslararası Yatırımların Korunması ve Tahkim Kurulları, Hazine Dergisi, S.10, s. 13.

⁸⁴DOST, Süleyman (2006). Yabancı Yatırım Uyuşmazlıkları ve ICSID Tahkimi, Asil Yayın, Ankara, s. 115.

⁸⁵SADIQOV, 2008, s. 175-176.

karar alır. Bu yüzden ev sahibi devlet tarafından yatırım risklerinin idare edilmesi ve onları en aza indirmesi yatırım politikasının en önemli hususlarından⁸⁶.

Yatırımcının yaptığı yatırım faaliyeti ile ilgili karşı karşıya kaldığı riskler niteliği itibari ile ticari riskler ve ticari olmayan riskler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ticari olmayan riskler yatırımcının yapmış olduğu yatırım faaliyetiyle, ekonomik sistemle, genel olarak ticari alanla ilgisi olmayan ve önceden öngörülemez risk grubudur. Bunlara yatırım yapılan ülkedeki siyasi karmaşa, iç savaş veya diğer ülkeyle olan savaş vb. örnek olarak gösterilebilir⁸⁷.

Yatırımcıların karşılaşılabileceği riskler bir diğer kritere göre iç ve dış riskler şeklinde sınıflandırılabilir. Dış riskler makroekonomik durumun değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan risk grubudur. Bunlara: siyasi, ekonomik, ekoloji, yasal, vergi sistemi değişiklikleri ile ilgili riskler dâhildir. İç riskler ise yatırım projesinin gerçekleştirilmesi ile ilgili olarak ortaya çıkan risklerdir⁸⁸.

Yatırımcıların ev sahibi ülkede karşılaşılabileceği dış riskleri ait oldukları alana göre aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Siyasi riskler – ev sahibi ülkenin politik yapısında meydana gelen değişimler sonucu yabancı yatırımcının yatırım faaliyetinin, malvarlığının ve faaliyeti sonucu elde ettiği karın, kazancın sona ermesine veya kısıtlanmasına sebep olan risklerdir. Bu risklere yabancı yatırımcıların faaliyet alanının kısıtlanması, onlara verilen koruma teminatlarının ellerinden alınması, bu alandaki yasal düzenlemeler çerçevesinde yatırımcılar açısından daha olumsuz hükümler kabul edilmesi, yatırımcıların sahip oldukları malvarlığının tamamen veya kısmen kaybına sebep olan kamulaştırma, millileştirme ve el koyma, döviz transferine getirilen kısıtlamalar, yapılmış anlaşmaların veya bu anlaşmalardaki yabancı yatırımcıya tanınan haklarla ilgili hükümlerin tanınmaması veya bunların farklı bir şekilde yorumlanması, “politik şiddet” olarak ifade edilen olaylar - iç savaş, terörizm, hükümet darbesi, ayaklanmalar ve benzeri olumsuz dâhildir. Devletin siyasi rejimi ne olursa olsun eğer istikrarlı bir hukuki altyapı ve yatırımcıları belirsizlikte bırakmayan şartlar mevcut değilse siyasi risklerin oluşması muhtemeldir.

⁸⁶ AZİZOVA, G.A. (2012). Dövlətin İnvestisiya- İnnovasiya Siyasəti, İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, s. 107.

⁸⁷ ERTEN, 2005, s. 210.

⁸⁸ AZİZOVA, 2012, s. 109-110

- Ekonomik riskler - pazar fiyatlarının değişmesi, ithalat ve satış fiyatlarında artım, talep ve teklifteki belirsizlikler, faiz oranlarının değişmesi, borçluların mali yükümlölüklerini yerine getirmemesi.
- Döviz Kuru riski - milli para biriminin değerinde beklenmedik değişiklikler yaşanması durumunda döviz alım satımında sorunların ortaya çıkması.
- Ülkenin konumu - yerleştiği coğrafi bölgeyle ilgili riskler⁸⁹.

Bütün bu incelenen risk faktörleriyle karşılaşma ihtimalini en aza indirmek için yatırımcıların yatırım faaliyeti gerçekteşirmeyi düşündükleri ülkenin siyasini yapısı ve yasal düzenlemelerindeki istikrarı, geçmişte yatırımcılarla ilgili olumsuz durumların yaşanıp yaşanmadığı, coğrafi konumu itibari ile siyasi hareketliliğin oranı, ekonomik altyapısı, ev sahibi devletle kaynak devlet arasında ikili yatırım anlaşmalarının varlığı hakkında önceden bilgi toplamaları ve mevcut şartlar altında bu hususları değerlendirmeleri gerekmektedir⁹⁰.

3.3. Yabancı Yatırımları Korunmaya Yönelik Muamele Standartları

1980'li yıllardan başlayarak yabancı sermayeye yönelik kısıtlayıcı yaklaşımların etkisi azalmış, yabancı sermaye çekme yönünde farklı düzenlemeler uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönem itibari ile hem uluslararası düzeyde yapılan iki ve çok taraflı anlaşmalarda hem de ülkelerin yasal mevzuatlarında yabancı yatırımlara serbesti tanıyan birtakım standartlar belirlenmiştir. Bu standartlar:

- Milli Muamele,
- Serbest yatırım hakkının tanınması,
- şeffaflık,
- Adil ve eşit muamele,
- Ayrımcılık yapmama
- Anlaşmazlıkların çözümünde uluslararası tahkim ve diğer alternatif uyuşmazlık çözüm (ADR) yöntemlerinin benimsenmesi,
- Millileştirme ve devletleştirmeye karşı korunma vb. şeklinde sıralanabilir⁹¹.

⁸⁹ KIRLI AYDEMİR, 2005, s. 47-59.

⁹⁰ AZİZOVA, 2012, s. 36-37; RZA/TATLI, 2009, s. 131.

⁹¹ TURANLI, 2006, s. 115.

Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen yatırımların korunmasında hakim olan bu ilkeler birbirinden bağımsız değildir, bu ilkelerden birine uyulmaması uzun veya kısa vadede diğer ilkelerin de ihlaline yol açmaktadır⁹².

3.3.1. Milli Muamele

Uluslararası ticari ilişkiler alanında uygulanan ilkelerden biri de milli muamele ilkesidir. Milli muamele ilkesi, ev sahibi devletin, anlaşma yapılan devlete ve onunla ilgisi olan şahıslara ve eşyalara mevzuat hükümlerine uygun bir şekilde kendine ve kendisiyle ilgili şahıs ve eşyalara uyguladığı muamelenin aynısını uygulama yükümlülüğünü ifade etmektedir⁹³. Diğer bir ifadeyle ev sahibi devlet bu ilke gereğince yabancı yatırımlara yerli yatırımlara öngördüğü koruma standartlarından daha düşük koruma standardı belirlemeyeceğine dair taahhütte bulunmaktadır. Bu ilkenin uygulanmasında en önemli unsur yabancı ve yerli yatırımın nitelik itibari ile benzerlik teşkil etmesidir. Söz konusu benzerliğin belirlenmesine herhangi bir kriter mevcut olmasa da aynı ticari faaliyet alanına veya aynı sektöre ait olma gibi kıstaslar esas alınabilir⁹⁴.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanun'unun 3. maddesinde yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabi olduğu belirlenmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 69. maddesi uyarınca yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kişiler Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde bulunurken mevzuattaki diğer düzenlemelerle veya Azerbaycan Cumhuriyetinin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle istisnai bir hüküm belirlenmemişse Azerbaycan vatandaşları ile eşit şekilde bütün haklardan yararlanmakta ve eşit yükümlülükleri taşımaktadır. Bu maddede yer alan "istisnai bir hüküm ifadesi" ulusal güvenlik, çevrenin ve halkın korunmasının önem arz ettiği durumlarda devletin kendi vatandaşlarına ve yabancılarla farklı muamele uygulayabileceğini ifade etmektedir. Bu ilke AC Yabancı Yatırımların Korunmasına dair Kanun'un 5. maddesinde de tespit edilmektedir.

Azerbaycan hukuk mevzuatında milli muamele ilkesinin istisnasız olarak uygulandığı alan mahkeme usul hakları ile ilgilidir. AC MPM 439.2 maddesinde yabancılar AC vatandaşları ve tüzel kişileri ile eşit bir şekilde usul haklarına sahip olduğu

⁹² BAKLACI, Pınar (2009). Uluslararası yatırım hukukunda en çok gözetilen ulus muamelesi, Beta Yayıncılık, İstanbul, s. 26.

⁹³ ALLAHVERDİYEV, 2007, s. 154; SABİROĞLU, Natiq (2006). Qloballaşma ve Xarici İnvestisiyalar, QASİM, Bakı, s. 78.

⁹⁴ YILMAZ, 2013, s. 225.

ve usul yükümlülükleri taşıdığı ifade edilmektedir. Üstelik karşı devletin aynı muameleyi AC vatandaşlarına uygulayıp uygulamamasına bakılmaksızın, yani karşılıklılık ilkesine uyulması beklentisi olmadan yabancılara bu haklar tanınmaktadır. Bu ilke Azerbaycan'ın taraf olduğu çok taraflı sözleşmelerden 1993 Bağımsız Devletler Birliği Girişimcilik faaliyeti ile ilgili uyuşmazlıkların çözülmesine dair anlaşmada da düzenleme alanı bulmuştur⁹⁵.

3.3.2. En Çok Gözetilen Ulus Kaydı

En çok gözetilen ulus kaydı ilk kez ABD ve Fransa arasında 1778 yılında yapılan ticaret anlaşmasında düzenleme alanı bulmuştur. Sonrasında farklı gelişim aşamalarından geçerek günümüzde iki taraflı ve çok taraflı yatırım anlaşmalarında belirlenen şeklini almıştır⁹⁶.

En çok gözetilen ulus kaydı 1978 yılında BM Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan en çok gözetilen ulus kaydına ilişkin Taslağının 5. maddesinde detaylı bir şekilde düzenleme alanı bulmuştur. Bu madde uyarınca en çok gözetilen ulus kaydı, istisnai niteliklidir ve anlaşma şartı olarak bir devlet tarafından diğer bir devlete, bu devletle ilgili olan şahıslara ve eşyalara uygulanan muamelenin üçüncü bir devlete veya onunla ilgili şahıslara ve eşyalara uygulanan muameleden daha az elverişli olmayacağını ifade etmektedir⁹⁷.

UNCTAD Raporunda verilen tanıma göre “ev sahibi devlet yabancı ülkenin yatırımcısına başka bir yabancı ülke yatırımcısından daha az elverişli muamelede bulunmayacaktır”⁹⁸.

“Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Sözleşmesinin 3.2 maddesinde en çok gözetilen ulus kaydı aşağıdaki şekilde belirlenmektedir:

“Her bir akit tarafı kurulmuş olan bu yatırımlara, bunların yönetilmesine, sürdürülmesine, kullanıma, faydalanılmasına, genişletilmesi veya elden çıkarılmasına ilişkin olarak, kendi yatırımcılarının yatırımları ya da üçüncü bir ülke yatırımcılarının yatırımlarına benzer durumlarda uyguladığı muameleden hangisi en elverişli ise, bundan daha az elverişli olmayan muameleye tabi tutacaktır”.

⁹⁵ SADIQOV, 2008, s. 85-86.

⁹⁶ BAKLACI, s. 36-37. Kaydın tarihsel gelişi ile ilgili bilgi için bkz: UZUN, Elif (2004). *Milletlerarası Hukuk Açısından En Çok Gözetile Ulus Kaydı*, MHB, Yıl. 24, s. 742-745.

⁹⁷ SADIQOV, 2008, s. 81.

⁹⁸ ALLAHVERDİYEV, 2007, s. 154; PAZARCI, 2011, s. 187.

En çok gözetilen ulus kaydının temel amacı ayırım yapmamak yükümlülüğüne riayet edilmesidir. Bu kaydın kullanıldığı alanların kesin bir listesini vermek mümkün olmasa da en fazla gümrük ve ticaret alanlarında kullanıldığı söylenebilir. Bunlardan başka, ithalat ve ihracatla ilgili ödemelerin belirlenmesi, yabancı yatırımlarla ilgili diğer ödemeler ve onlarla ilgili belgeler, ulaşım araçlarının hukuki rejimi, transfer uygulamaları, fikri haklar, yabancı mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi gibi alanlarda da sözü geçen standart uygulama alanı bulabilir⁹⁹.

Yatırım taraflarından birinin diğerinden en çok gözetilen ulus muamelesini talep etmesi aralarında yapılan anlaşmada bu kaydın belirtilmesine bağlıdır. Anlaşmalardan kaynaklanan ve çözümlenmesi için tahkime başvurulmuş davaların bir kısmı bu ilkenin anlaşma kapsamında mevcut olup olmaması ile ilgilidir. Uluslararası anlaşmalar uluslararası yatırım hukukunun temel hukuki kaynağı olduğu için bu anlaşmalarda kullanılan ifadelerin doğru bir şekilde yorumlanması en çok gözetilen ulus kaydının anlaşma kapsamına dâhil olup olmamasının belirlenmesinde önem arz etmektedir. Ayrıca sözleşmeyle belirlenmiş en çok gözetilen ulus kaydına riayet etme yükümlülüğü sadece sözleşme yapıldığı zaman üçüncü bir devlete uygulanan muameleye bağlı kalmamakta, üçüncü bir devlete karşı muamelede sonradan meydana gelen değişiklikleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla üçüncü devletle olan anlaşmanın iptal edilmesi faydalanan devletin de buna dair haklarının sona ermesine neden olacak veya üçüncü devletin vatandaşlarına sağlanan bir muamele standardının iyileştirilmesi taraf devlet vatandaşlarına uygulanan muamele standardını da iyileştirecektir¹⁰⁰. Bununla beraber en çok gözetilen ulus kaydının birtakım istisnaları da vardır:

- Gümrük birliği anlaşmaları ile belirlenmiş kurala göre taraflar arasında gümrük vergilerinin ortadan kaldırılması veya üçüncü devletlere karşı ortak gümrük siyasetinin belirlenmesi,
- Bu tür anlaşmalarla üçüncü devletlere karşı serbest muamele kuralının belirlenmesi,
- Sınır devletler arasında yapılan anlaşma kuralına göre ticaret alanında kolaylıkların belirlenmesi¹⁰¹.

⁹⁹ SADIQOV, 2008, s. 84, UZUN, 2004, s. 749.

¹⁰⁰ BAYKAL, 2014, s. 48.

¹⁰¹ UZUN, 20014, s. 762; PAZARCI, 2011, s. 189.

En çok gözetilen ulus kaydı iki taraflı sözleşmelerde olduğu gibi çok taraflı sözleşmelerde de bir şart olarak belirlenebilir. Örnek olarak, 1994 GATT sözleşmesi, serbest ticari bölgelerin belirlenmesi hakkında sözleşmeler gösterilebilir¹⁰².

En çok gözetilen ulus kaydı hangi anlaşma kapsamında belirlenmişse ilke gereği talep edilen haklar da o anlaşmanın konusu ile ilgili olmalıdır. Bir konunun bu ilke kapsamında değerlendirilebilmesi için bu konunun genel muamele olması gerekmektedir. Dolayısıyla iki devlet arasında yapılan özel yatırım anlaşması kapsamında belirlenen teşvik ve diğer özel imtiyazlar bu ilke kapsamında değerlendirilmeyecektir.

Anlaşmada en çok gözetilen ulus kaydı belirlenirken onun uygulanması belli şartların mevcutluğuna bağlanabilir. Bu durumda şartlı şekil söz konusu olacaktır. Bu bağlamda genel olarak karşılıklı muamele şartı belirlenmektedir. Bundan başka şartsız, bölge, zaman veya kapsam açısından sınırlı veya sınırsız olmakla bu ilkenin diğer türleri de vardır.

Tartışma konusu olan meselelerden biri de en çok gözetilen ulus kaydının anlaşma kapsamındaki uyuşmazlıkların çözümüne veya usul kurallarına ilişkin hükümleri ihtiva edip etmediğidir. Taraflar anlaşma çerçevesinde en çok gözetilen ulus kaydının uyuşmazlığın çözümü hükümlerini ihtiva ettiğine dair bir madde belirleyebilirler. Sözleşmede yer alan düzenlemede açık bir şekilde en çok gözetilen ulus kaydının usul uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin düzenlemeleri de kapsayıp kapsamadığının anlaşılmadığı durumlarda ise sorunlar ortaya çıkmaktadır. Sorunun çözümü ile ilgili hakem kararları incelendiğinde yeknesak bir görüşün olmadığı görülmektedir. İlgili İCSID davalarında anlaşmada böyle bir hüküm mevcut değilse hakim tarafından anlaşmanın diğer hükümleri göz önünde bulundurularak tarafların buna dair irade beyanlarının belirlenmesi ile sorunun çözümlenmesine çalışılmaktadır. Bu şekilde genişlendirilmiş bir yorumun yapılması tarafların gerçek iradelerini yansıtmadığı için doktrinde eleştirilmektedir.

Genel bağlamda ele alındığında en çok gözetilen ulus kaydı yabancı yatırımcıların korunması için belirlenen ilkeler içinde daha kapsamlı olanıdır. Yatırımcı açısından her ne kadar avantajlı bir ilke olsa da ev sahibi ülke açısından için daha sözleşme imzalanırken mevcut olmayan fakat sonradan ortaya çıkabilecek öngörülme yükümlülükler altına girmesine sebep olmaktadır¹⁰³

¹⁰² SADIQOV, 2008, s. 83.

¹⁰³ BAKLACI, 2009, s. 39-42, 63; İlgili dava örnekleri için bkz: s. 61-65.

3.3.3. Adil ve Eşit ve Muamele Yükümlülüğü

Yatırım anlaşmalarında yatırımların korunması amacıyla her iki taraf için belirlenen adil ve eşit davranma yükümlülüğü ev sahibi devletin benzer durumda bulunan yerli ve yabancı tüm yatırımcılara ve yatırımlara eşdeğer şekilde davranması gerekliliğini ifade etmektedir¹⁰⁴.

İlk kez Uluslararası Ticaret Örgütünün 1948 tarihli Havana Şartı'nda düzenlenen adil ve eşit muamele ilkesi bahsi geçen Şart halen yürürlüğe girmiş olmamasına rağmen yatırımların teşviki ve korunması amacıyla imzalanan iki taraflı yatırım anlaşmalarında yer alan en önemli koruma standartlarındandır. Adil ve eşit davranma yükümlülüğünün bazı hakem kararlarında uluslararası asgari standart esasları ile aynı olduğu vurgulanmaktadır. Fakat doktrindeki görüşlerin bir kısmı ise adil ve eşit davranma yükümlülüğünün daha geniş bir koruma sağlaması, örf ve adet hukukundan tamamen bağımsız olması gerekçelerini öne sürerek iki kavramın birbirinden farklı olduğunu savunmaktadır¹⁰⁵.

Adil ve eşit davranma yükümlülüğünün uluslararası hukukta herhangi bir tanımlanması yapılmamış da hakem kararlarında onun bazı esaslara göre belirlendiği tespit edilmiştir. Bunlardan ilki yatırımcının haklı beklentilerinin korunmasıdır. Yatırımcının haklı beklentisini ev sahibi devletin yatırımla ilgili taahhütleri ve ilgili yasal düzenlemeleri, idari makamlarının tutarlı davranışları ve yatırım ortamının şeffaflığı oluşturmaktadır. Bu esasa göre ev sahibi devletin adil ve eşit muamele yükümlülüğüne riayet etmesi için istikrarlı bir yasal düzenin varlığı, resmi makamların yaptığı işlemlerde ve aldığı kararlarda birinin diğeri ile uyum için olması, mevcut yatırım ortamının ise öngörülebilir, güvenli bir şekilde kurulması gereklidir¹⁰⁶.

Adil ve eşit muamele yükümlülüğüne uyulmasının göstergelerinden biride ev sahibi devletin hakkın usulüne uygun bir şekilde yerine getirilmesinden, adaletin sağlanmasından kaçınmamasıdır Bu ilke yatırımlara uyarlandığında yatırım anlaşmasına dair bir uyuşmazlık durumunda ev sahibi devletin tahkime başvurmadan kaçınması, bu süreci

¹⁰⁴ örnek olarak Saluka v. Czech Republic davasında , davacı ile benzer durumda bulunan üç bankaya yardım eden ev sahibi devletin davacıya yardım etmemesi adil ve eşit davranma yükümlülüğünün ihlali olarak görülmüştür. PARTALCI, Rumeysa Yatırımların Karşılıklı Teşviki Ve Korunması Anlaşmalarında Düzenlenen “Adil Ve Eşit Davranma Yükümlülüğü”, Public and Private International Law Bulletin, Volume: 36, Issue: 2, 131- 162, s. 134.

¹⁰⁵KÖŞGEROĞLU, 2012, s. 273; ÇANKAYA, Mehmet (2004). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Vergi Dünyası, Yıl 23, S. 270, s. 95;

¹⁰⁶ SORNARAJAH, s. 351.

uzatması veya engellemesi, yatırımcını gerekli idari süreçler hakkında bilgilendirme yükümlülüğün ihlali olarak değerlendirilmektedir¹⁰⁷.

Hakem kararlarında adil ve eşit muamele yükümlülüğünün belirlenmesinde önem arz eden esaslardan biri de yatırımcının cebir ve saldırıya maruz kalmamasıdır. Bu esasa göre yatırımcı ev sahibi devlette yatırım faaliyetini sürdürürken tehdit, zorlama veya baskıya maruz kalırsa adil ve eşit davranma yükümlülüğünün ihlali söz konusu olabilmektedir¹⁰⁸.

Adil ve eşit muamele yükümlülüğü, ulusal muamele, en çok gözetilen ulus kaydı, ayrımcılık yapmama gibi yabancı yatırımları koruma ilkelerinden farklılık arz etmektedir. Şöyle ki ev sahibi devletin yabancı yatırımcıya adil ve eşit davranma yükümlülüğüne riayet edip etmemesi başka üçüncü bir yatırımcıya veya yatırıma gösterdiği davranıştan bağımsız olarak, uluslararası standartlara esasen değerlendirilmektedir.

Diğer koruma standardı olan tam güvenlik ilkesi ise adil ve eşit muamele ilkesi ile benzer özellikler taşımaktadır. Örnekle açıklayacak olursak, ev sahibi devlet yabancı yatırımın yapıldığı zaman yürürlükte olan yasaları sonradan keyfi ve kötü niyetli olarak değiştirmesi durumunda, yatırımcının haklı beklentilerinin ihlali söz konusu olacaktır ve devletin adil ve eşit davranmadığına hükmedilecektir. Aynı zamanda, tam koruma ve güvenlik ilkesinin yatırımcının hukuki güvenliğini de kapsadığı ifade edilerek bu ilkenin de ihlali yönünde karar verilebilmesi mümkündür¹⁰⁹.

Adil ve eşit muamele yükümlülüğüne uygun davranılmaması ile ilgili uyuşmazlıkların çözümü için mevcut tahkim yollarından “Devletlerle Diğer Devlet Vatandaşı Kişiler Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümüne Dair Washington Anlaşması” ile kurulan, Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümüne İlişkin Uluslararası Merkez - ICSID önem arz etmektedir¹¹⁰.

3.3.4. Ayrımcılık Yapmama

Ayrımcılık yapmama ilkesi uluslararası hukukun en temel ilkelerinden olup, devletlerin gerçek ve tüzel kişileri milliyetine göre ayrı ayrı hukuki muameleye tabi tutmamasını ifade etmekte ve devletlerin egemen eşitliğine dayanmaktadır. Bu ilke Birleşmiş Milletler Anlaşması, GATT, 1974 Devletlerin Ekonomik Hak ve

¹⁰⁷ SORNARAJAH, s. 355; İlgili dava örnekleri için bkz: YILMAZ, 2013, s. 230.

¹⁰⁸ Bahsi geçen esasa ilgili mahkeme kararlarına dair örnekler için bkz: PARTALCI, 2016, s. 156-157.

¹⁰⁹ SORNARAJAH, 2010, s. 354-355.

¹¹⁰ YILMAZ, 2013, s. 218.

Yükümlülükleri Tüzüğü, 1974 Enerji Şartı Anlaşması ve diğer uluslararası sözleşmelerde tespit edilmiştir. Ayrımcılık yapmama ilkesi, taraflar arasında ayrım gözetmeden muamele uygulanması amacının mevcut olması bakımından en çok gözetilen ulus kaydı ile benzerlik teşkil etmektedir. En çok gözetilen ulus kaydı bir anlaşmada tarafların birbirlerine ve vatandaşlarına, üçüncü bir devlete ve vatandaşlarına gösterilecek muameleden daha az elverişli olmayacak şekilde muamelede bulunmasını sağlayan bir hükümdür. Onlar arasındaki fark ise ayrımcılık yapmama ilkesinin hukukun genel ilkesi olması ve herhangi bir anlaşmaya ihtiyaç duyulmaksızın eşitliğin gözetilmediği her durumda ireli sürülebilmesidir. En çok gözetilen ulus kaydı ise bir sözleşme hükmü niteliğindedir ve taraflar ancak onlar arasındaki sözleşmede belirlenmişse bu kurala dayanan herhangi bir hak iddia edebilirler. Ayrıca ayrımcılık yapmama ilkesi benzer koşullar altına olanlarla benzer muamelenin uygulanmasını öngören bir ilkedir ve en çok gözetilen ulus kaydı gibi ayrıcalıklardan yararlanmak amacıyla kullanılamaz¹¹¹.

Uluslararası ticari ilişkiler alanında gelişmekte olan ülkelere daha iyi muamelenin uygulanması, dâhili ekonomik pazarın korunması vb. sebeplerden dolayı bu ilkenin uygulanmasına dair birtakım istisnalar devletler tarafından belirlenebilir. Ayrıca uluslararası hukuk yükümlülüklerini yerine getirmeyen devlete uygulanan muamele karşılıklılık ilkesi gereği ayrımcılık olarak değerlendirilmeyecektir¹¹².

3.3.5. Şeffaflık

Yatırımlara dair uluslararası standartlardan birini oluşturan şeffaflık ilkesi OECD Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Teşebbüsler ve Yatırım Kodunda tespit edilen ilkelere dendir. Genel bir tanımı olmamasına rağmen bu ilke aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

Şeffaflık ilkesi “bir ülkeye yatırım yapılmasına karar verilmesi sürecinde bu kararı olumlu veya olumsuz şekilde etkileyecek hukuki, kamu, idari düzenlemelerin kamuya açık olması, bu bilgilere zamanında ve kolay bir şekilde ulaşmanın imkânının sunulmasını ifade etmektedir”. Diğer bir deyişle ev sahibi ülkenin yabancı yatırımlara dair izlediği politikanın kamuya açık olmasıdır. Şeffaflık ilkesi yatırımcının faaliyet göstermesi için güvenli bir yatırım alanının oluşturulmasıdır. Bu ilkenin teminatçısı ev sahibi devlettir, eğer yukarıda söylenen nitelikte bilgiler yeterince açık ve anlaşılabilir değilse, kolayca elde

¹¹¹ PAZARCI, 2011, s. 190.

¹¹² SADIQOV, 2008, s. 65-66.

edilme imkânı yoksa veya bir yatırım projesinin gerçekleştirilmesi durumunda maliyetin önceden öngörülemiyorsa bu şeffaflık ilkesine uyulmadığı anlamına gelmektedir.

Şeffaflık ilkesinin önemi belirsizliği en aza indirmesi, yatırım engelleri hakkında potansiyel yatırımcının zamanında haberdar edilmesi, yatırım sürecinin süreklilik arz etmesine önemli katkıda bulunması, mevcut yatırım düzenlemelerine göre hareket etme şansının oluşturulması hususlarında kendini göstermektedir¹¹³.

3.3.6. Tam Koruma ve Güvenlik İlkesi

Koruma ve güvenlik ilkesinin tarihi 19 ve 20. yüzyılda yapılan ikili ticaret anlaşmaların dayanmaktadır. Bu zaman ilkenin öngördüğü koruma yatırım ve yatırımcının yalnızca fiziksel şiddet eylemlerinden korunması ile sınırlıydı. Zamanla ikili yatırım anlaşmalarında yatırım kavramının maddi olmayan malvarlığını da ifade ettiği görüşü benimsenmeye başladıkça ilkenin ifade ettiği anlam da değişmiştir. Artık ev sahibi devlet, sadece fiziksel şiddet eylemlerinden değil, yatırımcının haklı beklentilerinin boşa çıkmasına, yatırım ikliminin olumsuz etkilenmesine sebep olan yasal ve idari düzenlemelerden de sorumlu tutulmaya başlanmıştır¹¹⁴.

Bu ilke gereğince ev sahibi ülkeler yabancı yatırım ve yatırımcının korunması için gerekli ve yeterli güvenlik tedbirleri almakla yükümlüdürler. İlkenin temelinde yatan görüşe göre, ev sahibi devlet yatırımı zarar verici muamelelerden ve durumlardan korumak için yeterli çabayı göstermemişse ve bu nedenle yatırımcı zarara uğramış ise ev sahibi devletin sorumluluğu meydana gelir. İlgili mahkeme kararlarında ev sahibi devletin hiçbir kusurunun olmaması halinde bile gerekli özenin gösterilmemesi nedeniyle devletin sorumluluğunun mevcut olması yönünde görüş benimsenmiştir¹¹⁵.

¹¹³ TURANLI, 2006, s. 118.

¹¹⁴ Koruma ve güvenlik ilkesinin ihlaline dair örnek mahkeme kararları için bkz: YILMAZ, 2013, s. 189-193.

¹¹⁵ AKINTÜRK/ BAKLACI 2009, s. 507.

3.3.7. Kamulaştırmaya Karşı Koruma

3.3.7.1. Kamulaştırma ve benzeri tasarruf şekilleri

Uluslararası hukukta genel kabul edilen görüşe göre belirli koşulların oluşması durumunda devletlerin özel mülkiyeti, yabancı kişilerin özel mülkiyetini, yabancı yatırımı kamulaştırma hakkı vardır. Böyle bir hak devlet egemenliği ilkesinden kaynaklanmaktadır.

Yatırımların korunmasına dair 1985 Seul Kongresi “ev sahibi devlette sigorta edileni özel mülkiyet hakkından ve yatırım faaliyetinin sonucu olarak elde ettiği gelirden mahrum bırakacak herhangi bir yasa yaratma faaliyeti veya faaliyetsizliğini” kamulaştırma olarak değerlendirilmektedir. Kamulaştırma eyleminin uluslararası hukuk kural ve ilkelerine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde devlet uluslararası hukukla üstlendiği yükümlülüğüne zıt bir eylem gerçekleştirmiş olur ve bu devletin sorumluluğuna sebep olur¹¹⁶.

Ev sahibi devletin yatırımcının mülkiyetine farklı sebeplerden el koyması veya buna yönelik tasarruflarının birkaç şekli vardır ve bu tasarruf şekillerinin her biri farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Yatırımların kamulaştırmaya karşı korunması mekanizmalarından bahsetmeden önce kamulaştırma ve benzeri tasarruf şekillerine kısa bir şekilde değinip, mevcut kavramları ve onların birbirinden farkını aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

- Kamulaştırma - *condemnation* - devlet organlarının kamu yararına hizmet eden bir amaç için, karşılığında uygun bir tazminat ödenmesi şartıyla malikin rızasıyla veya malikin rızasının bulunmadığı durumlarda mahkeme kararı ile onun mülkiyetine el konmasıdır¹¹⁷.
- El koyma - *eminent domain* - Common Law sisteminde kamulaştırma kavramının yerine kullanılan bir kavramdır. Bu hukuk sisteminde devletin *eminent domain* hakkını kullanması için bu hakkın devlet egemenliğinden kaynaklanması, toplumun yararı için uygulanması ve karşılığında belli bir tazminat ödenmesi gerekmektedir. Bu kavramın kamulaştırma kavramı ile aynılık teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

¹¹⁶ TOLUNER, Sevin (1968). Millileştirme ve Milletlerarası Hukuk, Sulhi Garan Matbaası Varisler Kollektif Şirketi, İstanbul, s. 1.

¹¹⁷ GİRAY, Faruk Kerem (2012). Milletlerarası Yatırım Tahkiminde Kamulaştırmadan Doğan Tazminat ve Tazminatın Hesaplanmasında Kullanılan Yöntemler, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, s. 50; ALLAHVERDİYEV, s. 161.

- Millileştirme - *nationalization* - “belli bir kategoriye giren şey ve faaliyetlerin bütün hak ve borçlarıyla birlikte özel kişilerden alınıp devlete devrini gerektiren bir tasarruftur”¹¹⁸. Millileştirme uygulamasında özel bir mülkiyeti yönetme yetkisinin veya kontrolünün tamamen kamu organlarına zorunlu şekilde devredilmesidir. Doktrinde mevcut olan bazı fikrilere göre millileştirme bazı yatırım sektörlerine yabancı yatırımcıların rolünü azaltmak, sektörde yeni yatırımcılara yer açılmasını sağlamak amacıyla ev sahibi ülke tarafından gerçekleştirilen bir el koyma uygulamasıdır.
- Müsadere - *confiscation* - Diktatör rejimlerin mevcut olduğu ülkelerde uygulanmış olan, özel mülkiyete herhangi bir tazminat veya zararın hakkaniyete uygun bir şekilde telafi edilmeden alınmasıdır.
- İstimval - *requisition* - acil durumlar, olağanüstü ve karşısı alınamaz hallerde - genellikle savaş, seferberlik, kıtlık gibi durumlarla ilgili olarak özel mülkiyetin geçici bir süreyle kamu, toplum yararına kullanmak için yasal düzenlemelerle belirlenen şekil ve usule uygun olarak kullanılmasıdır. İstimvalde mülkiyete el koymanın diğer şekillerinden farklı olarak mülkiyet üzerine herhangi bir hak kaybı olmamakta, bir süreliğine ve karşılığında tazminat ödenmesi suretiyle malın veya hizmetin kullanılması amaçlanmaktadır¹¹⁹.

Yatırımların korunması mekanizmalarından bahsederken yukarıda bahsedilen uygulamalardan başka *dolaylı kamulaştırma* olarak tanımlanan kavramı da açıklamak gerekmektedir. Dolaylı kamulaştırma adından da belli olduğu üzere kamulaştırma kavramının bir alt açılımı olup doğrudan el koymadan mülkiyetten mahrum bırakmakla sonuçlanan bir uygulamayı ifade etmektedir. Dolaylı kamulaştırmada herhangi bir el koyma veya fiziki bir müdahale söz konusu değildir. Dolaylı kamulaştırma yatırımcının yatırımla ilgili haklarına açık bir şekilde herhangi bir müdahalede bulunmadan bu haklara etki edebilecek tasarruf şeklidir. Bu tasarrufa dâhil olan uygulamalar yoluyla yatırıma dair mülkiyet hakkına sahip olma veya bu hakkı kullanma yetkileri önemli bir düzeyde kısıtlanır. Yatırımcının mülkiyetini kullanma hakkının engellenmesi veya kısıtlanması yatırımcının yatırımı üzerinde kontrolünün azalmasına, yatırımının ekonomik değerinden mahrum kalmasına, kazanç kaybına sebep olabilecek hukuki ve idari düzenlemeler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Örneğin, yabancı yatırımın ihtiyari bir şekilde vergilendirilmesi;

¹¹⁸ TOLUNER, 1968, s. 84.

¹¹⁹ AZRAK, Ali Ülku (1976). Millileştirme ve İdare Hukuku, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, s. 56-60.

yatırımcının fikrî mülkiyet haklarına müdahale edilmesi; yatırımdan elde edilen karın transferinin yasaklanması; yabancı yatırımcının çalıştırdığı personele ödediği ücret oranlarında yüksek ve zorunlu artışların yapılması; fazla personelin işten çıkarılmasının engellenmesi; yabancı yatırımcının hammaddelere ulaşımının engellenmesi; ihracat veya ithalat lisanslarının reddedilmesi vb. Bu uygulamalar doğrudan kamulaştırma durumunda oluşacak sonuçlara benzer veya eşit sonuçlar doğurmaktadır¹²⁰.

3.3.7.2. Kamulaştırmanın hukuka uygunluk şartları

Kamulaştırma kavramı, 1962 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen “Doğal Kaynaklar Üzerindeki Sürekli Egemenlik” Kararıyla uluslararası hukuk boyutunda düzenleme alanı bulmuştur. Belirtilen Kararda ve sonrasında yapılan ikili ve çok taraflı yatırım anlaşmalarında koruma standardı olarak yer alan kamulaştırmanın milletlerarası hukuk kurallarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi için birtakım şartların mevcudluğu aranmaktadır¹²¹:

- Kamulaştırma hakkı yer ve kamulaştırma konusu olan unsurlar bakımından sınırlandırılmaktadır. Kamulaştırmanın devletin egemenlik hakkına dayanan bir eylem olduğunu vurgulamıştık ve bu sebepten de devlet sadece kendi toprak sınırları dâhilinde mevcut olan unsur ve faaliyetler açısından bu hakkı kullanabilir.
- Bundan başka ev sahibi devlet tarafından kamulaştırma eyleminin uygulanma şekline ilişkin kurallara da uyulması gerekmektedir. Bunlardan en önemlisi kamulaştırma eylemi gerçekleştirilirken ayırım yapmama ilkesinin gözetilmesidir. Devletin ülkesinde bulunan yabancılara kendi vatandaşlarına veya üçüncü bir ülke vatandaşlarına uyguladığı muamelenin aynısını uygulama yükümlülüğü kamulaştırma konusunda da geçerliliğini korumaktadır. Ayrıca kamulaştırma kararının iç hukuk kuralıyla yetkili kılınmış organ tarafından alınması ve kamulaştırma eyleminin devletin iç hukuk kuralıyla belirlenmiş şekil ve usule uygun olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir¹²².
- Kamulaştırmanın belli amaçların- kamu düzeni, toplum yararı, toplum için gerekli olma - varlığı halinde uygulanması kamulaştırmanın hukuka uygunluğunun temel

¹²⁰ EKŞİ, 2004, s. 173-175; SORNARAJAH, s. 369.

¹²¹ YILMAZ, 2013, s. 247.

¹²² GİRAY, 2012, *Milletlerarası Yatırım Tahkiminde* s. 60-61; Söz konusu devletin toprak sınırları dâhilinde olmayan faaliyet ve unsurlar bakımından millileştirme imkânının olup olmaması ile ilgili doktrinde mevcut olan görüşler hakkında etraflı bilgi için bkz: TOLUNER, 1968, s. 27-30.

şartlarındandır¹²³. Belirtelim ki kamu düzeni kavramı sınırları kesin çizilmiş belirli bir kavram değildir. Kamu düzeninin barındırdığı unsurlar zaman, mekan, kültür yapısına göre değişebildiği için kamu düzeninin “ne” liğine dair doktrinde de farklı tanımlar mevcuttur. “Kamu düzeni kuralları, bir memlekette kamu hizmetlerinin iyi yapılmasını, devletin emniyet ve asayişini ve fertler arasındaki münasebetlerde huzur ve ahlak kaidelerine uygunluğu teminine yarayan müessese ve kaidelerin tümüdür. Toplumun temel yapısı ve temel çıkarlarını koruyan kurallardır”. Kamu düzeni toplumun siyasi, hukuki, ekonomik, sosyal, kültürel yapısı ve genel ahlak düşüncesinin ürünü olan kurallardan oluşur, bu yüzden de genel olarak hukuk düzeninin “temel prensipleri”, “dürüstlük”, “adalet”, “kişinin temel hak ve özgürlükleri”, “ahlak ve adap”, “temel değerler” gibi kavramlardan yola çıkarak hangi durumların kamu düzenine aykırı olduğuna karar verilebilir¹²⁴.

- Kamulaştırma karşılığında derhal, yeterli ve etkili bir tazminatın ödenmesi gerekliliği ve bu yolla yatırımcının zararının karşılanması yine kamulaştırma eyleminin hukuka uygunluk şartları arasındadır. Uygun bir tazminatın ödenmesi yükümlülüğü kazanılmış haklara saygı ilkesi ve haksız zenginleşme esasına dayanmaktadır. Burada vurgulanan derhal tazminat ödenmesi esası makul ödemenin uygun bir sürede yapılmasını, geçerli bir sebep yoksa geciktirilmemesini ifade etmektedir. Doktrinde yeterli tazminatın, kamulaştırma işleminin yapılmasından veya bu işlemin yapılmasına dair piyasada haberlerin yayılması ve bunun sonucu olarak yatırımın değerinin etkilenmesinden önce yatırımın piyasa değerine eşdeğer bir miktarı ifade ettiği vurgulanmaktadır. Yeterlilik kavramı tarafların değerlendirmelerine göre farklı anlamlar ifade eden bir kavram olduğu için taraflar yatırım anlaşmalarında miktar belirleyici kıstaslara yer vermektedirler. Bunlarla beraber doktrinde tam tazminat kavramı da kullanılmaktadır. Tam tazminat kavramının genel olarak yatırımcının uğradığı zararı karşılayacak ve kamulaştırılan malın değerinden az olmayan bir miktarı ifade ettiği kabul edilmektedir¹²⁵.

¹²³ TOLUNER, 1968, s. 69, 81-85.

¹²⁴ DOĞAN, 2017, s. 209-210.

¹²⁵ GİRAY, 2012, s. 62-64; RATNER, S. R. (2017). Compensation For Expropriations in a World Of Investment Treaties: Beyond The Lawful/Unlawful Distinction, Public Law And Legal Theory Research Paper Series, Paper No. 553, s. 9, 20-23.

3.3.7.3. Türk ve Azerbaycan hukukunda kamulaştırma

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun kamulaştırma ve devletleştirme başlığı taşıyan 3/b maddesinde “doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince; kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmaz veya devletleştirilemeyeceği” tespit edilmiştir. Bu hüküm yabancı yatırım mevzuatında ilk defa yer alması nedeniyle yeni bir hüküm olarak kabul edilmektedir. Bundan başka kamulaştırma ve devletleştirmenin genel esasları Anayasada da belirlenmektedir. Anayasanın 46/1. maddesine göre, “devlet veya kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir. Kamulaştırma bedeli ile kesin hükme bağlanan artırım bedeli nakden ve peşin olarak ödenir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir. Taksitlendirmelerde ve herhangi bir sebeple ödenmemiş kamulaştırma bedellerinde kamu alacakları için öngörülen en yüksek faiz uygulanır”.

Devletleştirme ve özelleştirme başlığı taşıyan Anayasanın 47. maddesinde, “kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüslerin, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebileceği; devletleştirmenin gerçek karşılığı üzerinden yapılacağı, gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usullerinin kanunla düzenlendiği” belirtilmiştir. Hükmün lafzından da anlaşılabilirdiği gibi karşılıkları ödenmeksizin ve kamu yaran gerektirmedikçe kamulaştırma veya devletleştirme yapılmamasına dair kural sadece yatırım mevzuatında değil Anayasa’da da emredici hükmü niteliği taşımaktadır.

Türk hukukunda kamulaştırmaya dair hükümlerin belirlendiği bir diğer kanun ise 2942 sayılı “Kamulaştırma Kanunu”dur. Kanun, kamulaştırma zamanı yapılacak işlemler, kamulaştırma bedelinin hesaplanması, taşınmaz malın ve irtifak hakkının idare adına tescili, kullanılmayan taşınmaz malın geri alınması, karşılıklı hak ve yükümlülükler ile bunlara dayalı uyuşmazlıkların çözüm usul ve yöntemleri ile ilgili hükümler içermektedir. Bu kanunda kamulaştırmanın şartları, kamu yararının mevcudluğu hakkında karar vermeye yetkili olan merciler, kamu yararı kararının onaylanmasına ilişkin esaslar, kamulaştırma bedelinin mahkemece tespiti ve idare adına tescili, bedelin tespiti esasları ve kamulaştırma işlemine dair birçok hususlar detaylı bir şekilde belirlenmektedir.

Kamulaştırma kavramı Azerbaycan hukukunda doğal afetler, salgınlar, kazalar, hastalıklar ve diğer olağanüstü durumlarda belli bir devlet kurumunun kararıyla mal sahibinden mülkiyetin kanunla belirlenmiş usulde ve şartlarla, malın değeri önceden ödenmek üzere kamu yararına alınmasını ifade etmektedir¹²⁶. Yabancı yatırımcıların mülkiyet hakkının korunmasına devlet güvencesi verilmesi ve bu hakların mahkemeye başvurularak korunması, adil bir şekilde belirlenmiş tazminat ödenmeden kamulaştırmanın kabul edilemez bir eylem olduğu bir ilke şeklinde AC Anayasasının birkaç maddesinde ve ilgili kanunlarla tespit edilmektedir. AC Anayasasının 29.maddesinde uyarınca hiç kimsenin mülkiyetçinin izni olmadan onu mülkiyetinden mahrum bırakmaya yetkili olmadığı, mahkeme kararı olmaksızın hiç kimsenin mülkiyet hakkının ortadan kaldırılamayacağı, malvarlığının tümünden müsaderesinin yasak olduğu, devlet ihtiyaçları veya sosyal ihtiyaçlar için bir mala el konulmasına ancak adil bir ücretin önceden ödenmesi şartı ile izin verildiği hükme bağlanmıştır.

Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Kanun belirlenen hükümlere göre, Azerbaycan Cumhuriyetinde yabancı yatırımlar tam ve hiç bir şarta bağlanmadan korunmaktadır, bu korumaya Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunları, diğer mevzuat hükümleri ve uluslararası sözleşmelerle teminat verilmektedir (m.9). Bu maddenin devamı niteliği taşıyan 11. madde de yabancı yatırımların toplumun ve devlet menfaatine zarar verdiği takdirde veya ekonominin ihtiyacına göre kamulaştırmaya maruz kalabileceği, 12. maddesinde ise kamulaştırma karşılığında malvarlığının kamulaştırma zamanındaki gerçek değerine uygun miktarda tazminat ödeneceği, ödemenin yabancı para birimi ile yapılacağı ve yatırımcının kararı ile transferinin sağlanacağı düzenlenmiştir.

Yatırım Faaliyeti Hakkında Kanunla Azerbaycan Cumhuriyeti arazisinde mülkiyet şekli ve faaliyet türünden bağımsız olarak yatırım faaliyetinin bütün subjelerinin yatırım faaliyetinin gerçekleştirilmesinde eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu, devletin yatırım faaliyetini gerçekleştirilmesinde istikrarın korunmasına, yatırımcıların hak ve menfaatlerinin korunmasına teminat verdiği, devlet kurumlarının ve yetkililerinin kanunla belirlenmiş ve onların yetkileri dâhilinde olan durumlar dışında yatırımcıların faaliyetinde müdahalede bulunamayacakları tespit edilmiştir. Kanun'un 18. maddesinde kamulaştırma durumunda ilgili mevzuat hükümlerine uygun bir şekilde yatırımcının uğradığı zararın gerçek değerinin tam meblağda ödenileceği hükme bağlanmıştır. Tazminatın miktarı, ödenmesi şekli ve zamanı ile ilgili uyuşmazlıklar, Azerbaycan Cumhuriyeti Ali

¹²⁶ HAKAN, 2014, s. 88.

Mahkemesinde, tarafların araların imzaladıkları anlaşma şartlarına veya taraf oluna uluslararası sözleşmelere göre tahkim mahkemelerinde çözüme kavuşturulabilir.

3.4. Uyuşmazlıkların Çözümü

Yabancı yatırım ve yatırımların korunması mekanizmalarından bahsederken değinilmesi gereken bir diğer önemli konu taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözüm yöntemleri ve bunların etkinliğidir. Çünkü bir yatırım ve yatırımcı her ne kadar hukuk kuralları ve uluslararası koruma standartları ile temin edilse de taraflar arasında uyuşmazlıkların ortaya çıkması olası bir durumdur. Ortaya çıkan bu uyuşmazlıklar tarafsızca ve hakkaniyete uygun bir şekilde çözüldüğünde ve adaletli karar alındığında yatırımcıların ve yatırımın tam şekilde korunmasından bahsedebiliriz.

Yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümlenmesi için birkaç yöntem mevcuttur. Bunlar: uyuşmazlığın milli mahkemeler vasıtasıyla çözümlenmesi, tahkime başvurulması ve alternatif uyuşmazlık çözüm yollarından birinin seçilmesidir.

- Eğer taraflar arasındaki sözleşme ile olası uyuşmazlıkların tarafların seçtiği bir milli mahkemede görüleceğine dair bir hüküm varsa veya böyle bir hükmün olmaması durumunda bile davacı taraf çeşitli nedenlerden milli mahkemeye başvurmayı tercih etmiş ise bu durumda yabancı yatırımlarla ilgili uyuşmazlığa milli mahkemeler tarafından bakılır. Uyuşmazlığın çözümlenmesi için milli mahkemeye başvurulmuş ise mahkeme ilk önce bu davada etkili olup olmadığını belirlemeli ve ardından eğer yetkiliyse kendi bağlama kurallarına göre esasa uygulanacak hukuku belirlemelidir¹²⁷.

Bilindiği gibi milli mahkemeler ait olduğu devletin iç hukuk kurallarına uygun şekilde faaliyet gösteren ve iç hukuk ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlığın çözümlenmesinde yetkili olan yargı organıdır. Bu nedenle milli mahkemeler, yabancılık unsurunun bulunduğu uluslararası ticari ihtilafların çözümlenmesi için gerekli bilgi ve uzman kişilere sahip olmayabilir. Ayrıca milli mahkemelerin verdiği kararların diğer ülkelerde tanınması ve icrası zorlu bir süreçtir. Diğer taraftan milli mahkemeler tarafından tarafsız ve adil bir karar alınıp alınmayacağı çok defa yabancı taraf için endişe konusu

¹²⁷ Mahkeme yetkisinin tespit edilmesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz: EKŞİ, Nuray (2015). Milletlerarası Ticaret Hukuku, (2. Baskı). Beta Yayınevi, İstanbul, s. 135-160.

olmaktadır. Bu aşağıda değineceğimiz diğer uzlaştırma yöntemleri yabancı yatırımlara dair uyuşmazlıkların zmlenmesinde daha çok tercih edilen yntemlerdir¹²⁸.

- İkinci zm yolu ise yukarda belirttiğimiz gibi tahkime başvurmaktır. Taraflar sözleşmede bir hüküm olarak veya ayrı bir sözleşme ile söz konusu uyuşmazlığın mahkemelerce değil de özel kişiler - hakem heyeti (tahkim yargılamasını gerçekleştiren kişilere hakem denmektedir) tarafından bakılıp zmlenmesini ngrebilirler¹²⁹.

Tahkim “taraflar arasında meydana çıkan uyuşmazlığın mahkeme kurumu tarafından değil, taraflarca seçilen hakem heyeti tarafından özümlenmesi prosedürüdür”¹³⁰. Doktrinde verilen başka bir tanıma göre tahkim, “kanunla bakılıp zmlenmesine izin verilen konuların tarafların anlaşmasıyla mahkemeler yerine, hakemler tarafından zmlenmesidir”¹³¹. Dolayısıyla tahkim tarafların irade serbestisine dayanan bir yargılama usulüdür. Tahkim mahkemeleri ise nitelik itibari ile uluslararası ticari uyuşmazlıkların üzümünde uzmanlaşan kuruluřlardır¹³².

Globalleşen modern dünyada ticari ilişkilerin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olduğu bir zamanda tahkim kurulları iktisadi ihtilafların üzümünde mühim rol oynamaktadır. Yatırım Sözleşmelerinde tahkimle ilgili belirlenen hükümler, taraflara çıkması muhtemel uyuşmazlıklara karşı bir n koruma sağlamakta ve öngörülebilirliği temin etmektedir¹³³.

Tahkimin daimi - geçici, zorunlu - ihtiyari, ulusal - uluslararası olmak üzere farklı türleri vardır.

Geçici (*Ad Hoc*) tahkim türünde taraflar aralarında uyuşmazlık meydana çıktığı zaman başvuracakları tahkimin bütün unsurlarını - hakem veya tahkim heyetini, tahkim usulünü, tahkim yerini, uygulanacak hukuku vb. kendileri belirlerler ve oluşturulan bu tahkim sadece taraflar arasında çıkan uyuşmazlığı zme kavuşturmakta yetkili olur.

Daimi - kurumsal tahkim ise özel kişiler tarafından hukukun temel ilkeleri gözetilerek kurulabildiği gibi devletler tarafından oluşturulan örgütlerce de

¹²⁸ şANLI, 2016, s. 74; ERTEN, 2005, s. 211.

¹²⁹ EKşİ, 2004, s. 161.

¹³⁰ ORMANOğLU, Burhan (2004). Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların zmnde Uluslararası Tahkim. Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.

¹³¹ AKINCI, Ziya (2016). Milletlerarası Tahkim (4. Baskı). Vedat Kitapçılık, İstanbul, s. 3.

¹³² NOMER, Ergin/ EKşİ, Nuray/ ÖZTEKİN GELGEL Günseli (2016). Milletlerarası Tahkim Hukuku (5. Baskı). Beta, İstanbul, s. 1-2.

¹³³ ORMANOğLU, 2004, s. 23.

kurulabilmektedir. Uyuşmazlığın taraflarının kamu ve özel kişiler olmasına göre ise üç tür tahkim mevcuttur: Devletler arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde yetkili olan tahkim - uluslararası sözleşmeler ile kurulur. İkincisi özel kişiler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklarla ilgili tahkim - ICSID tahkimi buna örnek teşkil edebilir. Üçüncüsü devletle özel kişiler arasında meydana çıkan uyuşmazlıklarla ilgili tahkim¹³⁴. *Ad hoc* tahkim yargılama giderlerinin daha az olması yönüyle taraflar için avantajlı bir çözüm usulü olmasına karşılık kurumsal tahkim daha hızlı ve geçerli karar veren bir tahkim türüdür¹³⁵.

Zorunlu tahkim, kanundan kaynaklanan, hukuk kuralları ile bazı uyuşmazlığın çözüm yolu gibi tahkim usulünün belirlenmesi zamanı söz konusu olmaktadır. Tarafların yaptıkları sözleşme ile tahkim usulünü bir şart olarak belirledikleri durumlarda ise bu tahkim türü ihtiyari tahkimdir.

Ulusal tahkim devletin iç hukuk hükümleri temel alınarak kurulan tahkimdir. Uluslararası tahkim ise devlet üstü hukuk kuralları esas alınarak oluşturulan ve yabancılik unsuru bulunan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde yetkili olan tahkim türüdür.

- Nihayet tarafların ihtilaf meydana gelmesi durumunda başvurabilecekleri son çözüm yöntemi ise uyuşmazlıkların alternatif çözüm yoludur. Mahkemelerle beraber sözleşmeden kaynaklanan uyuşmazlığı çözmeye yetkili olan her türlü kurum uyuşmazlıkların alternatif çözüm yoludur. Bu özellik göz önüne alındığında arabuluculuk, uzlaştırma ve tahkim alternatif çözüm yolu olarak değerlendirilebilir. Fakat son zamanlarda doktrinde hakim olan görüşlere göre tahkim, uyuşmazlıkların alternatif çözüm yollarından ayrılmıştır.
- Arabuluculuk - bu çözüm yönteminde taraflar arabulucu, müzakere usulü belirlenmesinde ve diğer hususlarda bağımsız hareket etmektedirler ve istedikleri zaman müzakereleri durdurma yetkisine sahiptirler. Süreç, taraflarca bir arabulucunun belirlenmesi ve davanın konusu ile ilgili bu üçüncü şahsında iştiraki ile müzakerelerin yapılması, arabulucu tarafından çözüm önerisinin sunulması şeklinde işler. Çözüm önerisi taraflarca kabul edilirse ihtilaf son bulmuş olur¹³⁶.
- Uyuşmazlıkların uzlaştırma yoluyla çözümlenmesi. Bu çözüm usulünde uyuşmazlıkla ilgisi olmayan tarafsız bir kişi veya kişiler anlaşmaya varmaları için

¹³⁴ NOMER/EKŞİ/ÖZTEKİN GELGEL, 2016, s. 3.

¹³⁵ AKINCI, 2016, s. 5.

¹³⁶ DOST, 2006, s. 6-11; EKŞİ, 2015, s. 177-179.

tarafına yardımcı bulunur. Taraflar bu çözüm usulünde herhangi bir anlaşmaya varabilecekleri gibi hiçbir karara varmadan da süreci sonlandırabilirler. ICSID, ICC, SCC, UNCITRAL, AAA, RCIAL gibi farklı kurumlar tarafından da uzlaştırma hizmetleri verilmektedir. Uzlaştırma kurumu ile tahkim arasındaki fark uzlaştırma kararlarının bağlayıcılığının olmamasıdır¹³⁷.

ICSID sözleşmesinin 28-35. maddeleri uzlaştırma süreci ile ilgili hükümleri ihtiva etmektedir. İhtilaf tarafı devletin ve diğer gerçek veya tüzel kişinin mensup olduğu devletin Sözleşme tarafı olması gerekmektedir. Uzlaşmaya dair bir tarafın talebi Merkez Genel Sekreterlik aracılığıyla diğer tarafa ulaştırılır. Sonrasında belirlenen kriterlere uygun uzlaştırıcılardan ibaret Komisyon kurulur ve uzlaştırma süreci işlemeye başlar. Sonda Komisyonunun verdiği önerilerin taraflarca kabul edilip edilmemesine ilişkin bir rapor hazırlanır.

- Uyuşmazlıkların müzakereler yoluyla çözülmesi - bu yöntemde taraflar hiçbir yargı organına veya arabuluculuk ve benzeri bir kuruma başvurmaksızın ihtilafı kendi aralarında çözümlenmektedirler. Bu usul hem maliyet açısından hem de zaman bakımından daha elverişli olduğu için uyuşmazlık taraflarının sıklıkla tercih ettiği bir çözüm yoludur¹³⁸.

Yapılan iki taraflı yatırım anlaşmalarında da sözleşmeden kaynaklanabilecek uyuşmazlıkların çözülme şekilleri belirlenmektedir. Bu hususa göre yatırım sözleşmelerinin birkaç grubu vardır. Bunlardan ilki uyuşmazlıkların ICSID Anlaşması ile belirlenen şekil ve usul şartlarına uygun kurallar çerçevesinde çözümlenmesini öngörmektedir. İkinci grup yatırım sözleşmelerinde birden fazla yargı organı belirlenmektedir ve uyuşmazlık meydana çıktığı zaman taraflar bu hakem mahkemelerinden birini seçme imkânına sahiptir. Diğer grup ise uyuşmazlıkların çözülmesi için hüküm belirlenmediği ve herhangi bir usul şartı öngörülmediği anlaşmalardır¹³⁹.

Türk Hukuk mevzuatında milletlerarası tahkime ilişkin usul ve esasların 4686 sayılı 21.06.2001 tarihli Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmektedir. Kanun yabancılik unsuru taşıyan ve tahkim yerinin Türkiye olarak belirlendiği veya bu Kanun hükümlerinin taraflar ya da hakem veya hakem kurulunca seçildiği uyuşmazlıklar hakkında

¹³⁷ AKINCI, 2016, s. 9; ALTINTAŞ, 1998, s. 5.

¹³⁸ DOST, 2006, s. 163-165

¹³⁹ ŞANLI, 2016, s. 491, 558-560; İlgili örnekler için bkz: NOMER/EKŞİ/ÖZTEKİN GELGEL, 2016, s. 148-176

uygulanmaktadır. Kanun, bir uyuşmazlığın hangi durumlarda yabancı unsurlu uyuşmazlık olarak değerlendirileceğini, tahkim anlaşmasının tanım ve şekline dair hususları, hakem ve hakem kurulunun seçilmesi, yetkisi ve görevinin son ermesine dair esasları, tahkim yargılama usulünü, hakem kararına karşı kanun yolunu ve tahkime dair diğer hususları düzenlemektedir.

Yabancı Mahkeme Kararlarının tanınması ve tenfizine dair esaslar ise MÖHUK 50-63. maddeleri ile düzenlenmektedir.

Azerbaycan hukuk mevzuatında ise konu ile ilgili hükümlerin belirlendiği düzenleme 18.11.1999 tarihli Uluslararası Tahkim Hakkında Kanundur¹⁴⁰. Kanunda tahkim ve tahkime ilişkin kavramların tanımları verilmiş, tahkim sözleşmesi, tahkim mahkemesinin kurulması, yetkisi, tahkim yargısının gerçekleştirilme esasları, tahkim kararının verilmesi, karara karşı itirazın verilmesi, tahkim kararının tanınması ve tenfizi ile ilgili hükümler içermektedir.

Hem Türkiye hem de Azerbaycan'ın milletlerarası tahkime ilişkin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler aşağıdakilerdir: Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında 10 Haziran 1958 Tarihli New York Sözleşmesi, Milletlerarası Ticari Hakemlik Hakkında 21 Nisan 1961 Cenevre-Avrupa Sözleşmesi, Devletler ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Hakkında Sözleşme (ICSID)¹⁴¹.

¹⁴⁰ <http://www.e-qanun.az/framework/90> (erişim tarihi: 04.06.2019).

¹⁴¹ İlgili sözleşmeler hakkında bilgi için bkz: AKINCI, 2016, s. 34-38; ORMANOĞLU, 2004, s. 89-92.

4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA SAĞLANAN KOLAYLIKLAR

4.1. Teşvikler

Doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin ekonomik kalkınması üzerinde olumlu etkisi devletleri ülkelerini yabancı yatırımlar için daha cazip hale getirmeye yönelik uygulamalar geliştirmeye itmektedir. Teşvikler de bu tip özendirici uygulamalardan biridir¹⁴².

Teşvik, OECD tarafından verilen tanıma göre “bir yatırımın maliyetini veya potansiyel karını etkileyerek veya yatırımla ilgili risklerini değiştirerek yatırımın büyüklüğünü, bölgesini ve sektörünü etkilemek için hazırlanan hükümet önlemleridir”¹⁴³.

Doktrinde verilen tanıma göre ise “teşvik, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve daha hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmelerdir”¹⁴⁴

Teşvikler sadece yatırımcıya sağlanan kolaylık veya uygulanan bir ayrıcalık değildir, aynı zamanda ülkenin yönetim şeklinden, hukuki ve idari düzenlemelerinden kaynaklanan ve yatırımcıyı cezbeden etkenler olmakla, ev sahibi ülkenin yatırımları teşvik etme yönündeki girişimleri, yatırım anlaşmaları, yatırımlara sağlanan garantiler ve destekler şeklinde vücut bulan devletin ekonomik sistemin gelişmesi yönünde izlediğin politikanın bir parçasıdır. Bir devletin teşvik politikası onun ekonomik politikasının devamı veya tamamlayıcısı niteliği taşımaktadır¹⁴⁵.

Yatırımcı bir ülkede yatırım faaliyeti gerçekleştirmede önce o ülkeden spesifik olarak yatırımcılara uygulanan teşviklerden ziyade o ülkedeki düzen, istikrar, ticari faaliyetin geleceği yönünde öngörülebilirlik, hukuki düzenlemelerin açıklığı, ülkenin toplumsal yapısı, ticari faaliyet için güvenli bir ortamın sağlanması gibi hususlara dikkat etmektedir. O yüzden teşviklerden bahsederken aşağıda inceleyeceğimiz teşvik türleriyle beraber o ülkenin yatırım iklimi - siyasi, hukuki, sosyal toplumsal yapısı, aynı zamanda işgücü, pazar

¹⁴² DEMİRCAN, 2003, s. 5.

¹⁴³ TURANLI, 2006, Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi, s. 39'dan naklen UNCTAD, World Investment Report, New York, 1994, s. 290.

¹⁴⁴ İNCİ, Aybüke/ŞAHBAZOV, Rövşen (2000) *Globalleşme Sürecinde Teşviklerin Yeri ve Önemi: Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Genel Bir Değerlendirme*, Vergi Dünyası Dergisi, S.227, s. 147.

¹⁴⁵ İNCEKARA, Ahmet (1995) Türkiye’de Teşvik Sistemi: Genel Değerlendirme, İTO Yayın, İstanbul, s. 9; KIRLI AYDEMİR, 2005, s. 34;

hacmi özelleştirme uygulamaları, enflasyon oranı gibi etkenlerden oluşan ekonomik yapısı ilk akla gelmesi gereken olgulardır¹⁴⁶.

4.1.1. Teşviklerin Amacı

Doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekme alanında devletler arasında mevcut olan rekabet sonucu yatırımların cezp edilmesi, bu yolla ekonomik ve sosyal kalkınmaya ivme kazandırmak, yatırım ve üretimi arttırmak, yatırımcılar için olası riskleri azaltmak, sanayileşme ve teknolojik gelişmeyi yakalamak, bölgesel kalkınma yaratabilmek, istihdamı arttırmak ve elinde bulundurduğu kaynakların en verimli şekilde dağılabilmesi sağlayabilme amacıyla farklı teşvik uygulamaları gerçekleştirilmektedir¹⁴⁷. Bu amaçlara kısaca değinecek olursak:

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın hızlı bir şekilde gerçekleşmesine imkan yaratmak - Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen milli gelirin oranı, tasarruf kapasitesinin az olması sebebiyle ülke ekonomisini yabancı yatırımlara daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Yabancı yatırımların ülke ekonomisine kazandırılması ve böylece refah düzeyinin iyileştirilmesi ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasında önemli role sahiptir.

Sanayileşme ve teknolojik gelişme sağlamak - sanayiye ve teknolojiye dayalı ekonomik sistemin oluşturulması, bu yolla ekonomik kalkınmanın sağlanması gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemlidir. Bu nedenle ülkeler sanayileşme ve yenilikçi teknolojinin ülke ekonomisine kazandırılmasında ilgilidirler. Yabancı yatırımlarla beraber yenilikçi teknolojinin, ekonomik ve sanayi tecrübenin de ülkeye dâhil olacağını göz önüne aldığımızda teşvikler ülkelere bu yönde katkı sağlamaktadır.

Bölgesel kalkınmanın sağlanması - Bölgesel kalkınma hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için önem arz eden konudur. Özellikle siyasi istikrarsızlığın, sosyal ve ekonomik açıdan eksiklerin mevcut olduğu bölgelerde sosyal, kültürel ve ekonomik kaynakların verimli bir şekilde kullanılarak, bölgenin kalkınmasına, sermaye ve iş gücü akışının sağlanmasına yardım eden teşvikler belirlenmektedir.

¹⁴⁶ ÖZYILDIZ Hakan (1998). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü, Hazine Dergisi, S.11, s. 76; DEMİRCAN, 2003, s. 16-17, 43.

¹⁴⁷ DURAN, Mustafa (2003). Teşvik politikaları ve doğrudan sermaye yatırımları, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 23; ALTAY, Asuman/ KARABULUT, Şahin (2017). Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 4, S. 4, s 190.

İstihdam sorununun çözümlenmesi – İstihdam sorunu temelinde işsizlikle ilgili problemleri ifade etmektedir. Yabancı yatırım akışının yeteri kadar sağlanmadığı bölgelerde istihdam sorunu daha fazla kendini belli etmektedir.

Ülke kaynaklarının en verimli şekilde kullanılması – Devletlerin sahip olduğu kaynaklar sınırsız değildir, o yüzden bu kaynakların makul bir şekilde yönetilmesi ve verim elde edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden uygun teşvik uygulamalarına başvurularak bölge ve ülke kaynakları doğru bir şekilde kullanılabilir¹⁴⁸.

4.1.2. Teşvik Çeşitleri

Teşvikler genel amaçlı ve özel amaçlı teşvikler olarak sınıflandırılabilir. Genel teşvikler ekonominin bütün alanlarında aynı şekilde ve aynı oranda uygulanmaktadır. Belli bölgelere, sektörlere veya belli firmalara avantajlar sağlayan teşvikler ise özel teşvikler olarak değerlendirilmektedir.

Özel teşviklerle ilgili Türk hukuk mevzuatında mevcut olan düzenlemelere örnek olarak:

- Olağanüstü hal bölgesinde ve kalkınmada öncelikli yörelerde vergi teşvikleri uygulamak ve yatırımlara bedelsiz kamu arsa ve arazisi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkânlarını artırmayı amaç edinen 4325 sayılı Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun,
- Bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkânlarını arttırmak amaçlayan 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun,
- Ülke ekonomisinin gelişmesini ve teknoloji transferini sağlamak, üretim ve istihdamı arttırmak, yatırımları teşvik etmek, yabancı sermaye girişini arttırmak ve Türk işçilerinin tasarruflarını Türkiye'de yatırıma yönlendirmek amacıyla kabul edilen 4737 sayılı Endüstri Bölgeleri Kanun,
- 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu,

¹⁴⁸ USLU Cemile Cansu, (2007). *Yabancı Sermaye Yatırımlarına Sağlanan Vergisel Teşvikler ve Örnek Çalışma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, s s. 57-59; İNCEKARA, 1995, s. 15.

- 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu

gösterilebilir¹⁴⁹.

Genel teşviklere ise arazi-arsa veya bina temini gibi aynı şekilde veya nakdi şekilde gerçekleştirilebilir. Nakdi teşvikler ülkeye yatırım yapılması açısından en etkin teşvik türüdür. Bu teşvik türünün olumsuz tarafı ise sırf bu teşvik türünden yararlanmak amacıyla kar sağlamayan ve zayıf altyapıya sahip yatırımların yapılmasına revaç vermesidir¹⁵⁰.

Nakdi teşvikler karşılıklı ve karşılıksız şekilde olur. Karşılıklı nakdi teşvikler uygun şartlarla - düşük faizli, uzun vadeli krediler verilmesi yoluyla uygulanabilir. Karşılıksız teşvikler ise hibe ve primlerden ibaret olan, geri ödenme yükümlülüğü bulunmayan veya karşılığı herhangi bir şekilde istenmeyen teşvik türüdür.

Teşviklerin diğer bir sınıflandırılması teşvikin uygulandığı döneme göre yapılabilir. Teşvikler daha yatırım faaliyeti gerçekleşmeden yapılabileceği gibi yatırım döneminde de yapılabilmektedir¹⁵¹.

En yaygın uygulanan teşvik türlerinden biri de finansal teşvikleridir. Finansal teşvikler vergi yükünün azaltılması ile ilgili teşviklerdir. Vergi teşvikleri devletin ekonomik politikasının önünde duran hedeflerine ulaşması için bazı ekonomik faaliyetlere vergisel ayrıcalıklar belirlenmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Vergi teşvikleri genel olarak bölgesel kalkınmanın sağlanması, devletin az gelişmiş bölgelerinde yeni sanayi merkezleri oluşturmak, nüfusun maddi gelir oranında denge yakalamak amacıyla uygulanmaktadır.

Bu teşvik türü kapsamında düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi istisnasını, bazı harcamaların vergiden düşülmesini, yatırım indirimini, sermaye mallarına KDV istisnasını veya düşük KDV oranının uygulanmasını, sermaye mallarının ithali için talep edilen vergilerden tamamen veya kısmen muaf tutulmayı ifade eden gümrük teşviklerini, vergi-rüsum ve harç istisnasını belirtebiliriz¹⁵².

- “Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnası” – kişilerin veya kuruluşların gelirleri üzerine uygulanan vergilerin tamamının veya bir kısmının muafiyete veya indirime tabi

¹⁴⁹İNCEKARA, 1995, s. 10; Öncelikli yatırım sektörleri için bkz: ALTAY/KARABULUT, 2017, s. 196-197.

¹⁵⁰DURAN, Mustafa (2002). Türkiye’de yatırımlara sağlanan teşvikler ve etkinliği Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 11-12.

¹⁵¹ DURAN, 2002, s. 34; USLU, 2007, s. 82.

¹⁵² Gümrük teşvikleri globalleşme sonucu birçok devlet tarafından gümrükle ilgili vergi ve harçlarda önemli oranda düşüş gözlemlendiğinden artık gümrük muafiyeti bir teşvik türü olarak etkinliği azalmaktadır. DURAN, 2002; s. 19. İNCİ/ ŞAHBAZOV\ 2000, s. 149-151.

tutulmasıdır. Bu teşvik türü devletin ekonomik hedeflerine ulaşmasına hizmet eden belli amaçlara dayanarak uygulanmaktadır¹⁵³.

Gelir ve Kurumlar vergisi istisnasının 4 yaygın şekli vardır:

- “Düşük Oranlı Gelir ve Kurumlar Vergisi” - özellikle yabancı yatırımı çekmek amacıyla kullanılan teşvik türüdür. Ülkeler düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi uygulandığı zaman vergi oranlarında sabitlik temin edilmeye çalışmalı, yatırımcının itibarını kazanmak amacıyla ani iniş ve çıkışlardan kaçınmalıdırlar.
- “Vergi Tatili” – gelir ve kurumlar vergisinin bir süreliğine istisna edilmesidir. Bu teşvik türü yabancı yatırımları çekmek için gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılan bir uygulamadır. Bu yolla belli bir süre de olsa yatırımcıların vergi yükü azaltılır. Vergi tatilinin süresi genellikle 5 ila 10 yıl arasında değişmektedir. Bu yüzden kısa dönemli yatırım yapmayı hedefleyen yatırımcılar için daha cazip bir teşvik türüdür¹⁵⁴.
- “Vergi Cenneti” - Bu teşvik türünde devlet diğer ülke yatırımcılarına hiç vergi ödenmemesi veya az bir oranda vergi ödenmesi şeklinde bir kolaylık sağlamaktadır.
- “Yatırım İndirimi” - yatırım harcamalarının belli oranının vergiden muaf tutulmasını ifade eden teşvik türüdür. Başka bir deyişle yatırımlar için yapılan harcamalar gelir oranından düşülür ve bu şekilde gelir vergisi hesaplanır. Bu teşvik türünün de diğer finansal teşvik türlerinde olduğu gibi en temel amacı yatırımcıların vergi yükünün hafifletilmesidir.
- “Katma Değer Vergisi İstisnası” - bu vergi türünden muaf tutulmayı veya belli bir süre verginin ödenmesinin ertelenmesini ifade etmektedir. Genellikle yatırıma konu olan mal, makine, teçhizat için uygulanmaktadır.
- “Vergi, Resim ve Harç İstisnası” – yatırım şirketlerinin başka bir devlette ilgili şirket işlemlerinde veya yatırımların yapılması sürecinde resmi işlemlerle ilgili harç, işlem vergisi ödeme yükümlülüğünden tamamen veya kısmen muaf tutulmasını ifade etmektedir¹⁵⁵.

Vergi teşviklerinin süresi ve kapsamı yatırımın hacmi, olası kar oranı, gerçekleşme süresi ve türü göz önüne alınarak belirlenmektedir.

¹⁵³ DURAN, 2002, s. 38; UNCTAD, (2000). Tax Incentives and Foreign Direct Investment, A Global Survey, Geneva, s.19.

¹⁵⁴ UNCTAD, 2000, s. 19-20.

¹⁵⁵ USLU, 2007, s. 91, 95, 108.

Doğrudan yabancı yatırımlar için vergilendirme alanında en büyük problem hem ev sahibi devlet hem de kaynak ülke tarafından vergilendirmeye tabii tutulmasıdır. Böyle bir durumunun karşısını almak için devletlerarasında "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Sözleşmeleri" imzalanmaktadır. Bu sözleşmelere göre bir devlette vergilendirilen gelir türü diğer devlette vergiden muaf tutulmaktadır¹⁵⁶.

Doktrinde vergi teşviklerinin olumsuz etkilerinin olduğu, özellikle de gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanan vergi teşviklerinin belli bir sınır dâhilinde uygulanmasının gerekliliği belirtilmekte, aksi taktirde ev sahibi devletin nüfusunun yaşam standartlarına etki gösterebileceği vurgulanmaktadır^{157 158}.

Bu nedenle teşvik politikası yürütürken teşvik araçlarının ekonomik sisteme, iktisat politikalarına amaç, zaman ve miktar açısından uygunluğu göz önüne alınmalı, uygulamada kolaylık, tutarlılık ve istikrar sağlanmalıdır¹⁵⁹.

4.2. Serbest Bölgeler

4.2.1. Genel Olarak Serbest Bölgeler ve Türleri

Serbest bölgeler yatırımcılar için gümrük ayrıcalıklarının sağlandığı, üretime yönelik çeşitli teşviklerin ve vergi muafiyetlerinin belirlendiği, bürokratik işlemlerde kolaylıkların öngörüldüğü devlet arazisinin bir kısmını oluşturan ve bir ekonomik mekan niteliği taşıyan bölgelerdir. Serbest bölgeler devletin ekonomik gücünün artmasında ve GSMH artışında önemli rol oynamakta, üretim gücünü, istihdamı ve buna bağlı olarak ülkenin ekonomik rekabet gücünü arttırmakta, yabancı sermaye ve yeni teknolojinin ülkeye girişine olanak tanımaktadır. Serbest bölgelerin oluşturulması devletin egemenliğinden kaynaklanan bir haktır ve devletler bu hakkı kullanarak serbest bölgelerin oluşturulma şeklini ve bu bölgelerde yatırım faaliyeti gerçekleştirme şartlarını ve diğer meselelere dair kuralları bağımsız bir şekilde belirlemektedirler¹⁶⁰.

Serbest bölge uygulaması ilk kez 16. yüzyılda Avrupa'nın Kopenhag, Pire, Hamburg gibi şehirlerinde ortaya çıkmıştır. Serbest bölge tecrübesi daha geniş bir şekilde

¹⁵⁶ UNCTAD, 2000, s. 28; ALTAY/KARABULUT, 2017, s. 191-192.

¹⁵⁷ Doktrinde bu yöndeki farklı görüşlere dair ayrıntılı bilgi için bkz: USLU, s. 120-121.

¹⁵⁸ Türkiye'nin teşviklerin uygulama stratejisini geliştirmesi için önerilen değişikliklerle ilgili detaylı bilgi için bkz: DURAN Mustafa, 2003, s. 107-11

¹⁵⁹ İNCEKARA, 1995, s. 17.

¹⁶⁰ ALTANER, Erkan (1991). Serbest Bölgeler, Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, s. 10-11.

1929 Dünya mali krizinin ardından bu krizin ticari alandaki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla Batı ülkeleri tarafından uygulanmaya başlanmıştır¹⁶¹. Türkiye’de ise serbest bölge uygulaması, ekonomik kalkınma sağlanması amacıyla ihracatı artırma yönünde kabul edilen 1980 kararlarından sonra gerçekleşme imkânı bulmuştur¹⁶².

Doktrinde verilen tanıma göre “Serbest bölgeler; ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla beraber gümrük bölgesi dışında sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınaî ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerlerdir”.

Serbest bölgelerin oluşturulmasında temel amaç, yabancı sermayeni ve gelişmiş teknolojiyi ülke ekonomisine kazandırmak, üretim, ithalat ve ihracat oranını arttırmak, yabancı yatırımcılar için rekabete dayalı, elverişli bir ekonomik pazar oluşturmak, döviz girişini sağlamak, ülke temelinde ve ayrı ayrı bölgelerinde ekonomik kalkınmayı sağlamaktır¹⁶³.

Serbest bölgelerde uygulanan muafiyetler genel olarak 4 ana grupta toplanmaktadır.

- Vergi muafiyeti – devletin vergi mevzuatı ile öngörülen doğrudan ve dolaylı vergi miktarlarının azaltılması, şirketin kurulması için gereken sermayeden alınan vergilerde indirimler, belirli bir zaman diliminde vergiden tamamen muaf tutulma vb.
- Gümrük muafiyeti - malların yurtdışına ihracı ve yurtdışından ithali için uygun gümrük tarifelerinin belirlenmesi, yatırım faaliyeti için gerekli olan mal, makine ve teçhizatın ithali için gümrük vergisinden muaf tutulma, gümrük kontrol sürecinin ve evrak işlemlerinin kolaylaştırılması, araçların ve gerçek kişilerin gümrük kontrol noktalarını geçme kurallarının sadeleştirilmesi vb¹⁶⁴,
- Maliye döviz muafiyeti - maliye araçları üzerinde kontrol mekanizmasının sadeleştirilmesi, çeşitli kredilerin verilmesi, yatırılan sermayenin geri ödenmesine ve elde edilen kazancın kolay bir şekilde transferine olanak verilmesi, ev sahibi devletin doğal kaynaklarının kullanılmasına, araç ve diğer hizmetlere göre ödemelerin uygun oranda belirlenmesi.

¹⁶¹ SABİROĞLU, 2006, s. 234.

¹⁶² ALTANER, 1991, s. 5.

¹⁶³ USLU, 2007, s. 72; BAKIR, Sonnur (1984). Serbest Bölgeler, T.B.M.M. Basımevi, Ankara s. 10; ÖZDOĞAN, F. Bahar (2006). Serbest Bölgeler, Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 7-9.

¹⁶⁴ AZİZOVA, 2012, s. 52.

- İdari muafiyeti - yabancı yatırımlı şirketlerin kayıt ve diğer idari süreçlerinin sadeleştirilmesi, yabancı devlet vatandaşlarının ülkenin serbest bölgelerine giriş – çıkış işlemlerinin ve izin sistemine dair bazı kuralların sadeleştirilmesi¹⁶⁵.

Kurulma amacına göre serbest bölgelerin birkaç türü vardır. Bunlar:

- Serbest Ticaret Bölgeleri – malların paketlenmesi, saklanması ve benzeri ithalat ve ihracat işlemlerini kolaylaştırmak amacıyla, genellikle devletlerin liman ticaretinin geliştirilmese yönelik uygulamaları sonucu oluşturulan bölgelerdir.
- Serbest Üretim Bölgeleri – üretim ve sınai faaliyetinin gerçekleştirilmesi ve sonrasında ihraç edilmesi amacıyla oluşturulan bölgelerdir. Bu bölgelerde genellikle ithal edilen mallardan gümrük vergisi alınmamaktadır.
- Yatırım Bölgeleri – Devletlerin az gelişim gösteren ve yatırımlar açısından gelişmemiş bölgelerinde kalkınmayı ve istihdamı sağlamak amacıyla çeşitli teşviklerin uygulandığı yatırım alanlarıdır.
- Serbest Bankacılık ve Kıyı Bankacılığı – Uluslararası pazarlarda mevcut olan sermayenin ülke ekonomisine kazandırılması amacıyla oluşturulmaktadır. Krediler, döviz işlemleri ile ilgili uygulamaların daha esnek şekilde gerçekleştirildiği bölgelerdir.
- Antrepolar – “Yabancı malların gümrük kontrolünde saklandığı depolara antrepo denilmektedir”. Bu bölgelerde üretim, ithalat faaliyeti gerçekleştirilmemektedir sadece ülkeye giren malların gümrük müdahalesinden muaf tutularak transit geçişi sağlanmaktadır¹⁶⁶.

Bu bölgeler beklenen ilgiyi görmediği takdirde onların oluşturulmasına yapılan harcamaların ülke ekonomisine zarar vuracağı ve bölgenin kendini amorti etmesinin uzun bir zaman alması, yabancı şirketlerin yerli şirketlere karşı üstünlük sağlaması, yönetimin yeteri kadar iyi olmaması durumunda yasa ihlali durumlarının ortaya çıkması, işçi haklarıyla ilgili sorunların oluşması açısından serbest bölgelere yönelik eleştiriler de mevcuttur¹⁶⁷.

¹⁶⁵ ALLAHVERDİYEV, 2007, s. 162-164.

¹⁶⁶ AZİZOVA, 2012, s. 52; ALTANER, 1991, s. 3-4.

¹⁶⁷ ÖZDOĞAN, 2006, s. 21-22; 11-12; BAKIR, 1984, s. 31.

4.2.2. Türk ve Azerbaycan Hukukunda Serbest Bölgeler

Türk hukuk mevzuatında serbest bölgeler, onların kurulması, faaliyet sınırlarının belirlenmesi, yönetilmesi ve ilgili diğer hususlara dair hükümler belirleyen düzenleme 3218 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Serbest Bölgeler Hakkında Kanun” dur. Azerbaycan hukuk mevzuatında ilgili yasal düzenleme ise “Özel İktisadi Bölgeler Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu” dur¹⁶⁸.

3218 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Serbest Bölgeler Hakkında Kanun” serbest bölgelerin düzenlenmesi, koordinasyon, burada uygulanan muafiyet ve teşvikler, serbest bölgedeki mal ve hizmetler, çalışma ve sosyal güvenlik esasları ile ilgili hükümleri ihtiva etmektedir.

“3218 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Serbest Bölgeler Hakkında Kanuna” göre: Serbest bölgelere,

“Türkiye Gümrük Bölgesinin bir parçası olmakla beraber serbest dolaşımda olmayan eşyanın gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, ithalat vergilerinin koyulması, ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından Türkiye Gümrük Bölgesi dışında olduğu kabul edilen yerlerdir”

şeklinde tanım verilmiştir (m.6).

Serbest Bölgeler Hakkında Kanun’da ise serbest bölgelerin kurulma amacı aşağıdaki şekilde belirlenmiştir: ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek; doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak; işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek.

Özel İktisadi Bölgeler Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, ilgili bölgelerin oluşturulma amaçlarını, bölgelerin oluşturulması, yönetilmesi ve geliştirilmesi, buradaki yatırımcıların faaliyetlerini maliyeleştirilmesi esaslarını, bu bölgelerden devlet kontrol yetkisinin kullanılmasını, bu bölgelerde izin verilen ve yasaklanan faaliyet alanlarını, uygulanan gümrük, vergi muafiyetlerini, döviz işlemleri, çalışma esasları, kanun hükümlerinin ihlal edilmesine göre sorumluluk esaslarını belirlemektedir.

Özel İktisadi Bölgeler Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanununa göre özel iktisadi bölge yatırım faaliyetinin gerçekleştirilmesi için özel kuralların belirlendiği Azerbaycan Cumhuriyetinin kısıtlı bir bölgesidir. Mevzuat hükümlerine uygun bir şekilde

¹⁶⁸ <http://www.e-qanun.az/framework/17833> (erişim tarihi: 06.07.2019).

kayıt altına alınarak ruhsat sahibi olan gerçek ve tüzel kişiler bu bölgelerde yatırım faaliyeti gerçekleştirebilir (m.1). Bu bölgelerin oluşturulmasında amaç özel yasal rejimin ve modern teknolojinin uygulanmasıyla rekabete dayalı yeni üretim ve hizmet alanlarının kurulması yoluyla Azerbaycan'da yatırım faaliyetinin ve bütünüyle ekonomik gelişimi hızlandırmaktır (m. 2).

Bu bölgelerde kanunla alış ve satışı yasaklanmış veya kısıtlanmış malların üretimi; depolanması ve satışı, yeraltı doğal kaynakların – kıymetli metallerin, petrol ve doğal gazın çıkarılması, işlenmesi; radyo yayım faaliyeti; alkollü içkilerin ve tütün mamullerinin üretimi yasaklanmıştır (m.4).

Kanunun “Özel İktisadi Bölgenin Gümrük Rejimi” başlıklı 17. maddesinde belirlenen hükümlere göre: bu bölgelerde Azerbaycan Cumhuriyeti gümrük bölgesi dışından özel iktisadi bölgeye mal ithal ederken, ithalat vergileri ve katma değer vergisi alınmaz (özel tüketim malları istisna olmakla); Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gümrük bölgesi dışından özel iktisadi bölgeye ithal edilen mallar, özel ekonomik bölgeden Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gümrük bölgesine ihraç edildiğinde gümrük vergileri alınmaz; Özel iktisadi bölgede üretilen veya işlenen ürünler, Azerbaycan Cumhuriyeti gümrük bölgesinin dışına ihraç edildiğinde gümrük vergileri ve vergiler alınmaz; Özel iktisadi bölgede üretilen veya işlenen mallar, onarımı, sonuçlandırılması, sergilenmesi için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gümrük bölgesine geçici olarak ithal edildiği zaman gümrük vergileri ve diğer vergiler uygulanmaz; Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki özel ekonomik bölgeler arasında mallar ithal edilirken veya ihraç edilirken gümrük vergileri ve diğer vergiler alınmaz; Özel ekonomik bölgeye yasadışı mal ithalatı ve ihracatını önlemek için, gümrük yetkilileri gümrük kontrolünü ve ayrıca özel ekonomik bölgeye giren ve ihraç edilen malların ve nakliye araçlarının gümrük resmileştirilmesini sağlar; Gümrük tasfiyesi ve malların gümrük ambarlarında gümrük mevzuatına uygun olarak depolanması için gümrük harçları alınır; Özel tüketim malları özel bir ekonomik bölgeye ithal edildiğinde, Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak tüm gümrük ödemelerine tabi tutulur.

Kanun'un “Özel İktisadi Bölgenin Vergi Rejimleri” başlıklı 18. maddesine göre ise özel iktisadi bölgede yatırım faaliyeti gerçekleştiren yatırımcılar için mal, iş ve hizmet arzından elde ettikleri gelirden ve satış dışı gelirlerden 0.5 faiz miktarında vergi hesaplanmaktadır bunun dışında onlar vergi mevzuatı ile belirlenen vergileri ödemekten muaftırlar.

4.3. Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasında Yatırımcıya Sağlanan Kolaylıklar

Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nda yatırımcılar için farklı koruma imkânları ve kolaylıklar belirlenmiştir. Adil ve eşit muamele hakkı, en çok gözetilen ulus kaydı, transferler, tahkime başvurma ve kamulaştırma ve tazminat hakları Anlaşma ile belirlenen kolaylıkların başında gelmektedir. Bu imkânlarla ilgili hükümleri aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

4.3.1. Adil ve Eşit Muamele

Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nın "Yatırımların Teşviki ve Korunması" başlıklı 2. maddesinde adil ve eşit muamele ilkesi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

"Her bir Akit Tarafın yatırımcılarının yatırımları, diğer Akit Tarafın ülkesinde her zaman adil ve hakkaniyete uygun muamele ile tam koruma ve güvenlik de dâhil olmak üzere, uluslararası hukukun asgari muamele standartlarına uygun bir muameleye tabi tutulacaktır. Hiçbir Akit Taraf keyfi ve ayrımcı tedbirlerle bu gibi yatırımların yönetilmesine, sürdürülmesine, kullanımına, faydalanılmasına, genişletilmesine veya elden çıkarılmasına hiçbir şekilde engel olmayacaktır."

4.3.2. En Çok Gözetilen Ulus Kaydı

Uluslararası ticaret hukukunun yatırımların korunmasına yönelik muamele standartlarından olan en çok gözetilen ulus kaydı Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması'nın "Yatırımlara Uygulanacak Muamele" başlıklı 3. maddesinin 1. fıkrasında "Her bir Akit Taraf, kendi kanunları ve düzenlemeleri çerçevesinde, yatırımları herhangi bir üçüncü ülke yatırımcılarının yatırımlarına benzer durumlarda uygulanandan daha az elverişli olmayacak şekilde ülkelerinde kabul edecektir"

3.maddenin 2. fıkrasında ise

"Her bir Akit Taraf, kurulmuş olan bu yatırımlara, bunların yönetilmesine, sürdürülmesine, kullanımına, faydalanılmasına, genişletilmesine veya elden çıkarılmasına ilişkin olarak, kendi yatırımcılarının yatırımları ya da üçüncü bir ülke yatırımcılarının yatırımlarına benzer durumlarda uyguladığı muameleden hangisi en elverişli ise, bundan daha az elverişli olmayan bir muamelede bulunacaktır"

şeklinde bir hüküm belirlenmiştir. Maddenin devam eden kısmında ise Anlaşmada belirtilen ayrımcılık yapmama, ulusal muamele, en çok gözetilen ulus kaydı ilkelerine dair belirlenen hükümlerin Akit taraflardan herhangi birinin ekonomik birlik, ticari birlik ve benzerlerine üyeliğinden veya ortaklığından kaynaklanan bu Akit tarafın yatırımcılarına veya ortaklığın diğer yatırımcılarına uyguladığı veya gelecekte uygulayacağı avantajlara ait edilmeyeceğine dair hüküm düzenleme alanı bulmuştur.

4.3.3. Transferler

Yatırımların korunmasının en önemli kriterlerinden olan serbest transferle ilgili hükümler ise Anlaşmanın 8. maddesinde tespit edilmiştir. Hükme göre

“Anlaşma tarafları her bir yatırıma bağlı olan bütün transferleri kendi ülkesinden içeri veya dışarıya transfer edilmesini serbestçe ve hiçbir engel olmadan sağlamaktadır. Bu madde kapsamında değerlendirilen transferler bir yatırımı sürdürmek, geliştirmek veya arttırmak amacıyla ana para ve ek meblağlar, gelirler, malların satış ve tasfiyesinden elde edilen gelirler, Anlaşmaya uygun bir şekilde alınmış olan tazminatlar, yönetim ücretlerine ilişkin ödemeler, yatırımlarla ilgili olarak alınmış krediler, ev sahibi ülkede bir yatırıma ilgili yasal bir şekilde çalışan diğer Anlaşma tarafının vatandaşlarının aldığı maaş, ücret ve diğer gelirleri içermektedir”.

İlgili maddenin 2. fıkrasında “taraflarına arasında aksine bir anlaşma olmaması durumunda transferler, yatırımının yapıldığı konvertibl para birimi veya herhangi birimiyle, transferin yapıldığı tarihte geçerli olan piyasa döviz kuru üzerinden yapılacağı” hükme bağlanmıştır.

Madde uyarınca transferlerin sermaye hareketleri, ödeme dengesi üzerinde olumsuz etkiye sebep olduğu veya sebep olma ihtimalinin olduğu durumlarda transfer işlemi ayrımcı olmayacak ve iyi niyetli bir şekilde geçici olarak kısıtlanabilmektedir. Ayrıca Anlaşma tarafları, vergi ve rüsumların ödenmesi, iflas ve ödeme aczinin söz konusu olduğu durumlarda alacakların haklarının korunması, cezai suçlar ve mahkeme ve tahkim heyetinin kararlarının uygulanmasını teminat altına almak amacıyla transferleri kısıtlayabilmektedir.

4.3.4. Tahkime Başvurmak

Anlaşmanın tahkimle ilgili hükümleri “Bir Akit Tarafı ile Diğer Akit Tarafın Yatırımcıları Arasındaki Uyuşmazlıkların Çözümü” başlıklı 11. maddesinde ve “Akit

Tarafları arasındaki Uyuşmazlıkların Çözümü” başlıklı 12. maddesinde tespit edilmiştir. 11. Maddede belirlenen hükme göre söz konusu ihtilaf yatırımcı tarafından ev sahibi devlete yazılı şekilde iletilecek, taraflar bu ihtilafı müzakereler yoluyla iyi niyetle çözmeye çalışılacaktır. Müzakerelerin yapılacağı yer taraflar arasında farklı bir anlaşma yok ise Akit Tarafın başkenti olacaktır. Yazılı bildirim takip eden 6 ay içinde ihtilaf müzakereler yoluyla çözüme kavuşturulmazsa bu ihtilaf Akit Taraf devlet yetkili mahkemesine veya ICSID’ e veya UNCITRAL’ ın ad hoc hakem heyetine sunulabilir. Fakat bu mercilere başvurulması için maddenin 4(a) ve 4(b) belirtilen durumlar göz önüne alınmalıdır.

Anlaşmanın 12. maddesinde ise iki taraf devlet arasındaki uyuşmazlıkların çözümüne dair düzenleme yer almaktadır. Bu madde 11. maddeden farklı olarak yatırımcı her ikisi Anlaşma tarafı olan devletler arasındaki ihtilafın çözümlenmesi ile ilgili hükümler içermektedir. Madde çerçevesinde “Taraflar, bu Anlaşmanın uygulanması veya yorumu ile ilgili bir ihtilaf meydana geldiği takdirde bu uyuşmazlığın hızlı ve adil bir şekilde iyi niyet ve işbirliği ilkeleri çerçevesinde çözümlenmesine çalışacaklarına” dair bir yükümlülük almaktadırlar. Eğer ihtilaf meydana geldiği tarihten itibaren 6 ay içerisinde bu şekilde bir çözüm yolu bulamazlarsa ihtilaf çözümlenmek üzere üç üyeli hakem heyetine sunulabilir. Hakemlerin atanma şekli ve uyuşmazlığın çözümü usulü maddenin devam eden hükümlerinde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmektedir.

Eğer ilgili uyuşmazlık hakem heyetine sunulmuşsa ve çözümlenmesi süreci devam etmekteyse başka bir tahkim heyetine sunulma imkânı kısıtlanacaktır.

4.3.5. Kamulaştırma ve Tazminat

Kamulaştırmaya dair şartların belirlendiği 6. maddede ise kamu yararına belirlenmiş istisnai durumlar dışında yatırımların devletleştirilemeyeceği veya dolaylı olarak bu eyleme benzer uygulamalara maruz bırakılmayacağı öngörülmüştür. Eğer belli durumlar zamanı kamulaştırma zaruri olursa bu zaman ayrımcı olmayacak şekilde, herhangi bir gecikme olmaksızın, yeterli, etkin tazminat ödenilmesi hükme bağlanmıştır.

“Tazminat kamulaştırılan yatırımın kamulaştırma işleminin yapıldığı veya kamuoyuna duyurulduğu tarihten önceki piyasa değerine uygun olacaktır. Tazminat gecikme olmaksızın ödenecek ve serbest bir şekilde transfer edilmesi sağlanacaktır. Tazminat serbestçe çevrilebilir bir döviz ile ödenilebilir şekilde olacaktır. Tazminatın ödenilmesinde herhangi bir gecikme olması durumunda kamulaştırma tarihinden ödeme yapıldığı tarihe kadarki: Azerbaycan tarafının yatırımları için kamu

alacakları için ödenen en yüksek faiz oranında, Türkiye Cumhuriyeti yatırımcıları için ise serbest piyasada öngörülen üzerinden ticari faiz ödenecektir”.

Anlaşmanın 7. maddesinde düzenlenen hükme göre bir Akit Tarafın yatırımcıları Anlaşma tarafı devletin sınırları dâhilinde savaş, silahlı çatışma, diğer olağanüstü durumlar, ayaklanmalar nedeniyle zarar gördüğü takdirde bu zararı karşılamak amacıyla tazminat ödenmesi en çok gözetilen ulus kaydı ilkesi esas alınarak gerçekleştirilecektir.

4.4. Azerbaycan’da Yatırım İklimi

Ülkedeki yatırım iklimi kavramı çok yönlü bir kavramdır. Azerbaycan’ da yatırım iklimi konusunu incelemeyden önce yatırım ikliminin ne olduğu ve hangi unsurlardan oluştuğuna değinelim:

Yatırım iklimi devletin sosyal - ekonomik, mali ve siyasi hayatının sahip olduğu özelliklerinin toplamıdır. Yatırım iklimine elverişli olmasına etki eden hususlar çok sayıdadır ve geniş yelpazeye yayılmış durumdadır. Ev sahibi ülkenin politik, ekonomik, kurumsal yapısı, yatırımların korunması ve teşviki ile ilgili izlediği politika, iş ve sosyal güvenlikle ilgili hukuki ve idari düzenlemeleri, uluslararası sermaye hareketleri için öngörülen serbestlik, devletin yatırımlar etkileme olasılığı olan bütün risk faktörlerine karşı yaklaşımı ve birçok farklı kriterin beraber değerlendirilmesi sonucu yatırımın ikliminin olumlu veya olumsuz etkiye sahip olduğu belirlenebilir¹⁶⁹. Bir ülkeye uzun süreli yatırımlar yapılırken yatırım iklimi analiz edilir ve bu zaman aşağıdaki faktörler göz önüne alınır: adaletli rekabet ortamının mevcudluğu, kamulaştırmaya karşı devletin aldığı önlemler, gelirli alanlara yatırım yapılması için teşvik politikaları, yatırım risklerinin idare olunması, devletin mali ve ekonomik sabitliği¹⁷⁰. Yatırım kararı alma sürecinde bu faktörler ayrı ayrı değil beraber değerlendirilmektedir. Örneğin siyasi istikrarın olmadığı bir ülkede her ne kadar vergi teşvikleri uygulansa da bu ülke yatırımcıların tercih etmeyeceği bir yerdir. Çünkü yatırımcılar yatırımları için güven ve emniyetin temin edildiği, öngörülebilirliğin korunduğu bir ortam tercih ederler. Bundan başka yatırım yapılan devletin elverişli ve istikrarlı bir hukuki altyapıya sahip olması da en az siyasi istikrar kadar önemli faktördür. Bürokratik engellerin olmaması, yasal işlemlerin belli

¹⁶⁹ KIRLI AYDEMİR, 2005, s. 35-36; ÖZYILDIZ, 1998, s. 74-75.

¹⁷⁰ DEMİRCAN, 2003, s. 56; TERZİ, 1997, s. 59-60; ANBAR, Adem/SULEYMANLI, Cavid (2016). Azerbaycan’da Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama, Akademik Barış Dergisi, S.57, s. 110;

hukuk kurallarına dayanarak yapılması, elverişli idari yapı - bütün bunlar istikrarlı hukuki yapının mevcudluğu ile mümkündür¹⁷¹.

Verimli yatırım ikliminin oluşturulması devletin hem ekonomik hem de yatırım politikasının temel yükümlülüklerinden biridir. Yatırım ikliminin yatırımcılar için uygun olup olmamasının en önemli göstergesi vergilendirme politikasıdır. Vergilendirme politikası vergi obje ve subjelerine sağlanan haklar, vergilendirme dereceleri, vergi muafiyetleri ile belirlenmektedir.

Bundan başka üretim faktörlerinin bol ve ucuz olması da yatırımcıyı cezbeden başka bir unsurdur. Fakat üretim faktörlerinin sayısının önemli olduğu kadar niteliği de önem taşımaktadır. Bilgiye dayalı teknolojinin uygulanması, müşteriye odaklanmış, yenilikçi, nitelikli iş gücünün mevcudluğu gibi unsurlar da karar verme sürecinde önemli etkenlerdir¹⁷².

Azerbaycan'ın yatırım iklimi incelendiğinde ilk belirtmemiz gerek hususlar onun yerleştiği coğrafi jeopolitik konumu ve sahip olduğu doğal rezervleri, siyasi istikrarın ve gelişen ekonominin mevcudluğudur¹⁷³.

Bilindiği gibi Azerbaycan 1920 yılından 18 Ekim 1991 Bağımsızlık Hakkında Anayasa Tasarısının kabul edilmesine kadar Sovyetler Birliğine dâhildi. Sovyetler Birliğine dâhil olduğu zamanlar Azerbaycan ekonomisi, Birlik ekonomisinin bir parçası olmasından kaynaklanan birtakım belirgin özelliklere sahipti: Ekonominin istikrarlı bir yapıya sahip olmaması, üretim miktarının bölgeler ve sektörlere göre orantılı bir şekilde dağılmaması, üretilen ürünlerin yüksek kalitede olmaması ve tüketim ihtiyacını karşılamak için dışa bağımlı olması bunlardan birkaçıydı¹⁷⁴.

Bağımsızlık kazandıktan sonra yabancı yatırımların ülke ekonomisine kazandırılması ve bu yolla ekonomik kalkınmaya destek verilmesi zengin hidro - karbon rezervlerinin bulunduğu, Avrupa'nı Orta Asya ve Yakın Doğu ile bağlayan önemli ticaret yolları üzerinde yerleşen Azerbaycan Cumhuriyetinin ekonomik gelişim stratejisinin temel

¹⁷¹ ÇANKAYA, 2004, s. 95-98; BULUT, 2002, s. 115.

¹⁷² AZİZOVA, s. 41-42; SABİROĞLU, 2006, s. 50.

¹⁷³ XIX Ve XX Yüzyıllarda Ülkeye Yapılan Yabancı Yatırımlar Hakkında Detaylı Bilgi İçin Bkz: Yasinli Altun (2018). Azerbaycan'ın Yabancı Yatırım Potansiyelinin Sektörel Açından İncelenmesi, İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, s. 28-35.

¹⁷⁴ BULUT, 2002, s. 119.

unsurlarıdır¹⁷⁵. Azerbaycan, bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren ekonominin yeniden yapılandırılması ve kalkınma sürecini hızlandırmak amacıyla hem komşu hem de diğer devletlerle ekonomik işbirliği yönünde adımlar attı, dış ticaret ilişkilerinin geliştirilmesi ve ülkeye yabancı yatırım akışının sağlanması için çeşitli politikalar uygulamaya başladı¹⁷⁶.

İlk aşamada yatırımlarla ilgili ilişkilerin düzenlenmesi, yatırımcıların hak ve menfaatlerinin korunması, özel mülkiyetin dokunulmazlığı, yerli ve yabancı girişimciler için aynı çalışma koşullarının oluşturulması, elde edilen kazancın engelsiz kullanılması ve transferi ile ilgili önemli hükümler içeren yasal altyapı oluşturuldu. “Yabancı Yatırımların Korunması Hakkında Kanun” ve “Yatırım Faaliyeti Hakkında Kanun” kabul edildi, diğer ülkelerle çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları, yatırımların korunması ve teşviki anlaşmaları imzalandı. Sonrasında ise aşağıda değineceğimiz düzenlemelerin kabulü, ilgili kurum ve kuruluşların yetkilendirilmesiyle elverişli ve yatırımcıyı cezbeden yatırım ikliminin oluşturulması süreci devam etti.

Azerbaycan Cumhuriyeti Yatırım Faaliyetinin Gelişmesinde Devlet Himayesi Alanında İlave Uygulamalar Hakkında 10 Eylül 2002 tarihli Kararnameye (Azərbaycan Respublikasında Sahibkarlığın İnkişafına Dövlət Himayəsi Sahəsində Əlavə Tədbirlər Haqqında) istinaden Azerbaycan Merkezi Bankası ülkede krediler için belirlenmiş faiz derecesinin azaltılması ve gelecekteki makro iktisadi duruma ve enflasyon seviyesine göre esnek bir şekilde belirlenmesi amacıyla görevlendirilmiştir¹⁷⁷.

İlgili diğer bir düzenleme ise 22 Ekim tarihli 2010 tarihli “Yatırım Fonları Hakkında Kanun” dur¹⁷⁸. Kanunda yatırım fonlarının tanımı verilmiş, türleri belirlenmiş, her bir yatırım fonu türünün oluşturulması ve faaliyeti, yönetimi, genel olarak fonların kaydı, faaliyeti, faaliyeti üzerinde kontrol, yönetilmesi, yönetilmesinde yetkili kişiler, onların yükümlülükleri, yabancı yatırım fonları ile ilgili hükümler tespit edilmiştir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanının “Yatırım Faaliyetinin Özel İzinler (Lisanslar) Gerektiren Türlerinin Sayısının Azaltılması, Özel İzinlerin (Lisansların) Verilmesi Prosedürünün Kolaylaştırılması ve Şeffaflığın Temin Edilmesi Hakkında¹⁷⁹” 19 Ekim 2015 tarihli Kararnamesi yatırımcılar için bürokratik engellerin azaltılması, yatırımların

¹⁷⁵AHMEDOV, Elşen (2006). Azerbaycan Cumhuriyetinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 73.

¹⁷⁶HASANOVA, 2015, s. 26.

¹⁷⁷ http://www.e-qanun.az/alpidata/framework/data/0/c_f_899.htm (erişim tarihi: 09.06.2019).

¹⁷⁸ <http://www.e-qanun.az/framework/20760> (erişim tarihi: 08.06.2019).

¹⁷⁹ <http://www.e-qanun.az/framework/31049> (erişim tarihi: 08.06.2019).

teşviki, elverişli yatırım ikliminin oluşturulması, yolsuzluk gibi olumsuz durumların karşısını almak amacıyla kabul edilen düzenlemelerden biridir. Bu düzenleme ile izin gerektiren yatırım faaliyeti türlerinin en aza indirgenmesi, izin alma sürecinin kolaylaştırılması, ilgili izinlerin elektron ortamda alınabilmesi için gerekli teknik olanakların sunulması karara alınmıştır. Ayrıca Azerbaycan Cumhurbaşkanının Lisans alma alanında bazı önlemler 21 Aralık 2015 tarihli 713 numaralı Fermanına esasen lisans gerektiren faaliyet türlerinin sayısı 59 'dan 37 'ye indirilmiş, şimdiye kadar verilmiş yürürlükte olan vadeli lisanslar süresiz ilan edilmiş, yeni verilen lisanslar ise süresiz belirlenmiş, lisansın verilmesine göre ödenen ücretin tutarları yaklaşık 2 kat, bölgeler üzere 4 kat (bölgesel televizyon ve radyo yayını hariç) azaltılmış, lisans veren devlet organların sayısı 23 den 4 'e, lisansların verilmesi süresi 15 günden 10 iş gününe indirilmiş, lisans verilmesi için gerekli prosedürleri ise basitleştirilmiştir¹⁸⁰.

Azerbaycan'da yatırımcılar için belirlenen kolaylıklardan biri de serbest bölgelerle ilgilidir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış *Azerbaycan Ekonomi Bakanlığı Hakkında Kararnamesinde* Bakanlığın yükümlülüklerinden birinin de serbest bölgelerin oluşturulması olduğu belirtilmiştir. Bu açıdan yukarda değinmiş olduğumuz “Özel Ekonomik Bölgeler Hakkında Kanun” önem arz etmektedir.

Uygun yatırım ikliminin oluşturulmasına katkıda bulunan düzenlemelerden biri de 1 Ocak 2005 tarihli “Rüşvetle Mücadele Kanunu”dur¹⁸¹. Bu Kanun yolsuzlukla ilgili yasa ihlallerinin tespit edilmesi, önüne geçilmesi ve sonuçlarının aradan kaldırılması, sosyal adaletin, temel hak ve özgürlüklerin korunması, ekonominin gelişimi için uygun ortamın oluşturulması, devlet memurlarının faaliyetinde yasallığın, şeffaflığın ve yararlılığın temin edilmesi amacına hizmet etmektedir.

Azerbaycan'da yap-işlet-devret modeli 21 Nisan 2016 tarihinde “İnşaat ve Altyapı Tesisleri İle İlgili Yatırım Projelerinin Özel Maliyeleşme Esasında Gerçekleşmesi Hakkında Kanun”la¹⁸² uygulamaya girmiştir. Kanun'da yap-işlet-devret modelinin tanımı kanunun ait edildiği inşaat ve altyapı objelerinin listesi verilmiş, yapılan sözleşmelere dair kriterler, zararın meydana gelmesi durumunda sorumluluk ve tazminat esasları, devretme kuralları, muafiyetlerle ilgili hususlar belirlenmiştir.

¹⁸⁰ Azerbaijan Investment Climate Statement (2018). U.S. Department of State, <https://www.state.gov/reports/2018-investment-climate-statements/azerbaijan/> (erişim tarihi: 08.06.2019).

¹⁸¹ <http://www.e-qanun.az/framework/5809> (erişim tarihi: 09.06.2019).

¹⁸² <http://e-qanun.az/framework/32612> (erişim tarih: 09.06.2019).

Azerbaycan Cumhurbaşkanının 18 Ocak 2016 tarihli Kararnamesi ile “Yatırım Teşvik Belgesinin Verilmesi Kuralları” onaylanmıştır. Burada belirtilen belgenin alınması için başvuru ve diğer işlemler, belgeye sahip olmakla mevzuat hükümleriyle belirlenen gümrük ve vergi muafiyetleri kullanma imkânları belirlenmiştir. “Gümrük Tarifesi Hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu 2016 yılı 19 Ocak tarihinde yapılan değişikliklere göre “yatırım teşvik belgesini almış tüzel kişiler ve bireysel girişimciler, ayrıca endüstriyel veya teknolojiler parklarının sahipleri tarafından teknik, teknolojik ekipman ve tesislerin ithali yedi yıllık bir süre için, sanayi veya teknolojiler, teknolojik ekipman ve tesisler ithal vergisinden muaf tutulmuştur”. Ayrıca, "Petrol İhracının Teşviki İle İlgili Ek Tedbirler Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 1 Mart 2016 tarihli 811 numaralı Fermanına göre, petrol ürünlerinin ihracı ile meşgul kişilere ihracat gümrük beyannamesinde belirtilen gümrük değerinin % 3 baz olmak üzere ihracat teşviki ödenmektedir¹⁸³.

Azerbaycan Cumhurbaşkanının 21 Aralık 2108 tarihli “Dış Ticaret Katılımcılarının Yeşil Koridor Geçiş Sistemini Daimi Kullanma Hakkı Elde Etmesi, Bu Hakkın Durdurulması ve İptali Hakkında” Fermanı¹⁸⁴ ile yabancı yatırımcılara da “Yeşil Koridor Geçiş Sistemi” uygulamasından yararlanma imkânı verilmiştir. Bu sistem, önceden elektron ortamda ülkeye ithal olunacak mallara dair beyan formu sunulmasını ve bu beyana dayanarak gümrük kontrol ve risk değerlendirilmesinin yapılması sonucunda belirlenmiş gümrük prosedürlerini icra etmekle malların ve araçların fiziki gümrük kontrolü yapılmadan geçişini sağlayan bir uygulamadır. Dış ticaret katılımcılarının izlemesi gereken prosedür işlemlerini, onlara sağlanan avantajlarını, bu avantajları kullanmak için uyulması gereken şartları, ilgili hakkın durdurulması ve iptali esaslarını belirleyen bu Ferman, yabancı ticaret şirketleri için uygun yatırım ortamı oluşturmak, yatırımcılık alanında devlet idare mekanizmasını iyileştirmek, gümrük kontrollerinin daha çevik ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak, ülkenin ihracat potansiyelini arttırmak amacıyla kabul edilmiştir.

Yatırımcılar için uygulanan vergi teşviklerine geldikte ise vergi mevzuatında son yapılan değişikliklere göre bütün ülke arazisinde uygulanan sadeleştirilmiş vergi derecesi %2 olarak belirlemiş, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) kayıt altına alındıkları tarihten itibaren 7 yıl boyunca gelir, toprak, mülkiyet vergilerinden, üretim

¹⁸³ <https://economy.gov.az> (erişim tarihi: 09.06.2019).

¹⁸⁴ https://customs.gov.az/modules/pdf/pdfolder/79/FILE_B4CFC8-63AA04-DB5487-64A60F-DAA591-DB62D0.pdf (erişim tarihi: 10.06.2019).

amaçlı kullanılan teknoloji araçların ithali için katma değer vergisinden, mikro yatırım şirketleri, yatırım faaliyeti sonucu elde ettikleri gelirin %75- için gelir vergisinden muaf tutulmuştur. Ayrıca start-uplar için de ilgili faaliyet belgesini aldıkları tarihten 3 yıl boyunca gelir ve menfaat vergisi istisnası belirlenmiştir¹⁸⁵.

18 Ocak 2018 tarihinde “Azerbaycan Cumhurbaşkanı Yatırım Faaliyetinin Teşvik Edilmesi ve Yabancı Yatırımcıların Haklarının Korunması İle İlgili Birtakım Uygulamalar Hakkında Kararname” (Serencam) imzalamıştır. Bu Kararname çerçevesinde 2020 yılına kadar ulaşılması planlanan hedeflerden biri olan yatırımların teşviki ile ilgili yasal altyapının oluşturulması, ülkede yatırım faaliyetinin geliştirilmesi, yabancı yatırımcılar için uygun iktisadi ortamın yaratılması amacıyla gerçekleştirilmesi gereken uygulamalar tespit edilmiştir.

Azerbaycan’ da yabancı yatırımların ülkeye kazandırılması amacıyla “Bir Pencere” politikası uygulanmaktadır. “Bir Pencere” politikası ülkede yatırım ikliminin verimliliğinin artırılması ve yatırım yapılma sürecinin sadeleştirilmesi amacıyla Cumhurbaşkanı tarafından 25 Ekim 2007 yılında kabul edilen “Yatırım Faaliyeti Subjelerinin Faaliyetinin Bir Pencere Sistemine Göre Belirlenmesi Hakkında” Kararname ile uygulanmaya başlanan bir yatırım politikasıdır. Bu uygulamaya göre birkaç hükümet organında - Adalet Bakanlığı, vergi makamları, Sosyal Sigorta Fonu ve İstatistik Komitesinde - uyulması zorunlu olan kayıt prosedürleri kaldırılmış, işletmelerin yalnızca Vergi Dairesine kayıt olmaları zorunlu kılınmıştır. Ayrıca bu Kararnameden sonra yatırımcılar vergi organları ve bankalarla belge alışverişini buna özel oluşturulan internet sitesi (www.e-taxes.gov.az) yoluyla gerçekleştirebilmesi imkânı verilmiş, vergi mevzuatına dair soru ve görüşlerini bildirmek ayrıca başvurularına hızlı bir şekilde cevap verilmesi amacıyla telefon hizmeti sunulmuştur. Uygulama sonucunda yatırım faaliyetine başlama prosedürlerine harcanan zaman 30 günden 2 güne düşmüştür¹⁸⁶.

Azerbaycan Cumhurbaşkanınının 26 Aralık 2016 tarihli Kararnamesi ile “Sanayinin Gelişimine Dair 2015-2020 Devlet Programı” kabul edilmiştir. Bu programda 2020 yılına kadar sanayi ve buna bağlı ticaret alanında ulaşılması hedeflenen konum ve bunun için atılması gereken adımlar belirlenmiştir. Adı geçen programın kabul edilme amacı, ekonominin rekabet potansiyelinin ve istihdamın artırılması, sanayinin modernleştirilmesi ve yapısının iyileştirilmesi, petrol dışı sanayinin ihraç potansiyelinin artırılması, bu alana

¹⁸⁵ <http://www.taxes.gov.az> (erişim tarihi: 10.06.2019).

¹⁸⁶ <https://www.economy.gov.az> (erişim tarihi: 05.06.2019).

yabancı yatırımların cezp edilmesi, modern teknoloji transferinin sağlanması, yatırım enerji kaynaklarından verimli bir şekilde kullanılması, yüksek ilave değer yaratan rekabete dayanıklı sanayi üretiminin artırılmasıdır¹⁸⁷.

31 Temmuz 2018 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti “Yatırım Faaliyeti Gelişim Fonu Hakkında Kararname” ile oluşturulan Azerbaycan Ekonomi Bakanlığına tâbi Yatırım Faaliyeti Gelişim Fonu yatırımcıların uygun mali kaynaklara ulaşımını kolaylaştırmak, yeni yatırım alanlarının oluşturulmasına, petrol dışı yatırım sektöründe üretim ve ihracatın gelişimine katkıda bulunmak, özel sektöre devlet desteği mekanizmalarından daha geniş bir şekilde yararlanma imkânı vermek amacıyla kurulmuştur¹⁸⁸.

Bu kurumlardan bir diğeri ise Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 30 Mart 2006 tarihli “Yatırım Faaliyetinin Teşvikine dair İlave Uygulamalar Hakkında Kararnamesi” ile kurulan Azerbaycan Yatırım şirkettir. Şirketin kurulmasında temel amaç yatırım faaliyetinin desteklenmesi, ülkeye daha fazla yatırım kazandırılması, işletmelerin gelişiminin desteklenmesi, bu bağlamda gerçekleştirilen devlet politikasının tek merkezden gerçekleştirilmesi, mevcut ve yeni ticari şirketlere yerli ve yabancı yatırımcılar kazandırmakla Azerbaycan'da ekonominin petrol dışı sektörlerinin gelişiminin sağlanmasıdır. Bu kurum petrol dışı yatırım alanlarının gelişimini sağlayan, ülkede ve ülke dışında gerçekleştirilen yatırım projelerinin katılım payını alarak yatırımlar yapmaktadır. Kurumun en temel yükümlülükleri yatırım teşvikini gerçekleştirmek, bu alanda mevcut olan sorunları çözmektir¹⁸⁹.

Ayrıca ülke ekonomisinde daha fazla yatırım kazandırılması amacıyla uluslararası kuruluşlarla - BM, Uluslararası Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği, Bağımsız Devletler Topluluğu, Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Uluslararası Para Fonu, Avrupa Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası ve diğer kuruluşlarla işbirliği içindedir¹⁹⁰.

Azerbaycan Cumhuriyeti ve AB arasında imzalanan “Taraftaşlık ve İşbirliği” Anlaşması'nın 48. maddesi yabancı yatırımların teşviki ve korunması, para transferi, yatırımlarla ilgili bilgi alışverişi, taraflar arasında yatırımların ülke ekonomisine

¹⁸⁷ http://senaye.gov.az/az/normative_programs/industry_development (erişim tarihi: 05.06.2019).

¹⁸⁸ <http://edf.gov.az> (erişim tarihi: 05.06.2019).

¹⁸⁹ <https://www.aic.az/az/pages/id:10> (erişim tarihi: 28.06.2019); AHMEDOV, s. 98.

¹⁹⁰ NESİROVA, Günel (2015). İnnovasiya Yönlü İnvestisiya Qoyuluşlarının Stimullaşdırılması Mexanizminin Hüquqi Təminatı Məsələləri, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Yüksek Lisans Tezi, s. 39.

kazandırılması ve vergi muafiyetleri ile ilgili sözleşmelerin yapılması, yabancı yatırımlar için uygun koşulların yaratılması ile ilgili hükümler içermektedir¹⁹¹.

Yukarıda belirtilenleri özetleyerek Azerbaycan'ın yabancı yatırımcılar için avantajlarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Ekonomik açıdan elverişli stratejik konumu, doğal kaynaklar açısından zengin bir bölgede yerleşmesi
- Yabancı yatırımlar için sosyal, iktisadi ve yasal açıdan uygun bir yatırım ikliminin mevcutluğu,
- Ucuz ve nitelikli iş gücü,
- Hızlı bir şekilde yol alan, rekabete dayalı ve açık pazar ekonomisi,
- Petrol sektöründe geniş yatırım imkânlarının mevcutluğu¹⁹².

4.5. Azerbaycan Ekonomisi ve Azerbaycan'da Yabancı Yatırımların Mevcut Durumu

Azerbaycan geçiş ekonomisine sahip olan geçmiş Sovyet ülkeleri arasında ekonomik olarak en hızlı büyüyen ülkelerden biridir. Dünya Bankası ve İngiltere'nin "Oxford Analytical" şirketinin açıkladığı verilere göre, geçiş sürecinin on yılı içerisinde Azerbaycan, ülkeye gelen yabancı yatırım miktarına göre Orta ve Doğu Avrupa'da ve Orta Asya'da yerleşen eski 26 sosyalist ülkeler arasında 5. sırada yer almıştır¹⁹³.

Azerbaycan Ekonomisinin 2015 yılında büyüme oranı % 1,1 olmuştur, 2016 yılında %3,8 oranında küçülme göstermiş, 2017 yılında tekrar%0,07 oranında, 2018 yılında ise %2 oranında artım göstermiştir. 2019 yılında ise ekonominin %3,9 oranında büyüme göstermesi tahmin edilmektedir¹⁹⁴.

Ekonomik büyümenin hızlı bir şekilde gerçekleşmesinin temel nedeni iktisadi ve hukuki alanlardan reformların yapılmasıyla beraber petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olması ve yabancı yatırımların da en çok bu alanlara yönelmesidir^{195 196}.

¹⁹¹ EYVAZOVA, 2018, s.178, 201-202.

¹⁹² HASANOVA, 2015, s. 34.

¹⁹³ HASANOVA, 2015, s. 56.

¹⁹⁴ Van Ticaret ve Sanayi Odası Azerbaycan Ülke Raporu 2018, s. 7. <http://www.vantso.org.tr/u/files/azerbaycan%281%29.pdf> (erişim tarihi: 04.08.2019).

¹⁹⁵ ANBAR, 2016, s. 102.

¹⁹⁶ XX yüzyıla kadar ve XX yüzyıl Sovyetler döneminde Azerbaycan' da yapılan yabancı yatırımlar hakkında detaylı bilgi için bkz: YASINLI, 2018, s. 28-32.

Azerbaycan 2018 yılında 185 ülke ile dış ticaret faaliyetinde bulunmuştur. Bu ülkelerden 113 ile ihracat, 178 ile ise ithalat gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede, 2018 yılında Azerbaycan'ın ithalatı 11.465,0 milyon ABD Doları, ihracatı 20.290,9 milyon ABD Doları olmuş, ülkede toplam 31.755,9 milyon ABD Doları değerinde bir dış ticaret hacmi gerçekleştirilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak bir önceki yıla göre ülkenin dış ticaret hacminin %30,9, ihracatının %31,1, ithalatının ise %30,5 arttığı söylenebilir¹⁹⁷.

Azerbaycan ekonomisinin temel özelliklerini 2018 yılı verileri esas alınarak aşağıdaki tabloyla açıklayabiliriz:

GSYİH	79,8 milyon Manat
GSYİH Büyüme Oranı	% 1
GSYİH Dağılımı	Tarım:%6,2, Endüstri:%51,7, Hizmetler:%42,1
Kişi Başı GSYİH	8126 Manat veya 4.340 ABD Doları
Enflasyon Oranı	% 2.3
İşsizlik Oranı	%5
Toplam Döviz Rezervleri	44,5 milyar ABD Doları
Toplam İhracat	19, 4 milyar ABD Doları
Toplam İthalat	11.4 milyar ABD Doları
Para Birimi	Manat
Ticaret ortakları	Rusya, İtalya, Türkiye, Hindistan, İsrail, Romanya ¹⁹⁸

Çizelge 4.1. Azerbaycan ekonomisinin temel özelliklerini

Dünya Bankası tarafından her yıl hazırlanan 189 ülkenin yatırım ikliminin değerlendirilmesi hakkında “Doing Business” raporunda 2015 yılı itibari ile verilen hizmetler sonucu Azerbaycan eski konumundan 17 sıra ilerleyerek 63. sırada yer almış, 2018 Raporuna göre 57. sırada yer almıştır. 2019 yılı “Doing Business” raporuna göre ise Azerbaycan 190 ülke arasında 25. Sırada yer almıştır. Ayrıca Raporda Azerbaycan ekonomisinin en önemli 10 ekonomiden biri olduğu vurgulanmıştır¹⁹⁹.

2019 Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük İndeksi verilerine bakıldığında: Azerbaycan konumu, Mülkiyet Hakları alanında 59; Yatırım Serbestisi alanında 60;

¹⁹⁷ <https://www.ticaret.gov.tr> (erişim tarihi: 29.06.2019).

¹⁹⁸ <http://www.mfa.gov.tr> (erişim tarihi: 29.06.2019).

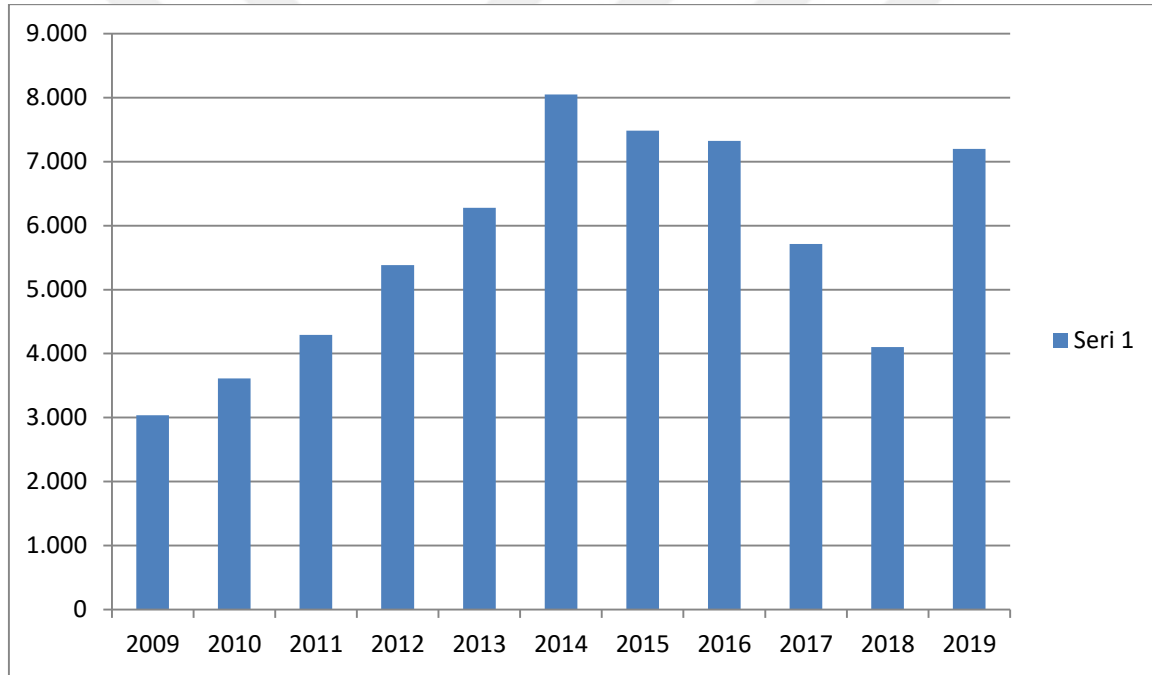
¹⁹⁹ <http://www.azpromo.az> (erişim tarihi: 28.06.2019).

Ticaret Serbestisi alanında 74 ; Yargı Etkinliği alanında ise 59 puan ile değerlendirilmekte ve 65 puanla 180 ülke içinde 60. sırada Ortalama Özgür Ülkeler arasında yer almaktadır²⁰⁰.

Azerbaycan’da yatırım ikliminin olumlu yönde değişmesine hizmet eden reformlar etkisini göstermiş, 1995-2002 yılları arasında ülke ekonomisine yapılan yabancı yatırımların değeri 9 milyar olduğu halde 2003-2011 yılları arasında bu rakam 6 kat artmıştır²⁰¹.

Tablo 2’ de 2009-2019 yılları arasında Azerbaycan’a yapılan yabancı yatırımların miktarı gösterilmiştir.

Azerbaycan’ da Doğrudan Yabancı Yatırımlar (2009-2019)milyar Dolar²⁰²

Şekil 4.1. Azerbaycan’ da doğrudan yabancı yatırımlar (2009-2019) milyar dolar (Tabloda 2019 yılına ait veriler beklenen doğrudan yabancı yatırım miktarını ifade etmektedir).

Aşağıdaki tabloda ise 2018 yılına ait veriler esas alınarak ülkeye gelen ve ülkeden çıkan yabancı yatırımların ülkelere göre dağılımı verilmiştir.

²⁰⁰Diğer yıllara kıyasla bu verilerin nasıl değiştiği ile ilgili detaylı bilgi için bkz: <https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=azerbaijan|unitedstates&src=ranking> (erişim tarihi: 28.06.2019).

²⁰¹ <https://www.stat.gov.az> (erişim tarihi: 28.06.2019).

²⁰¹ <https://www.ticaret.gov.tr> (erişim tarihi: 29.06.2019).

²⁰² <https://www.ticaret.gov.tr> (erişim tarihi: 29.06.2019).

2018 yılı boyunca Azerbyacan'ın yatırım yaptığı ve Azerbaycan'a yatırım yapmış ülkeler
(ilk beş ülke - milyon dolar)²⁰³

Ülkeye giren yabancı yatırım miktarı			Diğer devletlere yapılan yabancı yatırım miktarı		
Toplam	26.683	100%	Toplam	17.88	100%
Britanya Birleşik Krallık	5.565	21%	Türkiye	9.215	52%
Türkiye	5.111	19%	Gürcistan	2.934	16%
Norveç	3.075	12%	Switzerland	0.976	5%
İran	2.263	8%	Britanya Birleşik Krallık	0.946	5%
Rusya	2.211	8%	Amerika	0.563	3%

Çizelge 4.2. 2018 yılı boyunca Azerbyacan'ın yatırım yaptığı ve Azerbaycan'a yatırım yapmış ülkeler (ilk beş ülke - milyon dolar)

Azerbaycan'da geniş bir yelpazeye yayılmış getirisi yüksek olan yatırım alanları mevcuttur. Bu alanlara ham petrol ve doğalgaz üretimi ve işlenmesi, maden üretimi ve işlenmesi, şarap ve su şişeleme, yün işletme tesislerinin kurulması, tütün ve pamuk üretimi ve işlenmesi, sentetik deterjan, sabun, inşaat ve turizm, malzemelerinin üretimi, el dokuma halıcılığının modern hale getirilmesi, dijital telefon istasyonları ve ekip mallarının üretimi, iş merkezleri ve oteller kompleksinin kurulması, çikolata ve şekerleme tesislerinin kurulması, deri giyim ve ayakkabı imalatı, entegre et tesislerinin, süt ve süt mamulleri üretim ve işletme tesislerinin kurulması, hastane ve polikliniklerin kurulması, gıda maddelerinin üretim ve pazarlaması örnek olarak gösterilebilir²⁰⁴. Bu alanlardan özellikle petrol Azerbaycan ekonomisinin gelişiminde mühim rol oynayan temel ihracat kaynağı ve başlıca yatırım alanıdır. Bu zamana kadar bu alanda yapılan yabancı yatırım anlaşmaları ülkeye önemli miktarda sermaye girişi sağlamıştır. Aynı zamanda ülkede bulunan önemli miktarda doğal gaz rezervleri de Azerbaycan'ı petrol üretici ile beraber doğal gaz üretici konumuna da getirmiştir. Bağımsızlıktan sonra ülke ekonomisinin kalkınmasında petrol ve

²⁰³ Azerbaijan Investment Climate Statement (2018). U.S. Department of State, <https://www.state.gov/reports/2018-investment-climate-statements/azerbaijan/> (erişim tarihi: 08.06.2019).

²⁰⁴ AHMEDOV, 2006, s. 115-116; YASİNLİ, 2018, s. 26.

doğal gaz anlaşmaları büyük bir ilerleme sağlamıştır. Yapılan yabancı yatırım anlaşmaları ile, petrol-gaz rezervlerinin elverişli bir şekilde işlenmesine katkı sağlayan yeni müessese ve teknoloji ülkeye dâhil olmuş, bütçe gelirinin oranında önemli bir artış olmuş, işgücü ve istihdam oranı yükselmiş, Azerbaycan'ın cari açıkları finanse edilerek, ekonomik büyüme kalkınma sağlanmış, ihracat potansiyeli genişlemiştir²⁰⁵. 2019 yılı temmuz ayına kadar Azerbaycan'ın petrol-gaz sektöründe yapılan yatırımların toplam miktarı 100,6 milyar doları bulmuştur. Bu yatırımların 85 milyar doları yabancı yatırımların payına düşmektedir²⁰⁶.

Bütün bunlarla beraber Azerbaycan ekonomisinin ve uygulanan yabancı yatırım politikalarının eksik tarafları da mevcuttur. Ülke ekonomisinin neredeyse tamamının petrol kaynaklarına bağılılığı bu sorunlardan ilkidir. Bu da sanayinin diğer alanlarında yabancı yatırımların çok az olmasına sebep olmakta ve ekonomini petrol sektöründeki olası sorunlara karşı hassas duruma getirmektedir. Ayrıca yatırımların büyük bir kısmının petrolün mevcut olduğu Abşeron bölgesinde toplanması ve yatırım potansiyeline sahip diğer bölgelerde teşvik edici uygulamaların azlığı ülke arazisinde yabancı yatırımların bölgelere göre dağılımında orantısızlığa yol açmaktadır²⁰⁷.

Hukuk sisteminde konuyla ilgili düzenlemelerin yetersizliği, genel olarak hukuk sisteminin tam gelişmemiş olması, rekabete dayalı pazar ekonomisinin oluşturulması önündeki engeller ve finansal sistemde mevcut olan problemler daha fazla oranda yabancı yatırımın ülke ekonomisine kazandırılması önünde duran diğer engellerdir²⁰⁸.

Bu sorunların çözümlenmesi ve ülkeye daha fazla miktarda yatırımların çekilmesi için yapılması gereken uygulamaları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Ülke - ekonomik pazar, telekomünikasyon ve ulaşım imkânları hakkında detaylı bilgilere daha kolay erişim imkânının sağlanması,
- Şeffaflığın sağlanması ve yolsuzlukla daha etkili bir şekilde mücadele,
- Ayrı ayrı bölgelerin yatırım potansiyeli dikkate alınarak yabancı yatırımların cezp edilmesi için vergi muafiyetlerinin ve diğer teşviklerin uygulanması,

²⁰⁵ ARAS, 2003, s. 141, 146-147.

²⁰⁶ <https://www.ticaret.gov.tr> (erişim tarihi: 14.08.2019).

²⁰⁷ NƏSİROVA, 2015, s. 48.

²⁰⁸ ARAS, 2003, s. 380-381

- Petrol dışı sektörlere yapılan yatırım oranının artırılması için gerekli düzenlemelerin yapılması²⁰⁹.

²⁰⁹ KARACA, Ayhan (2002). *Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci Ve Reformların 10 Yılı*, Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, Yıl7, s. 224-230.

5. SONUÇ

Doğrudan yabancı yatırım öyle bir tasarruf şeklidir ki yatırımcı elinde bulundurduğu sermayesini kar elde etmek amacıyla tâbiyetinde bulunduğu devletten farklı bir devlette kullanmaktadır. Hem yabancı yatırımcı hem de bu yatırımı kabul eden ev sahibi devlet için farklı olanaklar sağlayan yabancı yatırımlar günümüz koşullarıyla daha fazla gerçekleştirilme imkânı bulmuş durumdadır.

Ülkelerin ekonomik kalkınmalarına katkı sağlayan, yatırımcıların ise ellerinde bulundurdukları tasarruflarını verimli bir şekilde kullanarak kar elde etmelerine olanak tanıyan yabancı yatırımlar konusu çalışmamızda Türk ve Azerbaycan hukuk mevzuatları çerçevesinde incelenmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda yabancı yatırımların tek bir tanıma dayanan kalıplaşmış bir kavram olmadığı, günün koşullarına, gelişen teknolojiye ve devletlerarası ilişkilere göre değişebilen, esnek niteliğe sahip bir olgu olduğu tespit edilmiştir. Aynı ayrı devletlerin hukuk mevzuatlarında, yapılan çok taraflı yatırım anlaşmalarında ve doktrinde yabancı yatırım kavramına verilen tanımlar genel hatları açısından benzerlik teşkil etse bazı hususlarda farklılık arz etmektedir. Karşılaştırılan iki ülke mevzuatına baktığımız zaman yatırım olarak değerlendirilen kıymetlerin benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Yabancı yatırımlarla ilgili her iki ülkenin yasal düzenlemelerine bakıldığı zaman yabancı yatırımlarla ilgili temel çok taraflı anlaşmalara taraf olmakla beraber kendi aralarında da Yabancı Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması imzaladıkları görülmektedir.

Bundan başka çalışma kapsamında yatırımların neden korunması gerektiği ve koruma mekanizmalarının neler olduğu incelenmiştir. Bu konuya yönelik her iki ülkenin iç hukuk mevzuatları incelendiği zaman yatırımların koruma standartları olan adil ve eşit muamele, ayrımcılık yapmama, istikrar kaydı, şeffaflık, en çok gözetilen ulus kaydı, kazanılmış haklara saygı ve kamulaştırmaya karlı koruma, mülkiyetin dokunulmaz olduğu ilkelerinin yasal düzenlemelerle hükme bağlandığı tespit edilmiştir. Yatırımların korunması yönünde iki ülke hukuk mevzuatında uyuşmazlıkların çözüm yöntemlerinden biri olan tahkime dair benzer hükümler içeren düzenlemeler vardır. Ayrıca hem Türkiye hem de Azerbaycan'ın milletlerarası tahkime ilişkin Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında 10 Haziran 1958 Tarihli New York Sözleşmesine, Milletlerarası Ticari Hakemlik Hakkında 21 Nisan 1961 Cenevre-Avrupa Sözleşmesine,

Devletler ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözülmesi Hakkında ICSID Sözleşmesine taraftır.

Çalışmada yabancı yatırımların teorik çerçevesi incelenip onların korunmasına dair mevcut mekanizmalar incelendikten sonra son olarak yatırımlar için öngörülen kolaylıklara değinilmiştir. Ev sahibi devlet açısından birçok olumlu tarafları olan yabancı yatırımların devlet ekonomisine kazandırılması için farklı teşvik uygulamaları belirlenmektedir. Teşvik uygulamaları genel anlamda yatırımcıyı cezbeden niteliğe sahip kolaylıkları ve avantajları ifade etmektedir. Her devletin ihtiyacına göre oluşan farklı teşvik çeşitleri çalışmamızda incelenmiş, devlet ekonomisi için olası olumlu ve olumsuz taraflar belirtilmiştir. Vergi muafiyetleri, serbest bölge uygulaması, yabancı tüzel kişilerin kayıt aşamasındaki bürokratik engellerin kaldırılması, sürecin sadeleştirilmesi, elde edilen karın yeniden sermaye olarak değerlendirilmesinin mümkünlüğü transferlerinin kolaylaştırılması, gibi teşvik türlerinin her iki ülkenin yasal düzenlemelerinde mevcut olduğu tespit edilmektedir.

Çalışmanın son kısmında ise hem ilgili konuda çalışma yapacak araştırmacılar için hem de ülkemizde yatırım yapmayı planlayan yatırımcılar açısından fikir oluşturabilmek adına Türkiye ile hem sosyal- siyasi hem de ekonomik işbirliği içinde olan Azerbaycan'da yatırım iklimi, Azerbaycan ekonomisi, yatırımların ülke ekonomisine çekilmesi için yapılan düzenlemeler, bağımsızlıktan bu yana ekonominin yeniden yapılandırılmasında kâat edilen yol, yabancı yatırımların mevcut durumu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler ışığında Azerbaycan'da yabancı yatırımların uluslararası koruma standartlarına uygun bir şekilde faaliyet gösterebilmesi ve onlara kolaylıklar sağlanması adına yasal düzenlemelerin geliştirdiği, yabancı yatırımların serbest bir şekilde ülke ekonomisine dahil olabilmesi için bürokratik engellerin azaltıldığı, bir çok gelişmiş ve gelişmekte olan devletle iyi düzeyde ticari ilişkilerinin mevcut olduğu, ülkenin ekonomik kalkınmasının büyük bir oranda enerji sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla sağlandığı belirtilebilir. Aynı zamanda Azerbaycan'ın geçiş süreciden kaynaklanan problemleri de yok değildir. Bunlardan en önemlileri, ekonomik gücün doğal kaynaklara, özellikle de enerji sektörüne bağlanması, gelişmiş teknoloji açısından dışa bağımlı olması, ilgili yasal düzenlemelere rağmen Sovyet kalıntısı olan yolsuzluk sorunu ve şeffaflığın yeterince temin edilmemesidir. Belirtelim ki bu sorunlar, yabancı ülke tecrübelerinden faydalanılarak ilgili yasal düzenlemelerin geliştirilmesi, ekonomik sistemin, mevcut yatırım sektörlerinin yatırım potansiyelini ortaya çıkaracak çalışmaların yapılmasıyla aşılabilir niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Açıklan, S.ve Ünal, S. (2008). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerinde Göreceli Etkisi*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Ahmedov, E. (2006). *Azerbaycan Cumhuriyetinde Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akıncı, Z. (2016). *Milletlerarası Tahkim* (4. Baskı). İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Akıntürk, E. ve Baklacı, P. (2009). İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları Hakkında Genel Bir İnceleme, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*: Prof. Dr. Reha Poroy'un Anısına Armağan, C. 25, S.4.
- Allahveriyev, S. (2007). *Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Xüsusi (Mülki) Hüquq Kursu*, Bakı: Dığgesta Nəşriyyat.
- Alpar, C. (1978). *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, (2. Baskı). Ankara İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- Altaner, E. (1991). *Serbest Bölgeler*, Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü.
- Altay, A. ve Karabulut, Ş. (2017). Türkiye'de Mali Teşvik Sistemi ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 4.
- Altıntaş, M. A. (1998). Uluslararası Yatırımların Korunması ve Tahkim Kurulları, *Hazine Dergisi*, 10.
- Anbar, A. ve Suleymanlı, C. (2016). Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama, *Akademik Barış Dergisi*, S.57.
- Aras, O. N. (2003). *Azerbaycan Ekonomisi - Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz*, Kafkasya Araştırmalar Merkezi Yayınları No: 2.
- Arıkan, D. (2006). *Türkiye'de Doğrudan Sermaye Yatırımlar*, İstanbul: Arıkan Basım Yayım.
- Azizova, G.A. (2012). *Dövlətin İnvestisiya-İnnovasiya Siyasəti*, Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı.
- Azrak, A. Ü. (1976). *Millileştirme ve İdare Hukuku*, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Bakır, S. (1984). *Serbest Bölgeler*, Ankara: T.B.M.M. Basımevi.
- Baklacı, P. (2009). *Uluslararası Yatırım Hukukunda En Çok Gözetilen Ulus Muamelesi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Baykal, M. (2014). *Hukuksal ve Kuramsal Bağlamda Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar*. (1.Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Bayraktar, F. (2003). *Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
- Bulut, C. (2002). Yabancı Sermayenin Önemi Kapsamında Türkiye- Azerbaycan Ekonomisinin Değerlendirilmesi. *Journal of Qafqaz University*, S.9.

- Çakmak, M. ve Ergün, Ç. E. (2011). *Türkiye'nin Taraf Olduğu Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşmaları*, Çakmak Yayınevi, Ankara.
- Çal, S. (2009). *Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çankaya, M. (2004). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Vergi Dünyası*, Yıl 23, S. 270.
- Çetenak, E. H. (2006). *Yabancı Portföy Yatırımlarının Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkisi: İMKB Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- De Schutter, O. (2012). *Liberalization of Investment and Human Development, Foreign Direct Investment and Human Development* (Eds. Olivier De Schutter, Jan Wouters and Johan F. Swinn en) Cridho Working Paper 2012/4.
- Demircan, H. (2003). *Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri*, Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma Genel Müdürlüğü.
- Doğan, V. (2017). *Milletlerarası Özel Hukuk*, (4. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Dost, S. (2006). *Yabancı Yatırım Uyuşmazlıkları ve ICSID Tahkimi*, Ankara: Asil Yayın.
- Duran, M. (2002). *Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği*, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Duran, M. (2003). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Ekşi, N. (2004). Türkiye'de Yapılan Yabancı Yatırımlara İlişkin Mevzuat Hakkında Genel Değerlendirme, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2.
- Ekşi, N. (2015). *Milletlerarası Ticaret Hukuku*, (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Erten, R. (1998). ISCID Tahkimi, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, C.19, S.4.
- Erten, R. (2005). *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türk Yabancılar Hukuku Sistemi İçindeki Yeri ve Rolü*, Banka Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Eyvazova, S. (2018). *Avropa İttifaqı və Azərbaycan Respublikası Əməkdaşlığının Hüquqi Əsasları*, Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı,.
- Giray, F. K. (1997-98). Türkiye'nin Taraf Olduğu İki Tarafly Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarında Öngörülen İhtilaf Çözüm Yolları, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'a Armağan, C.17, S.1-2.
- Giray, F. K. (2012). *Milletlerarası Yatırım Tahkiminde Kamulaştırmadan Doğan Tazminat ve Tazminatın Hesaplanmasında Kullanılan Yöntemler*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Hakan, Ş. (2014). *Azerbaycan ve Türkiye'deki Siyasal Yapı ve Yabancı Yatırım Hukuku*
- Hasanova, S. (2015). *Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Yatırımların Hukuki ve İktisadi Açından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İncekara, A. (1995). *Türkiye'de Teşvik Sistemi: Genel Değerlendirme*, İstanbul: İTO Yayın.

- İnci, A. ve Şahbazov, R. (2000). Globalleşme Sürecinde Teşviklerin Yeri ve Önemi: Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Genel Bir Değerlendirme, *Vergi Dünyası Dergisi*, S. 227.
- İnteret: Azerbaijan Investment Climate Statement (2018). U.S. Department of State, <https://www.state.gov/reports/2018-investment-climate-statements/azerbaijan/>, Erişim Tarihi: 14.06.2019.
- İnternet: Azerbaycan Ülke Raporu (2018). Van Ticaret ve Sanayi Odası. <http://www.vantso.org.tr/u/files/azerbaycan%281%29.pdf>, Erişim Tarihi: 04.08.2019.
- İnternet: <http://edf.gov.az>, Erişim Tarihi: 21.06.2019.
- İnternet: <http://senaye.gov.az>, Erişim Tarihi: 19.08.2019.
- İnternet: <http://www.atib.az/>, Erişim Tarihi: 113.07.2019.
- İnternet: <http://www.azpromo.az> , Erişim Tarihi: 17.07.2019.
- İnternet: <http://www.mfa.gov.tr>, Erişim Tarihi: 02.06.2019.
- İnternet: <https://asan.gov.az>, Erişim Tarihi: 03.08.2019.
- İnternet: <https://customs.gov.az>, Erişim Tarihi: 09.08.2019.
- İnternet: <https://www.aic.az>, Erişim Tarihi: 28.07.2019.
- İnternet: <https://www.cbar.az/>, Erişim Tarihi: 11.07.2019.
- İnternet: <https://www.economy.gov.az/>, Erişim Tarihi: 26.07.2019.
- İnternet: <https://www.heritage.org>, Erişim Tarihi: 12.08.2019.
- İnternet: <https://www.mevzuat.gov.tr>, Erişim Tarihi: 14.06.2019.
- İnternet: <https://www.stat.gov.az>, Erişim Tarihi: 05.06.2019.
- İnternet: <https://www.ticaret.gov.tr>, Erişim Tarihi: 22.06.2019.
- İnternet: Rza, A. ve Tatlı, A. (2009). Azərbaýcan İqtisadiyyatında Xarici İnvestisiyalar, *Journal of Azerbaijani Studies*. <http://jhss-khazar.org/2009-12/1/AZerBAYCAN%20IQTISADIYYATINDA%20XARICI%20INVESTISIYALAR.pdf>, Erişim Tarihi: 01.05.2019.
- İnternet: Türkyılmaz, M. (2004) *Türkiye' de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler*. http://www.turkhukusitesi.com/makale_142.htm, Erişim Tarihi: 21.05.2019.
- İnternet: www.e-taxes.gov.az, Erişim Tarihi: 15.07.2019.
- Karaca, A. (2002). Azerbaycan'da Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Reformların 10 Yılı, *Dış Ticaret Dergisi*, Özel Sayı, Yıl 7.
- Karluk, S. R. (1983). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: İTO yayınları.
- Kırlı Aydemir, D. (2005). *Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu (MIGA) Ve Yabancı Yatırımların Politik Risklere Karşı Korunması*, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Köşgeroğlu, B. Ş. (2012). *Enerji Yatırım Sözleşmeleri ve Bunların Uluslararası Yatırım Anlaşmaları ile Korunması*, Ankara: Vedat Kitapçılık.

- Mushtaha, H. (2017). *Türk Hukukuna Göre Yabancı Yatırımların Tabi Olduğu Mevzuatın İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Nəsirova, G. (2015). *İnnovasiya Yönümlü İnvestisiya Qoyuluşlarının Stimullaşdırılması Mexanizminin Hüquqi Təminatı Məsələləri*, Yüksek Lisans Tezi, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti.
- Nomer, E., Ekşi, N. ve Öztekin Gelgel, G.İ. (2016). *Milletlerarası Tahkim Hukuku* (5.Baskı). İstanbul: Beta.
- Ormanoğlu, B. (2004). *Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim*. Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özdoğan, F. B. (2006). *Serbest Bölgeler*, Ankara: Siyasal Kitabevi,.
- Özyıldız, H. (1998). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü, *Hazine Dergisi*, S.11.
- Partalçı, R. (2016) Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarında Düzenlenen “Adil Ve Eşit Davranma Yükümlülüğü”, *Public and Private International Law Bulletin*, Volume: 36, Issue: 2.
- Pazarci, H. (2011). *Uluslararası Hukuk Dersleri*, (11. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ratner S. R. (2017). Compensation For Expropriations in a World Of Investment Treaties: Beyond The Lawful/Unlawful Distinction, *Public Law And Legal Theory Research Paper Series*, Paper No. 553
- Sabiroğlu, N. (2006). *Qloballaşma ve Xarici İnvestisiyalar*, QASİM, Bakı.
- Sadıqov, Ə. (2008). *Beynəlxalq İktisadi Hüquq*. Bakı Üniversitesi Nəşriyyatı, Bakı.
- Selik, M. (1961). *Türkiye’de Özel Yabancı Sermaye (1923-1960)*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No.5.
- Sornarajah, M. (2010). *The International Law on Foreign Investment*, (Third edition). Cambridge University Press.
- Şahin H. (2014). Azerbaycan ve Türkiye’deki Siyasal Yapı ve Yabancı Yatırım Hukuku, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S.1, s. 90.
- Şanlı, C. (2016). *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*, (6. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Şener, S. (2013). *Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’ De Yabancı Yatırımlar*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Şirin, E. (2006). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergilendirme Rejimi*, İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Terzi, H. ve Günaydın, İ. (1997). Ekonomik Kalkınmada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, *İşletme ve Finans Dergisi*, s. 52-61.
- Tiryakioğlu, B. (2003). *Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması*, Ankara: Sözkese Matbaası.
- Toluner, S. (1968). *Millileştirme ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası Varisler Kollektif Şirketi.

- Turanlı, H. (2006). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Hukuki Çerçevesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- UNCTAD, (2000). *Tax Incentives and Foreign Direct Investment*, Geneva: A Global Survey.
- Uslu, C. C. (2007). *Yabancı Sermaye Yatırımlarına Sağlanan Vergisel Teşvikler ve Örnek Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uzun, E. (2004). Milletlerarası Hukuk Açısından En Çok Gözetile Ulus Kaydı, *MHB*, Yıl. 24.
- Yasinli, A. (2018). *Azerbaycan'ın Yabancı Yatırım Potansiyelinin Sektörel Açından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, A. Ç. (2013). *Uluslararası Enerji Yatırımlarının Korunması*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Yılmaz, A. Ç. (2018). MIGA Konvansiyonunun Uygulama Alanı ve Konvansiyon Kapsamındaki Uyuşmazlıklara İlişkin Çözüm Yöntemleri, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S.1.
- Yılmaz, L. (2006). 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Y.5, S.10.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ALASGAROVA, Raisa
Uyruğu : Azerbaycan
Doğum tarihi ve yeri : 17/03/1995, Bakü
Medeni hali : Bekar
Telefon : (0538) 050 59 77
e-mail : raiseelesgerova@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Özel Hukuk	Devam Ediyor
Lisans	Bakü Devlet Üniversitesi / Hukuk Bölümü	2016
Lise	270 Sayılı Orta Mektep	2012

İş Deneyimi

-

Yabancı Dil

İngilizce, Türkçe

Yayımlar

Hobiler

Seyahat, Not defteri ve kalem koleksiyonculuğu

le.ahbv.edu.tr